

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ANTALYA'DAKİ SELÇUKLU YAPILARINDA
BAHÇE MEKÂNININ ANALİZİ**

Buket ŞENOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI**

2015

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ANTALYA'DAKİ SELÇUKLU YAPILARINDA
BAHÇE MEKÂNININ ANALİZİ**

Buket ŞENOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI**

2015

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ANTALYA'DAKİ SELÇUKLU YAPILARINDA
BAHÇE MEKÂNININ ANALİZİ**

Buket ŞENOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI**

Bu tez 12/06/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME

Prof. Dr. Tanay BİRİŞÇİ

Yrd. Doç. Dr. Tahsin YILMAZ

ÖZET

ANTALYA'DAKİ SELÇUKLU YAPILARINDA BAHÇE MEKÂNININ ANALİZİ

Buket ŞENOĞLU

Yüksek Lisans Tezi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME

Haziran 2015, 137 Sayfa

Bu araştırmanın amacı, Anadolu'ya yerleşen ilk Türk devleti olması dolayısıyla Türk bahçe kültürünün temelini oluşturacağı düşünülen Anadolu Selçuklu Dönemi'nin Antalya'da yer alan yapılarında bahçe mekânlarını şekillendiren parametrelerin ortaya konmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda Selçuklu Dönemi'ne ait 1 adet yapılar kompleksi, 2 adet kervansaray ve 1 adet av köşkü ele alınmış ve incelenmiştir. Günümüze pek azı ulaşabilmiş bahçe materyallerinin çoğu literatür taramaları ile ortaya çıkarılmış; kullanım yerleri ve şekilleri irdelenmiştir. Bu bağlamda, Selçukluların Antalya'daki yapı ve çevrelerinde; önemli bir dış mekân kullanımı olan avlular ve avlularda yer alan elemanlar, bahçe duvarları ve kapıları, mezarlık olarak kullanılan alanlar, heykel niteliği gösteren eserler, Selçukluların büyük önem verdikleri sulama sistemleri ve su yapıları ile gezginlerin anlatımlarından elde edilen bilgiler ışığında bitkisel peyzaj unsurları incelenmiştir.

Araştırma sonucunda, Selçukluların Anadolu'ya gelmeden önce etkileşimde olduğu Çin ve Anadolu'da karşılaştıkları Bizans kültürlerinin bahçe anlayışlarından minimum düzeyde etkilendikleri, İslam dinini benimsemeleriyle oluşan kültürün ise bu bahçelerde daha fazla hissedildiği ancak İslam bahçelerine göre çok daha mütevazı bahçeler olduğu gözlemlenmiştir. Bu bahçeler, herhangi bir aks sistemine dayalı olmayıp, formal tasarım prensiplerini de barındırmayan; doğaya belirli bir şekil vermekten öte, onun bir parçası olma felsefesine uygundur. Gösterişten tamamıyla uzak olan bu bahçeler; ziyafetler, avcılık, hükümet oturumları gibi dış mekân aktivitelerine olanak sağlarken, bahçelerde kullanılmış olan bitki türlerinin güzellik, fonksiyonellik ve yarar sağlama gibi özellikleri bir arada barındırdığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, Selçukluların Anadolu'da yerleşik düzene geçmeleri sonucunda oluşan bahçelerin daha çok işlevsel özelliklere sahip olduğu fikri güçlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Antalya, Anadolu Selçuklu, bahçe, avlu, peyzaj, Yivli Minare, Evdir Han, Kırkgöz Han, Selçuklu Av Köşkü

JÜRİ: Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME (Danışman)

Prof. Dr. Tanay BİRİŞÇİ

Yrd. Doç. Dr. Tahsin YILMAZ

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE GARDENS FROM SELJUK PERIOD IN ANTALYA

Buket ŞENOĞLU

**MSc Thesis in Landscape Architecture
Supervisor: Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME
June 2015, 137 Pages**

The aim of this research is to find out the parameters that shaped the Seljuk gardens in the context of examples in Antalya. Seljuks was the first Turkish state in Anatolia and, it is for this reason, their garden culture is considered to be the basis of the Turkish garden culture.

For this aim, one building complex, two caravanserais and one hunting lodge in Antalya belonged to the Seljuk era were examined. Since very few garden materials could reach to the present day, they were mostly revealed by literature surveys. In this regard, information about courtyards which were important for the outdoor use, elements in the courtyards, garden walls and gates, cemeteries, monuments having sculpture character, irrigation systems and water structures, and the plants were derived from the accounts of travelers as well as from the field surveys.

It was determined that Seljuk garden culture was mainly influenced from the Islamic garden culture with some insights from Chinese and Byzantium garden cultures. Seljuk gardens were more modest in comparison to Islamic gardens. These gardens didn't follow any formal design principles. They were well suited to the philosophy of being a part of the nature rather than giving a certain shape to the nature. Away from being spectacular gardens, they were scene to such outdoor activities as banquets, ceremonies, and festives. Plants used in these gardens had a combination of features such as beauty, functionality and utility. In conclusion, it can be said that the Anatolian Seljuk gardens were more functional in nature.

KEYWORDS: Antalya, Anatolian Seljuks, garden, courtyard, landscape, Yivli Minaret, Evdir Han, Kırkgöz Han, Seljuk Hunting Lodge

JURI: Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME (Supervisor)
Prof. Dr. Tanay BİRİŞÇİ
Asst. Prof. Dr. Tahsin YILMAZ

ÖNSÖZ

Zamanın sürekliliği içerisinde, toplumun ve dolayısıyla mekânların değişimi kaçınılmaz olsa da, geçmişe ait olup günümüze ulaşabilmiş ve sürdürülebilirliği sağlanmış bahçe kültürlerinin olduğu bilinmektedir. Bugün nasıl geleneksel İngiliz, Fransız, İtalyan ya da Japon bahçeleri kavramları, tüm tasarım prensipleri ile ortaya konulabilmiş ve sürdürülen örnekleri ile yaşatılmaya devam ediyorsa, Türk bahçesi kavramının da çözümlenip, gelecek kuşaklara taşınması gerekmektedir.

Tarihi kentler ve anıt niteliği gösteren yapılar, bizlere geçmiş kültürlerle ilgili değerli bilgiler sunmakta, bu yapıların dış mekân kullanımları ise, geçmiş dönemlerde peyzaj mimarlığına bakış açısını göstermektedir. Büyük bir hızla yok olan bu kültür mirasımızın, bir meslek etiği olarak algılanıp ortaya çıkarılması, korunması ve belgelenecek sürekliliğinin sağlanması önem taşımaktadır.

Zaman ve mekân boyutunda Anadolu'nun tam anlamıyla aydınlatılmamış bir dönemini ele alan bu çalışmada, yazılı-görsel kaynak ve malzemeler kadar arkeolojik verilerin de kısıtlı olmasına karşın, dönemin en önemli kentlerinden biri olma özelliği ile Antalya kentinden seçilmiş örneklerin bahçeleri incelenmiş ve Türk bahçe kültürünün başlangıcı sayılabilecek Selçuklu Dönemi'nin miras bıraktığı peyzaj öğeleri irdelenmiştir.

Araştırmamın her aşamasında değerli bilgi ve düşünceleriyle çalışmama yön veren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, yüksek lisans eğitimim boyunca şahsıma ayırdığı geniş zaman zarfında, akademik bilgisi ile bana her zaman destek olan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Meryem ATİK'e teşekkürü bir borç bilirim. Kaynak bulma konusunda çabalarını esirgemeyen değerli dostum Peyzaj Yüksek Mimarı Neslihan YALÇIN'a, kendilerinden ayrı kaldığım süre zarfında beni unutmayan ve sabırla bekleyen tüm arkadaşlarıma, son olarak da tüm eğitim hayatım ve tez çalışmam süresince benden özverilerini ve desteklerini esirgemeyen değerli annem Nesrin ŞENOĞLU ve babam Şahin Kaya ŞENOĞLU'ya, gösterdikleri sabır ve teşvik için çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL BİLGİLER ve KAYNAK TARAMALARI	5
2.1. Kuramsal Bilgiler	5
2.1.1. Anadolu’da Selçuklu kentleri	5
2.1.2. Anadolu’da Selçuklu Dönemi sanat anlayışı	6
2.1.3. Anadolu’da Selçuklu Dönemi mimarisi	7
2.1.3.1. Camiler	13
2.1.3.2. Medreseler	15
2.1.3.3. Kervansaraylar	16
2.1.3.4. Saray ve köşkler	18
2.1.3.5. Hamamlar	20
2.1.4. Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe kavramını çözümlemede etkili kültürlerin bahçeleri.....	21
2.1.4.1. Çin bahçeleri	22
2.1.4.2. İslam bahçeleri	24
2.1.4.3. Bizans bahçeleri	29
2.1.5. Anadolu Selçuklu Dönemi’nde bahçe ve avlu	31
2.1.5.1. Bahçe	31
2.1.5.2. Avlu	36
2.1.6. Anadolu Selçuklu Dönemi ve sonrasında Antalya	38
2.2. Kaynak Taramaları	44
2.2.1. Türk bahçe kültürü ile ilgili kaynaklar	44
2.2.2. Çalışma alanları ve yapıları ile ilgili kaynaklar	45
3. MATERYAL ve YÖNTEM	47
3.1. Materyal	47
3.2. Yöntem	48
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	50
4.1. Araştırma Alanlarının Özellikleri	50
4.1.1. Yivli Minare Külliyesi	50
4.1.1.1. Yivli Minare Camisi	53
4.1.1.2. İmarek Medresesi	58
4.1.1.3. Atabey Armağan Medresesi	64
4.1.1.4. Mevlevihane	67
4.1.1.5. Mevlevihane Hamamı	70
4.1.1.6. Yivli Minare Külliyesi’nde bahçe mekânının analizi	73
4.1.2. Selçuklu kervansarayları	87
4.1.2.1. Evdir Han	87
4.1.2.2. Kırkgöz Han	93
4.1.2.3. Evdir Han ve Kırkgöz Han’da bahçe mekânının analizi ...	100
4.1.3. Selçuklu Av Köşkü	104

4.1.4. Selçuklu Av Köşkü'nde bahçe mekânının analizi	108
4.2. Selçuklu Yapılarında Bahçe Öğelerinin Genel Analizi	113
4.2.1. Avlular	113
4.2.2. Duvarlar	115
4.2.3. Su yapıları	116
4.2.3.1. Su kanalları	116
4.2.3.2. Havuzlar	117
4.2.3.3. Çeşmeler	118
4.2.3.4. Kuyular/Sarnıçlar	119
4.2.4. Heykeller	119
4.2.5. Kapılar	120
4.2.6. Fırın	121
4.2.7. Mezarlar	121
4.2.8. Bitkiler	122
5. TARTIŞMA ve SONUÇ	124
6. KAYNAKLAR	131
ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Konya surları	8
Şekil 2.2. Konya kalesi	8
Şekil 2.3. Sivas Divriği Ulu Camii taç kapısı	9
Şekil 2.4. Geometrik süsleme	10
Şekil 2.5. Bitkisel süslemede palmet	10
Şekil 2.6. Bitkisel süslemede lotus	10
Şekil 2.7. Bitkisel süslemede hayat ağacı	10
Şekil 2.8. Grifon figürü	11
Şekil 2.9. Çift başlı kartal	11
Şekil 2.10. Nar tutan insan figürü	12
Şekil 2.11. Çiçek tutan insan figürü	12
Şekil 2.12. Siren figürü	13
Şekil 2.13. Hayat ağacı ve kuşlar	13
Şekil 2.14. Konya Kalesi ve Alâeddin Camii-1865	14
Şekil 2.15. Sultan Han	17
Şekil 2.16. Sultan Han köşk mescit	17
Şekil 2.17. Konya Alâeddin Köşkü restitüsyonu	18
Şekil 2.18. Kubad Abad, saray külliyesinin topoğrafik planı	19
Şekil 2.19. Varka ve Gülşah	32
Şekil 2.20. Selçuklu Dönemi kent elemanları ve kent yapısı	38
Şekil 3.1. Araştırma alanlarının konumu	47
Şekil 3.2. Araştırmada izlenen yöntem	48
Şekil 4.1. Yivli Minare Külliyesi'nin konumu	50
Şekil 4.2. Yivli Minare Külliyesi'ndeki yapıların konumu	50

Şekil 4.3. Yivli Minare Külliyesi'nin çevresel ilişkileri	51
Şekil 4.4. Yivli Minare Külliyesi vaziyet planı	52
Şekil 4.5. Yivli Minare Camisi	53
Şekil 4.6. Yivli Minare Camisi kitabe	54
Şekil 4.7. Yivli Minare Camisi'nin planı	55
Şekil 4.8. Yivli Minare Camisi doğu kapı	56
Şekil 4.9. Yivli Minare Camisi kuzey kapı	56
Şekil 4.10. Yivli Minare Camisinin kitabesi üzerindeki süsleme	56
Şekil 4.11. Yivli Minare Camisi kuzey cephe üzerindeki süsleme	56
Şekil 4.12. Yivli Minare	57
Şekil 4.13. Yivli Minare çini bezemeler	57
Şekil 4.14. İmarek Medresesi	58
Şekil 4.15. İmarek Medresesi'nin planı	59
Şekil 4.16. İmarek Medresesi taç kapı	60
Şekil 4.17. İmarek Medresesi'nin kapısı	60
Şekil 4.18. İmarek Medresesi taç kapı üzerindeki motif	60
Şekil 4.19. İmarek Medresesi taç kapı üzerindeki motif çizimi	60
Şekil 4.20. İmarek Medresesi içinden çıkan çini parçaları	61
Şekil 4.21. İmarek Medresesi'nin güneybatısından başlayan duvar	62
Şekil 4.22. İmarek Medresesi'nden başlamak suretiyle üç yapıyı diğerlerinden ayıran duvar	62
Şekil 4.23. İmarek Medresesi'ne ait minare-19. yüzyıl	63
Şekil 4.24. Atabey Armağan Medresesi	64
Şekil 4.25. Atabey Armağan Medresesi portalı	65
Şekil 4.26. Atabey Armağan Medresesi motifler	65
Şekil 4.27. Atabey Armağan Medresesi kitabe	65

Şekil 4.28. Atabey Armağan Medresesi portali-güney	65
Şekil 4.29. Atabey Armağan Medresesi portalinin gerisinde uzanan parsel	66
Şekil 4.30. Mevlevihane	67
Şekil 4.31. Mevlevihane'nin planı	68
Şekil 4.32. Mevlevihane zemin kat asli plan çalışması	69
Şekil 4.33. Mevlevihane hamamı	70
Şekil 4.34. Mevlevihane Hamamı'nın planı	71
Şekil 4.35. Mevlevihane Hamamı'nın kubbeleri	71
Şekil 4.36. Mevlevihane Hamamı giriş kapısı	72
Şekil 4.37. Yivli Minare Külliyesi ve çevresindeki bahçeler	73
Şekil 4.38. İmaret Medresesi'ndeki basamak haline getirilmiş yerli kaya	77
Şekil 4.39. Yivli Minare Külliyesi'ndeki yapısal ve bitkisel peyzaj öğeleri	78
Şekil 4.40. Atabey Armağan Medresesi sınırları içindeki su kuyusu	79
Şekil 4.41. Atabey Armağan Medresesi'nin portali 1926 yılı	80
Şekil 4.42. Yivli Minare ve Camisi önündeki bahçe duvarı 1926 yılı	80
Şekil 4.43. Yivli Minare Camisi'ndeki lahit ve çeşmeler 1955 yılı	81
Şekil 4.44. Yivli Minare'nin kuzeyindeki havuz	82
Şekil 4.45. İmaret Medresesi güneybatı cephesindeki yalak	83
Şekil 4.46. Hamam'ın güney cephe duvarı üzerindeki niş	84
Şekil 4.47. Hamam yapısının doğu cephesindeki kitabe-çeşme	84
Şekil 4.48. Yivli Minare'nin güneydoğusundaki zeytin ağacı	85
Şekil 4.49. Yivli Minare Camisi doğu cephesindeki ağaç	86
Şekil 4.50. Evdir Han'ın konumu	87
Şekil 4.51. Evdir Han'ın çevre bağlantıları	87
Şekil 4.52. Evdir Han'ın planı	88

Şekil 4.53. Emdir Han genel görünüm	89
Şekil 4.54. Emdir Han'ın avlusundan bir görünüm	89
Şekil 4.55. Emdir Han'ın güney cephesi	90
Şekil 4.56. Emdir Han mukarnas	90
Şekil 4.57. Emdir Han portal üzerindeki süsleme	90
Şekil 4.58. Emdir Han taç kapı mihrabiyeleri	91
Şekil 4.59. Emdir Han'ın avlusundaki revaklar	91
Şekil 4.60. Kırkgöz Han'ın konumu	93
Şekil 4.61. Kırkgöz Han'ın çevresel ilişkileri	93
Şekil 4.62. Kırkgöz Han	94
Şekil 4.63. Kırkgöz Han'ın planı	95
Şekil 4.64. Kırkgöz Han beden duvarları	96
Şekil 4.65. Kırkgöz Han'ın taç kapısı	96
Şekil 4.66. Kırkgöz Han giriş eyvanı ve kapalı mekânlar	97
Şekil 4.67. Kırkgöz Han'ın avlusundaki revaklar (doğu cephe)	97
Şekil 4.68. Kırkgöz Han batı yönündeki revaklar ve kapalı mekân	98
Şekil 4.69. Kırkgöz Han kapalı mekândaki su kanalı	98
Şekil 4.70. Kırkgöz Han kuzey cephedeki kapı	99
Şekil 4.71. Kırkgöz Han kapalı salonun içten görünüşü	99
Şekil 4.72. Emdir Han'ın kuzeyindeki lâhit mezarlar	100
Şekil 4.73. Kırkgöz Han'ın avlusu	101
Şekil 4.74. Kırkgöz Han toprak avlu zemini	101
Şekil 4.75. Kırkgöz Han çakıl avlu zemini	101
Şekil 4.76. Kırkgöz Han'ın avlusundaki su kuyusu	102
Şekil 4.77. Kırkgöz Han'ın avlusundaki mescit/köşk/çadır izleri	102

Şekil 4.78. Kırkgöz Han'ın avlusundaki fırın	102
Şekil 4.79. Kırkgöz Han'ın avlusundaki seki tarzı bölümler	103
Şekil 4.80. Kırkgöz Han'ın doğusundaki tarımsal arazi	103
Şekil 4.81. Kırkgöz Han'ın güneyindeki zeytin bahçesi	103
Şekil 4.82. Selçuklu Av Köşkü'nün konumu	104
Şekil 4.83. Selçuklu Av Köşkü'nün genel görünümü	104
Şekil 4.84. Selçuklu Av Köşkü'nün planı	105
Şekil 4.85. Selçuklu Av Köşkü'nün giriş açıklığı	105
Şekil 4.86. Selçuklu Av Köşkü doğu cephe penceresi	106
Şekil 4.87. Selçuklu Av Köşkü güney cephedeki kapı açıklığı	106
Şekil 4.88. Selçuklu Av Köşkü'ndeki mukarnaslı yapı	107
Şekil 4.89. Selçuklu Av Köşkü'ndeki bahçe materyalleri	108
Şekil 4.90. Selçuklu Av Köşkü'nün ön avlusuna açılan doğu duvar	109
Şekil 4.91. Selçuklu Av Köşkü'ndeki su teknesi	110
Şekil 4.92. Selçuklu Av Köşkü'ndeki pis su kanalı	110
Şekil 4.93. Selçuklu Av Köşkü'nün avlusunu ikiye bölen duvar kalıntısı ve kapı açıklığı	110
Şekil 4.94. Selçuklu Av Köşkü avlusundaki granit sütunlar	111
Şekil 4.95. İmaret Medresesi beton sömeller	113
Şekil 4.96. İmaret Medresesi spolie sütun kalıntısı	113
Şekil 4.97. Yivli Minare Külliyesi'ndeki mevcut bahçe kapısı	120
Şekil 5.1. Selçuklu çinilerinde bahçeler	125
Şekil 5.2. Yivli Minare Külliyesi'ndeki antik yapı malzemeleri	126
Şekil 5.3. İmaret Medresesi avlusundan görünüm	127
Şekil 5.4. Yivli Minare Külliyesi'nde farklı tipteki tabelalar	128
Şekil 5.5. Yivli Minare Külliyesi'ndeki çay bahçesi	128

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. Araştırma alanlarındaki bahçe materyalleri	113
Çizelge 4.2. Bitkisel peyzaj unsurları	123

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun çevresini düzene sokması tarih öncesi dönemle başlayan bir olgudur. Önceleri doğal sığınaklarda çözümlenen barınma gereksinimi insanların yapıcılığa başlamaları ile belli biçim ve düzendeki konut ve açık mekân kurgulamalarını getirmiş ve ilk yerleşmeler oluşmuştur. İzleyen dönemlerde ise sosyo-ekonomik gelişmenin de uzantısı olarak yapıların tür ve işlev bakımından farklılaşmasıyla kentsel yerleşimler belirginleşmiştir (Erdoğan 1996).

Çevre kavramı insanlığın var oluşu kadar eski bir olgu olup çevresiyle sürekli etkileşim içerisinde olan insan, yaşadığı ortamı kendi ihtiyaçları doğrultusunda sürekli biçimlendirme ve değiştirme eğiliminde olmuştur. İlk insanın çevreyi biçimlendirme öncelikle doğaya karşı mücadele ederken yaşamsal faaliyetlerini devam ettirme şeklinde gelişmiş, sonraları ise bir yerlerde barınmanın gerekliliğini keşfetmesiyle bu şekilleniş daha da organik bir yapı haline gelmiştir. Sadece barınmak için korunaklı bir mekân yaratma düşüncesiyle başlayan bu süreç, sonrasında insanı barınılan mekânı çevresiyle de ilişkili düşünmeye yönlendirmiştir. Bu durum, açık mekân olgusunun ortaya çıkışı şeklinde nitelendirilebileceği gibi insanın dış mekânlara yeni anlamlar yüklemesi biçiminde de değerlendirilmektedir. Toplumsal yaşama geçiş ile dış mekânlara olan gereksinimler daha da önem kazanmış, bu durum ise farklı mekânsal kurgulamaların oluşmasına neden olmuştur (Yiğit ve Türel 2006).

Medeniyet tarihinde bahçe, hayvanları evcilleştiren ilk insanların bitkileri de kendi yanlarında yetiştirmek ve onlardan yararlanmak istemeleri ile başlamıştır (Arseven 1975). Başlangıçta toplayıcı olan ilkel topluluklar zamanla bitkileri kültüre almayı öğrenmiş ve ihtiyaçları olan bitkileri kendileri yetiştirmişlerdir. Botanikçiler arpa, buğday, mercimek ve nohut gibi ürünlerin yabani atalarının Ön Asya'da yetiştiğini kanıtlamışlar, bu ürünlerin bu coğrafyadan seçilerek kültür formuna dönüştürüldüğü tahmininde bulunmuşlardır. Arkeologlarca kazılardan çıkarılan örneklerle radyokarbon testi uygulanmış, Ön Asya'daki Neolitik Çağ köylülerinin 10000 yıl önce çiftçilik yaptıkları kanıtlanmıştır. M.Ö. 7000 yılında kurulan ilk yerleşimlerden olan Çatalhöyük'te yapılan arkeobotanik çalışmalar ve Andrew Fairbairn ve Julie Near tarafından yapılan incelemeler sonucunda en erken tabakalardan itibaren Çatalhöyük Neolitik Çağ yerleşimcilerinin kültüre alınmış tahıl ve baklagilleri ekip biçtiği ve ana ürünü tahılların oluşturduğu ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında iki sıralı buğday (*Triticum dicoccum L.*) ve ekmeklik buğday (*Triticum aestivum L.*) çoğunlukta olmak üzere, daha az miktarlarda yabani kaplıca buğdayı (*Triticum monococcum L.*) ve arpa (*Hordeum vulgare var. hudum L.*) saptanmıştır (Elinç 2007).

İlk önceleri faydalı bitkiler yetiştirilen bahçeler, giderek insanlara zevk ve ferahlık veren çiçek bahçelerine dönüşmüştür (Arseven 1975). Bu bağlamda bahçe sanatı, ilk insanların toprak üzerine yerleşmeleri ve onu ekonomik faaliyetlerinin dışında da bir yaşama ortamı olarak düzenleme ihtiyacı duymaları ile başlamıştır (Akdoğan 1974).

Bahçe kültürü; tarihsel süreç içerisinde genel hatlarıyla batıda seyretmek, doğu toplumlarında ise içinde yaşamak fikri ile gelişmiştir. Hangi uygarlık olursa olsun hepsinin kendine özgü bir bahçe kültürü geliştirdiği ve toplumların içinde buldukları

coğrafyada baskın olan topoğrafik, ekolojik, sosyal ve kültürel nitelikler doğrultusunda bahçelerin de değişime uğradığı bilinmektedir (Çınar ve Kırca 2010). Bahçeler, mimari eserler gibi bir tarihe sahip olup, zamanın zevkine, alışkanlık ve ihtiyaçlarına göre değişik şekillerde yapılmış, insanların fikir ve zevklerindeki gelişmelere uyarak değişimler göstermiştir (Arseven 1975). Kimi sanatkarlar kendisinden önce ortaya çıkmış bahçe üsluplarını devam ettirmiş, kimileri ise tamamen farklı üsluplar yaratmıştır. Her ne şekilde olursa olsun, tarihin belli bir devrinde toplumun yaşam şartlarını, kültürünü, bulunulan coğrafyanın iklim ve toprak özelliklerini en belirgin şekilde ortaya koyan, aynı zamanda tabiat şartları ile toplumun yapısındaki çeşitlilikler nedeniyle ruh ve biçimsel özelliklerinde de pek çok farklılıklara sahip olan bu bahçeler, günümüz modern bahçelerinin temelini oluşturmuş ve aynı zamanda peyzaj mimarlarının da ilham kaynağı olmuştur (Yayım 2004).

Bahçe tarihçileri ilk bahçeleri Doğu'da ve sıcak ülkelerde bulmuşlardır. Güneşin yakıcı etkisinden ve hayvanların saldırısından korunmak için etrafı duvar veya çitle çevrilmiş olan bu ilkel bahçeler, satranç tahtası gibi birbirine dik ve düz yollarla parçalara ayrılmış geometrik şekilli tarhlara sahiptir (Arseven 1975). En eski örnek olarak kabul edilen Babil'in Asma Bahçeleri'nin, M.Ö. 600 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Zigurat formunda olan Babil'in asma bahçeleri, yirmi metreden yüksek kemerlerle tutturulmuş setler üzerine yerleştirilmiş ve su taşkınlarından korunmak için, kalın istinat duvarlarına dayanan tonozlar üzerine bindirilmiştir. Su dolaplarıyla nehirden çıkarılan su, arklar içinden akıtılarak bütün bahçeyi sulamak için kullanılmıştır. Yunan ve Roma bahçeleri de bu setli bahçelerin devamı niteliğinde olup, Avrupa bahçe sanatında etkin olan iki büyük biçim anlayışından birincisini oluşturur. Daha sonra bu bahçelere, heykel, çeşme, köşk, revak ve çardak gibi bir takım mimarlık ve heykeltçilik unsurları da katılmıştır. Fakat bahçenin Avrupa'da tamamıyla gelişmesi ve bir zevk bahçesi haline gelmesi ancak 13. yüzyıldan sonra, Arapların İspanya yolu ile Avrupa'ya girmeleri ve Haçlıların Doğu ile olan temasları sonucunda Doğu bahçelerini Avrupa'ya ve özellikle İtalya'ya tanıtmalarıyla başlamıştır. Suya ve havuza çok önem veren sıcak Asya gelenekleri İspanya'da, Alkazar ve Elhamra gibi saraylarda havuzlu avlular yapılmasına neden olmuş, çeşme ve havuz yapımı yaygınlaşmıştır (Yayım 2004).

Anadolu M.Ö. 10000'lerden bu yana değişik uygarlıklara yurt olmuş, doğal çevresi zengin, köklü kültür birikimine sahip bir coğrafyadır. Tarihin çeşitli dönemlerinde var olan farklı kültürler, Anadolu'daki kültür birikimi ile kaynaşmış, yeni sentezler oluşturarak benzersiz bir çeşitlilik ve zenginlik yaratmıştır. Kültürel miras olarak adlandırdığımız ve Anadolu'nun binlerce yıllık yaşam biçimi ve geleneklerinin yansıması olan bu değerler, Anadolu'nun özgün kültür mozağini oluşturmaktadır. Dışarıdan gelen ya da Anadolu'da oluşan her değer yeni bir yoruma uğramış, zengin doğal çevre ile bütünleşmiş ve bu bağlamda Anadolu uygarlıklarında hiçbir anıt ve mimarî yapıt çevresinden bağımsız düşünülmemiştir. İlk dönemlerden bu yana, insanın çevresine olan ilgisi topoğrafya, iklim ve kültür faktörleri doğrultusunda biçimlenerek özgün mekânsal dokular oluşmuş ve planlama sonucu ortaya çıkan düzen, bir sosyal organizasyon yansıması olmuştur (Erdoğan 1996).

11. yüzyılda Anadolu, farklı iki uygarlığın birbiriyle karşılaştığı, Doğu'nun Batı'ya, Batı'nın da Doğu'ya doğru tarihin en güçlü hamlesini yaptığı bir eşiktir.

Bizans, 7. yüzyıldan itibaren Batılı köklerinden hızla uzaklaşarak Doğulu bir kimliğe bürünmüş, Orta Asya'nın göçebe kültürleri ise, Doğu'dan Batı'ya doğru kendi merkezlerini halka halka genişletmeye başlamışlardır. Sonuçta Anadolu, farklı coğrafyalara ait uygarlıkların, yani Bizans ve Selçukluların ortaklaşa paylaştıkları bir tarih sahnesi olmuştur. Başlangıçta Büyük Selçuklu Devleti'nin Batı'ya uzanan bir kolu gibi hareket eden, ancak zamanla ondan bağımsızlaşarak kendi kimliğini bulan Anadolu Selçukluları, bu topraklar üzerinde inşa edilen yeni hayat tarzının, farklı kültürlerle bir arada yaşama becerisinin ve hepsinden önemlisi, günümüze miras kalan geleneksel zihniyet dünyasının mimarı olmuşlardır. Anadolu tarihinin 11. yüzyıldan sonra yazılan sayfalarında artık Bizans'ın kaderi Selçuklu'ya ve Selçuklu'nun geleceği de Bizans'a bağlıdır. Biri diğerinin içinde eriyen, sahip çıktıkları "çift başlı kartal"ın gölgesinde aynı yolu adımlayan, ama farklı menzillerde konaklamayı ilke edinmiş iki uygarlık ve hayat tarzı söz konusudur (Anonim 2001).

Anadolu Selçuklu Dönemi, Türklerin Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya uzanan yaklaşık iki yüzyıllık göç hareketi sonucunda, Doğu Roma / Bizans egemenliğindeki Anadolu kent coğrafyasına eklenme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte; Orta Asya, İran Türk-İslam ve Anadolu coğrafyaları arasında kültürel bir sentez/birliktelik oluşturulmuştur. Bu birliktelik, Doğu Roma/Bizans egemenliğinden devralınan kırsal ve kentsel yerleşmeler yığınının oluşan Anadolu kent coğrafyasının, Bizans-Selçuklu ikili siyasal-yönetimsel egemenlik düzeninin gerektirdiği öncelikler kapsamında gerek mekânsal gerekse işlevsel açıdan yeniden örgütlenmesi biçiminde olmuştur (Özcan 2010).

İçinden geldikleri geleneklerden farklı ve köklü bir kültür diyarı olan Anadolu'ya gelen Türkler, tüm ülkenin yapısını hem kırsal alanda, hem de kentlerde büyük ölçüde değiştirerek, kısa zamanda kendi toplum yapılarının geleneklerine uygun bir mimari ortam oluşturmuşlardır. Bu aşamada mimarilerini yönlendiren temel amaçları, alıştıkları günlük yaşam ve sosyal çevreyi oluşturmak, bu çevreyi de kültürel ve dini ihtiyaçlarını karşılayacak yapılarla donatmak olmuştur. Birçok türde ve işlevde eserler inşa etmiş olan Anadolu Selçukluları; geometrik şekiller, bitkisel motifler, figürler, sembolik ve kozmik formlar ile bu yapılara belirgin bir karakter kazandırmışlardır.

Anadolu Selçukluları bu bağlamda, göz alıcı mimari bir tarz ve özgün süslemelerle inşa edilmiş olan camileri; abidevi portalleri ve geniş eyvanlarıyla hem mimari hem de eğitim konusunda bir dönüm noktası niteliğinde olan medreseleri; toplumun ekonomik eğilimleri ve potansiyelinin doğrudan bir ifadesi olan, işlevsel bir ticaret yapısı olarak önemli merkezleri birbirine bağlayan kervan yolları üzerinde inşa edilmiş olan han ve kervansarayları; ormanlar, bağlar, bahçeler içinde, su kenarlarında, göllerdeki adalarda, bazısı tek, çoğu iki katlı yapı halinde inşa edilmiş olan hem eğlence ve av köşkü, hem sultanların yolculuklarında konaklama-dinlenme yeri ve hem de haberleşme ve denetleme karakolları görevi taşıyan saray ve köşklere Anadolu coğrafyasının kültürel mirasına kazandırmışlardır.

Söylencelere göre, İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarında Bergama Kralı II. Attalos'un "*Bana bir yeryüzü cenneti bulun*" buyruğu ile kurulan ve adını kurucusundan alan Attaleia, yani günümüzün Antalya kenti Anadolu'nun en bereketli coğrafyasında, antik

Pamphylia, Lykia ve Pisidia bölgelerinin kesiştiği bir noktadadır. Coğrafi konumu, uygun iklim koşulları ve doğası, Doğu Akdeniz deniz ulaşım ağı üzerindeki korunaklı ve işlek limanı, yöre insanının 450 bin yıl önceye dek uzanan şaşırtıcı zenginlikteki serüveni ve buna dayalı kültürel değerleriyle tarih boyunca hep ilgi odağı olmuş, bu nitelikleriyle de çoğu gezginin güzergâh programında Attaleia, Attalia, Sathalia, Sattalia, Adalia, Antalia gibi isimlerle anlatım bulmuştur (Anonim 2008). Akdeniz uygarlıklarına ev sahipliği yapmış, köklü bir kültürel geçmişe sahip olan Antalya Türklerin hâkimiyeti altına girer girmez, kentte inşa faaliyetlerine başlanmış ve cami, medrese, kervansaray, köşk, saray, türbe, köprü gibi özgün ve simgesel yapılar ile kentin dokusuna katkı sağlayan Selçuklular Antalya'daki varlıklarını göstermişlerdir.

Yapılar ve bahçeler geçmiş, bugün ve gelecek arasında ilişki kuran, tarihin belirli dönemlerinde toplumların yaşam koşullarını, kültür düzeyini, yaratıcılarının tasarım gücü ve isteklerini yansıtan değerli kültür miraslarıdır. Günümüze kadar ulaşabilen, az sayıdaki parklar ve bahçeler ile eski tasvirler ve minyatürlerden, Anadolu'da tarihsel gelişimi eski dönemlere kadar uzanan, coğrafi koşullara ve sosyo-kültürel etkenlere bağlı bir bahçe kültürü ve geleneğin var olduğu anlaşılmaktadır. Bahçelerin hızla değişen ve zamanla yıpranan düzenlemeler olması, pek azının günümüze kadar gelmiş olması, var olanların ise büyük bölümünün değişikliklere uğraması ülkemizde özgün şeklini koruyan eski bahçe örneklerini incelemeyi olanaksız kılmıştır. Oysa kültürün sürekliliği, geçmişten gelen mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için yapılar kadar, bahçeleri de korumaya özen göstermek gerekmektedir (Köylü 2003).

Türk bahçeleri konusunda ülkemizde çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmaların genel olarak Osmanlı dönemi bahçeleri konusunda detaylandırıldığı, Anadolu Selçuklu Dönemi bahçeleri konusunda ise yeterli bilgi ve verinin olmaması sebebiyle, dönemin yaşam kültüründen yola çıkarak tahminlerde bulunulduğu görülmektedir. Yine Antalya kenti üzerine yapılmış birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Özellikle tarihi Kaleiçi bölgesi birçok araştırmaya konu olmuştur. Kentin Anadolu Selçuklu Dönemi'nden sahip olduğu kültürel miraslar mimari açıdan değerlendirilmiş ve detaylandırılmış, ancak bu varlıkların bahçe kullanımlarına dair hiçbir çalışmanın olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple Antalya kentinde bulunan Selçuklu yapılarının bahçe kullanımlarına ilişkin özelliklerinin ortaya çıkarılması ve tarihi dokunun canlandırılmasına yönelik olarak yapılan bu çalışmanın özgün bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, göçebe yaşantısının bir kalıntısı olarak dış mekânda yaşamaya büyük önem vermiş olan; gök, dağ, taş ve ağacın kutsal sayıldığı bir inanıştan gelip, İslam dinini benimsedikten sonra Kur'an'da "Cennet Bahçeleri" betimlemesiyle karşılaşan Türkler'in dünyadaki yaşamlarında da buna benzer bahçelere sahip olma idealleri olduğu düşüncesinden yola çıkarak Antalya kentinden seçilmiş örnekler üzerinden Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe anlayışının çözümlenmesi ve karakteristik özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Çalışmanın, Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki Türk bahçe sanatı konusunda gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması ve tarihi peyzajların canlandırılıp korunmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

2. KURAMSAL BİLGİLER ve KAYNAK TARAMALARI

2.1. Kuramsal Bilgiler

2.1.1. Anadolu'da Selçuklu kentleri

11. yüzyılın sonundan başlayarak Türklerin eline geçen kentlerin fiziksel yapıları üzerinde o dönem kaynakları oldukça sınırlı bilgi vermektedir. Kentlerin fiziksel yapıları ötesinde kent yaşamına ilişkin bilgiler de doğrudan değil, parça parça bilgilerin birleştirilerek yorumlanmasından elde edilmiştir. 12. ve 13. yüzyılın Konya, Sivas, Erzurum, Erzincan ve Malatya gibi büyük kentlerinin surları ve saray yapıları da Konya Köşkü harabesi dışında yok olmuştur. Sadece I. Alâeddin Keykubad'ın Kalonaros'u ele geçirip Alaiyye (Alanya) adını verdiği süreçte tamir ettirdiği surlar ve yeniden yaptırdığı görkemli burç ile Amid (Diyarbakır) kentinin eski surlarına Artuklular döneminde yapılan ekler söz edebildiğimiz yapıtlardır (Kuban 2002).

Orta Çağ Anadolu'sunun Türklerden önce ve Türklerden sonraki kent yapısı üzerinde, bazı kentlerde bugüne kadar yaşamış yapılar üzerindeki araştırmalar dışında, yeterli bir arkeolojik araştırma yapılmamıştır. Mevcut bilgilere göre bu konuda yapılabilen tek genelleme sarayların, İran ve Orta Asya'dan da bildiğimiz gibi, iç kaleler içinde yapılmış olması; kentlerin ise, Cuma Camisi ve Hükümet Konağı ya da Saray'ı içeren bir iç kent (Şehristan) ile pazar ve mahalleleri içeren bir dış kent modeline uymasındadır (Kuban 2002).

Anadolu'nun kent panoraması, Türklerin Helenistik çağdan bu yana kurulan yerleşme örgüsünü değiştirmedini gösterir. Kalesi ve surları olan bir kenti ele geçirdikten sonra, onu yıkıp yerine yeni bir kent inşa etmek, doğal bir afet olmadıkça söz konusu olmamıştır (Kuban 2002). Bu yüzden, Selçuklular Anadolu'ya egemen olduktan sonra kendilerinden önce aynı topraklarda hüküm sürmüş olan imparatorlukların kurmuş olduğu Hıristiyan kentlerini geliştirmiş, kendi inanç ve ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlemişlerdir.

Selçuklu Dönemi Anadolu Türk kentleri, çağdaşı "Batı Kenti", "Orta Çağ Avrupa Kenti" veya "Sanayi Öncesi Kenti" üzerine üretilmiş "açık kent" ve "kapalı kent" olarak tanımlanan kent modelleri açısından değerlendirildiğinde, Selçuklu Dönemi'nde Anadolu kentlerinin fiziksel olarak daha çok surlarla çevrili "kapalı kent" olarak tanımlanan mekânsal gelişme modeline benzer bir mekânsal kurguya sahip olduğunu söylemek mümkündür (Özcan 2006). Selçuklu Dönemi'nde kentlerin dönemin özgün siyasal-askeri koşullarında bütünüyle surlarla çevrili kentler olduğu ve kentsel gelişmenin sur dışına yayılması olgusunun ancak bölgelerarası ticaretin doruk noktasına ulaştığı 13. yüzyıl ortalarında başladığı söylenebilir (Erdoğan 1996).

Selçuklu kentleri son derece özgün, özel donanımlı kentlerdir. Askeri karakter taşıyan Selçuklu kentleri organik düzende gelişim gösteren, kale yapıları, yoğun yeşil dokusu ve detayda algılanan özenli yapılanma ve bezeme öğeleri ile kimlikli, insan odaklı, erişimi kolay, alternatif kentsel kullanımlar sunan kentlerdir. Selçuklu kentleri sosyal donanımlar ve komşuluk ilişkilerinin konut alanlarına yansımalarının kolayca izlendiği yaşayan kentler olmuştur. Doğal yapı malzemeleri olan taş ve tuğla ile inşa

edilmiş anıtsal yapılar ve ilk külliye örnekleri, kent silüetindeki belirleyici yapılardır. Kent estetiği bağlamında sade görünüşlü prizmatik yapıların geometrik ve bitkisel süslemelere sahip dekoratif taç kapıları, kent bütününde yaratılmış sürpriz mekânlar, meydanlar, yapı içlerine çekilmiş doğa parçaları, doğal çevre ile bütünleşmiş kentsel dokular, dönemin kentsel estetik anlayışını yansıtmaktadır (Erdoğan 2006). Cami/ulu camii kentin en önemli yapısıdır. Çarşı, merkezdeki en büyük caminin yanında yer alır; kentin ana yolları bu merkeze açılır. Cami, medrese, hamam, türbe ve han, kent silüetini oluşturan yapılardır. Konut alanları ise kalabalık cadde/sokaklardan uzakta, avlulu, yeşil bir doku içindedir. Osmanlı döneminde görülen kent içi anıtsal yapıları tümü ile algılatma Selçukluda yoktur. En önemli ve dekoratif ön cephe bile tümü ile algılanamaz. Anıtsal yapılar kent dokusunda kaybolur, bu nedenle vurgu amaçlı süsleme ve detay önem kazanmıştır (Erdoğan 1996).

2.1.2. Anadolu'da Selçuklu Dönemi sanat anlayışı

Bütün kültürlerin sanat anlayışlarına önemli ölçüde etki eden temeller ve kaynaklar, beslendikleri özler ve dünya görüşleri vardır. Asyalı yüzyıllardır farklı birçok etnik grupların bir arada yaşama alışkanlıkları ve tanışıklıkları sayesinde oluşan güçlü güven duygusuyla çeşitli din ve kültüre mensup olanlarla bir arada olabilme, onlara ait unsurları benimseyip, sentez kurabilme ve tüm bunları hiçbir böbürlenme ya da aşağılanma duygusuna kapılmadan yapabilmış olmasından dolayı açık fikirli bir yaklaşım görülmektedir. Bu bağlamda Selçuklu Dönemi, beslediği kaynak ve dünya görüşleri açısından zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir (Şengül 2007).

12. ve 13. yüzyıllarda Türklerin fethederek egemen oldukları bugünkü Asya ülkelerinin topraklarında, büyük ölçüde göçer olan bir toplumun kentlerinde heyecan verici bir sanat üretimi olmuştur. Bu sanatın ilk gözlemci ve araştırmacılarından biri olan Friedrich Sarre'nin dediği gibi, bu üretim yüksek bir sanat kültürünün göstergesidir. Fakat bu kültürün kendine özgü bir tarihi konumu vardır. Bu yeni sanat ortamı klasik İslam kültürünün şekillenmesinden sonra İslam dünyasının en büyük rakibi olan Hıristiyan Bizans İmparatorluğu'nun elinden alınan topraklarda olmuştur. Yeni fethedilen ve fethi süren bir ülkede, Müslüman, Hıristiyan ve Müslümanlığa henüz ayak basmış göçer Türkmenlerin karışımından oluşan bir toplum yapısı ve karmaşık bir dönüşüm süreci sonunda üretilen sanat, kuşkusuz başka eşi olmayan özgün bir tarihî değişim paradigmasıdır. Büyük Selçuklu tarihi ve kültürü bağlamından bağımsız düşünülmesi olanaksız olan Anadolu Selçuklu Dönemi'nin İran'dan ve Orta Asya'dan esinlenen, bazı alanlarda onları taklit eden ve sürdüren bir sanat dönemi olmasına karşın, Anadolu'da yaratılan çok farklı bir kültür ortamının olduğu da yadsınamaz (Kuban 2002).

Anadolu Selçuklu Dönemi olarak anılan 11. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başı arasında, bugün Anadolu dediğimiz bölgeyi ne coğrafi, ne de siyasi bir bütün olarak görmek olasıdır. Hatta sanat üretimi söz konusu olduğu zaman, homojen bir kültür alanı da değildir. O sırada Anadolu her akıma, her yöreden gelen sanat ve zanaat erbabına açık olmak zorunda olan senkretik (farklılıkları bağdaştırıcı) bir kültür ortamıdır. Eğer Anadolu fatihleri kendi dağarcıklarında getirdikleriyle yetinselerdi, savaşla geçen bir yüzyılda böyle bir sanat yaratamazlardı. O dönemde sanatın ne etnik ne de dini bir

ideoloji ile bağı vardı. Sanat egemen sınıfın istediği dünyasal gücün gösterisi olarak yapıliyordu (Kuban 2002).

Anadolu Selçuklu Sanatı tarihinin bazen din, bazen kültür kaynakları, bazen sanatın doğası üzerine yol açtığı tartışmalı sorun alanları vardır. Kaynak kültürler bağlamında yerel kültür ve tekniklerin katkısı sorunu, sanat tarihinden çok, ideolojik boyutta tartışmalara yol açmaktadır. Din bağlamında, Orta Çağ Anadolu Türk toplumunun ne kadar Müslüman, ne kadar pagan uzantısı olduğu üzerine tartışmalar vardır. Her alandaki figürlü sanat üretimi ise, önce bunun İslam inançlarına aykırı olduğu düşüncesi, arkasından bu figür sanatının Batılı anlamda resim ya da heykel sayılıp sayılmaması konusunda sonuçlanmayan tartışmalara yol açmaktadır. Kuşkusuz figürün kullanımı sorunu Selçuklu sanatında Batılı anlamda bir resim ya da heykel sanatının varlığı bağlamında değil, pagan yaşam imgesini uzatan bir simgesellik açısından önemlidir. Bu, eski İslam ülkeleriyle Anadolu Orta Çağ toplumunun farkını ortaya koyan bir kültür göstergesidir (Kuban 2002).

Selçuklu dünyası İran ve Orta Asya'nın mirasına yüz çevirmeden Avrasya'nın bütün kültürlerini de yansıtan bir sanat yaratmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçenin bir arada kullanıldığı; sanatçıların, sultanların, orduların ve fetihlerin peşinde dört bir yöne dolaştığı bu ortamda yerel ve evrenselin bir araya gelmesi doğal bir mekanizma olarak görülmelidir (Kuban 2003).

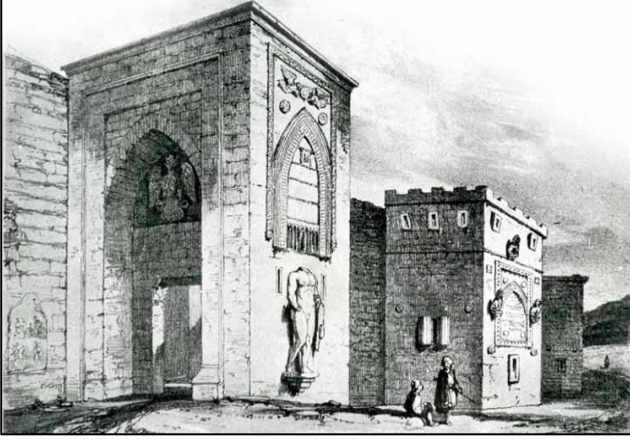
Selçuklular, sınırları içine aldıkları topraklarda yaşayan ulusların geçmişlerini ve sanatsal verilerini tümüyle yorumlamışlar, ihtiyaçları ve zevkleri doğrultusunda kullanmışlar, Doğu ülkelerinden miras alınmış bir tasarım gücü ile de yeni bir sanat türü ortaya çıkarmışlardır.

2.1.3. Anadolu'da Selçuklu Dönemi mimarisi

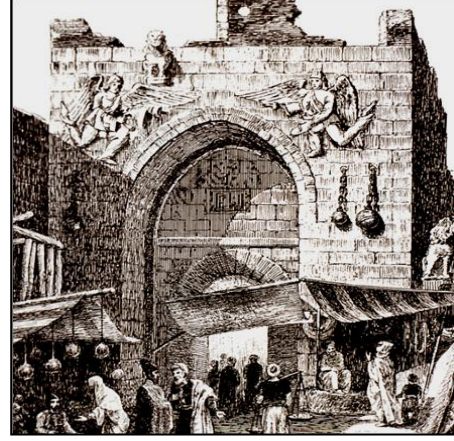
Doğuda dört yüzyıllık bir İran-İslam ve güneyde dört yüzyıllık bir Arap-İslam geçmişine sahip Şaman-Müslüman karışımı bir göçer toplumun harekete geçirdiği değişim ortamında Hıristiyan geleneği ve antik sanatla karşılaşan Selçukluların, sanatın diğer dallarında olduğu gibi mimaride de orijinal bir sentez sundukları gözlemlenmektedir. Geleneksel göçebe kültürün izlerini taşıyan ve bu kültürel formasyonu Anadolu'da var olan doku ile harmanlayan Anadolu Selçuklularının mimari uygulamalarında Orta Asya ve İslam sanat unsurlarının yanı sıra, antik ve Bizans dönemi malzemelerinin sunumu da dikkat çekmektedir.

Anadolu Selçuklularının egemen olduğu zaman diliminde dinsel atmosferin yoğun bir baskı oluşturduğu söylenemez. İslam dininin bir etki alanının olduğu şüphesizdir, ancak İslam kültürü içerisinde değerlendirilen birçok yasak ya da uygulama, Orta Çağ Anadolu için tam anlamıyla geçerli değildir. Selçukluların taç kapılarda, eyvanlarda, kemer taşlarında, mukarnaslı nişlerde yüksek kabartma olarak işledikleri yoğun figüratif motifler ve mimari kurguda kullanılan devşirme malzemedeki çeşitlilik bu görüşü doğrulamaktadır. Öte yandan fethedilen Anadolu topraklarındaki Hıristiyan kültürü ürünlerine karşı olan hoşgörü, bir bölümü Moğol orduları komutanı olan Baycu Noyan tarafından yiktirilmiş olsa da Konya'nın 19. yüzyıl ortalarına kadar hâlâ ayakta duran surlarından kolaylıkla anlaşılabilir (Şekil 2.1 ve Şekil 2.2).

Surlarda antik çağ ve Orta Çağ yazıtlarının fragmanları, antik sunaklar, üzerine haç oyulmuş taşlar, kartal ve aslan figürleri, hatta Akhilleus'un yaşamından sahne gösteren bir lahit ve büyük boy heykeller, hatta kentin giriş kapıları üzerinde eski İran tanrılarında Ormuzd ve Ahriman'ın (Hürmüz ve Ehrimen) figürleri bile vardır (Kuban 2002).

Şekil 2.1. Konya surları (Karpuz 2012)

Şekil 2.2. Konya kalesi (Karpuz 2012)

Bu orijinal ve çok cepheli gelişmede Selçukluların antik dönem malzemesini aynen taklit etmeye yanaşmayıp, kendi mimari unsurlarının yanısıra devşirme olarak kullanmaları enteresandır. Bazen aynı eserde Yunan, Roma, Bizans dönemi malzemelerini bir arada görmek mümkündür. Selçuklu mimarisinde en bol kullanılan devşirme malzeme antik sütun, sütun başlıkları ve kaideleridir. Bunlar bilhassa cami ve medreselerde görülür. Bu malzemenin kullanımında tipoloji, stil ve hatta dönem bakımından birlik yoktur. Bazen aynı eserde antik sütun ve sütun başlıklarının yanısıra, tamamen farklı üslûpta Selçuk dönemi örnekleri de kullanılarak hareketli bir görünüş kazandırılmıştır. Antik malzeme Selçuklu Dönemi mimarisinde, duvar örgüsünde, kemerlerde vb. inşaat malzemesi olarak da bol ölçüde kullanılmıştır. Bu malzeme, antik yapıların düz veya işli taşları, sütunları, başlıkları, kemerleri, lentonları, balustradları veya lâhitler olabilir. Parçalar gelişigüzel duvar örgüsüne karıştığı gibi, orijinal fonksiyonlarına uygun olarak da kullanılmıştır (Öney 1978).

Anadolu Selçuklu yapılarının cephelerinde ve çeşitli yüzeylerinde kullanılmış olan süsleme sanatı anlam yoğunluğu bakımından evrensel bir boyuta sahiptir. Bu sanat, kentsel çevreye kattığı biçimsel ve ikonografik mesajlarla bir kültür ortamı tanımlamıştır.

Selçuklu taş süslemelerinde taçkapının yeri birincildir (Şekil 2.3). Bu anıtsal kapılar Anadolu Selçuklu mimarisini tanımlayan öğelerdir. Yapıyı tanımlayan ve neredeyse temsil eden taçkapının davet edici, kucaklayıcı bir görevi vardır. Taçkapı bütün yapıların tasarımında olduğu gibi büyük kubbeli medreselerde de önemini koruyarak, 10-11. yüzyıllardaki Karahanlı yapılarının geleneğinin Anadolu'da da sürdüğünü kanıtlamaktadır (Ögel 2002). Pencereless duvarların gelişmediği Orta Çağ mimarisinde taç kapı cepheyi hareketlendiren, bezemenin üzerinde yoğunlaştığı, bir

bakıma yapıyı tanımlayan, simgeleştiren tek öğedir. Cepheden ileriye ve saçak çizgisinin üzerine taşan, mukarnaslı büyük bir niş çevresinde yaygın bir bezeme düzenine göre tasarlanan taç kapı, Selçuklu Dönemi mimarisinin asal simgesidir. Giriş cephelerinin, özellikle Moğol egemenliği döneminde, bazen taç kapı çevresindeki minareler, pencereler ve cephelerin iki yanındaki köşe kuleleriyle zenginleştirilmesi, dönemin bir cephe mimarisi yaratma eğilimini yansıtmaktadır (Kuban 2006).

Şekil 2.3. Sivas Divriği Ulu Camii taç kapısı (Anonim 2011)

Selçuklu Dönemi'nde yapı malzemesi olarak taş seçimi yerel geleneklere dayanmakla birlikte, anıtsal ifadeye ulaşma yönünde bir seçim olarak da görülebilir. Çoğunlukla Anadolu'nun kalker taşları, çeşitli renk ve tonlarıyla kullanılmış, renk karşıtlıkları ile bezemesel etkiler yaratılmıştır. Zengin yapılarda mermer de kullanılmıştır (Ögel 2002).

Uygulanan bezeme desenleri ayrı ayrı veya birlikte kullanılan geometrik, bitkisel ve figürlü olarak sınıflanabilir. Kuşkusuz yazı da İslami karakterin temel öğesi olarak ayrı bir kategori oluşturur. Çok hafif derinlikte yüzeysel kabartmadan yüksek kabartmaya kadar değişik plastik karakterlerde işlenen desenler yüzeyleri bir ağ gibi kaplar, genellikle kavranan geometrik kurgulara uysalar bile adeta sonsuz düzenin parçaları gibi etki yaratırlar. Mimari çizgiler içinde kalsalar da sanki sonsuz bir alanın benzemesi niteliğinde algılanırlar. Bu sonsuz sıralamada gözlemci geometrik düzenlerde çizgilerin akışını izler, yüzey üzerinde dolaşır. Motifler birbirine geçerek, devamlı kesişerek, yeni biçimlere olanak verir. Tek başlarına değil, bir an göze çarpıp yerlerini diğer biçim izlenimlerine bırakmak üzere, eşzamanlı algılanan zengin bir biçimsel içerik kazanırlar (Ögel 2002).

Birincil bir anlam yüklenen taç kapı, şekillendiği geometrik form içinde bir sonsuzluk ve zaman döngüsü oluşturmaktadır. Dikdörtgen çerçeveye göre şekillenen kapı bloğu iki ana bölümden oluşmaktadır. Öncelikle bir sivri kemer, sonrasında ise dikdörtgen yayvan kemerli bir girişle oluşturulan bezemeli niş ve mukarnas ile çevrelenmiştir. Üzerinde yoğun süsleme, yazı kuşakları ve küçük mimari öğeler bulunan taç kapı adeta bir açık hava heykeli görünümündedir. Taç kapı yapının diğer süsleme kompozisyonunun orijinini oluşturmaktadır. 13. yüzyılın ikinci yarısında taç kapının iki yanına konumlanan minarelerin kaideleri süsleme alanını genişletmiştir. Taç kapılarda bulunan geometrik düzen birbirine geçme tarzında örülen düğümler ve şeritler halindedir. Bu düğümler etrafını sarmaladıkları kemerin tepe kısmında birbirlerine bir ilmikle bağlanır. Kapalı geometrik şekiller, yıldız sistemleri olarak adlandırılan kurgu, sekizgenler sonsuzluk anlayışının ve döngüsellüğün bir ifadesi olmuştur (Şekil 2.4). Bitkisel süslemede ise antik dönemden bu yana kullanılan palmet ve lotuslar ağırlıktadır (Şekil 2.5, Şekil 2.6). Anadolu Selçukluları'nda kendine özgü bir stilizasyonda kullanılan bu motifler cepheye bir hareket katmıştır. Rumi ve palmet desenler tek başlarına ya da çiftler halinde zemin üzerine işlenmiştir. Cennette var olduğu söylenen Tûba ağacı ile bir tutulan Hayat Ağacı motifi de bu bitkisel kompozisyona dâhil edilebilir (Şekil 2.7) (Anonim 2015).

Şekil 2.4. Geometrik süsleme (Anonim 2011)

Şekil 2.5. Bitkisel süslemede palmet (Anonim 2011)

Şekil 2.6. Bitkisel süslemede lotus (Anonim 2011)

Şekil 2.7. Bitkisel süslemede hayat ağacı (Anonim 2011)

Selçuklu sanatında taş üzerine işlenmiş geometrik ve bitkisel bezemelerin yanı sıra, taç kapılarda, eyvanlarda, kenar üçgenlerinde, kemer taşlarında, mukarnaslı nişlerin üzerinde ve bunlara ek olarak, çoğunlukla saray yapılarını süsleyen çinilerde

kullandıkları figüratif motifler de mevcuttur. Selçuklu Dönemi düşünüldüğünden daha fazla figür kullanmış olmalıdır. Çünkü dinsel yasağın varlığına ve yüzlerce yılın tahribine karşın dönemin hükümdar ve yöneticilerinin figürü yasaklamadıkları açıkça görülmektedir. Figürlerin kıvrım dallar arasında ya da bir menderes frizinde, köşe sütuncuklarının başlıklarında bitkisel ve geometrik bezeme ile yan yana geldikleri görülür. Bir rumi-palmet sisteminde de palmetlerin yerini insan başları alabilir. Kıvrıma uygun yılanlar, ejderler geçmelere dönüşebilir. Canlı hareket anlamında gösterilen hayvan figürlerinin gövdeleri bezemeye uyar. Boynuzlar, kuyruklar spiraller halinde kıvrılarak rumilerle, palmetlerle sonuçlanır. Bu yüksek kabartma olarak tek başına veya gruplarla yer alan hayvan figürlerinde de görülür. Bitkisel motifler gibi figürlerin de birleşik olanları vardır. Zaten grifon gibi hayali figürler bu niteliktedir (Şekil 2.8). Selçuklu arması çift başlı kartal da öyledir (Şekil 2.9). Çörtlenler çoğunlukla aslan başlarıdır. Geleneksel simgesel koruyucu görevlerini yapı kornişleri hizasında sürdürürler (Öney 2002).

Şekil 2.8. Grifon figürü (Arık 2000)

Şekil 2.9. Çift başlı kartal (Arık 2000)

İnsan figürleri, Selçuklu saraylarında çini ve alçı kabartmalarda; kale ve mezar taşlarında, taş yontuda izlenir. Sultan, saray soylusu, hatunu bağdaş kurarak oturur durumda, ellerinde bereketi ve ebedi hayatı simgeleyen kadeh veya nar meyvesi, haşhaş dalı, çiçek tutarken; bazı örneklerde de kişinin yaptığı işi belirleyen çalgı aleti, polo sopası, şahin, gergef gibi bir motifle birlikte canlandırılır (Şekil 2.10 ve Şekil 2.11). Kaftan, başta üç dilimli taç veya önü kabartmalı Türkmen tarzı (börk) başlık, soyluluğu simgeleyen Hıristiyan sanatından gelen hâle, Orta Asya tarzı uzun saç, Moğol tipi dolgun yanaklı yuvarlak yüz, iri çekik gözler, ufak burun ve ağız, bir şema gibi tekrarlanır. Rozet veya maske şeklinde insan başları, Selçuk mimarisinde sıklıkla karşılaşılan süslemelerdendir. Sivas Keykâvus Darüşşifası'nın ana eyvan kemer köşeliklerinde, Ay ve Güneş'i simgeleyen rozetler görülür. Etraflarındaki dörder küçük rozetle birlikte sanki gezegen sistemini yansıtır. Ay rozetinin etrafında okunabilen "Kelime-i Tevhid" yazısı, İslami inanışla astrolojinin kaynaşmasına işaret eder. Antalya-Burdur yolundaki İncir Han'ın taçkapısında aslanın tepesindeki insan başı şeklindeki güneş rozetleri, bu kez Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in arması olarak

kullanılmıştır. Selçuklu taçkapılarında geometrik bir ağ içinde tekrarlanarak sıralanan çeşitli rozetlerin, gezegenleri simgelediği ve bu taçkapıların evrenin kapısı olarak belirlendiği kabul edilir. Bu inanışa göre, gezegen-rozet tasvirleri, yapılarla özel bir anlam kazandırmaktadır (Öney 2002).

Şekil 2.10. Nar tutan insan figürü (Arık 2000)

Şekil 2.11. Çiçek tutan insan figürü (Arık 2000)

Av konusu Selçuklu saraylarını süsleyen en önemli programı oluşturur. Konya Alâeddin Sarayı, Beyşehir Kubad Abad Sarayı ve Alanya Sarayı alçı ve çinilerinde görüldüğü gibi, sarayla ilgili eğlencelerde şahinle, doğanla avlanmak önemli bir gelenektir. Konya İnceminareli Medrese Müzesi'nde sergilenen alçılarda ve Karatay Medresesi Müzesi'nde yer alan çinilerde, avcı ve av hayvanı konusunun zengin örnekleri vardır. Kubad Abad Sarayı alçı panosunda tazı ile avlanan avcının arkasında görülen melek kabartması, ava uğur getiren bir simgedir. Alanya, Antalya, Kayseri ve Akşehir Selçuklu saraylarına ait kısıtlı buluntular bu geleneğin yaygınlığına işaretler. Av hayvanları soyut, hareketli, olağanüstü başarılı kompozisyonlarla Selçuklu figür dünyasını zenginleştirir. Bir düş dünyası gibi, saray duvarlarını örten çinilerde ebedî hayatı simgeleyen haşhaş veya nar dalları arasında, sultanın, hatunun tasvirleri resim galerisi gibi tekrarlanır. Ellerinde av hayvanı, meyve, kadeh, polo sopası taşıyan hizmetkârlar ve çeşitli av hayvanları resim kervanına katılır. Tılsımlı büyü inancını yansıtan koruyucu sfenksler, sirenler, grifonlar, ejderler; sarayı cennetten bir köşe gibi tanımlayan tavus kuşu çifti bu renkli dünyada yer alır (Şekil 2.12). İbn Bibi'nin anlattığı saray eğlenceleri ve av konusu çinilerde hayat bulmuştur. Kaçıyan, zıplayan av hayvanları bu tılsımlı düş dünyası ile kaynaşır. Siyah, mor, lacivert, firuze, eflatun renkli av köpekleri, avcı kuşlar, ördek, kaz gibi çeşitli su kuşları, tilki, kurt, tavşan, antilop, arslan, oğlak, dağ keçisi, panter, ayı, at, eşek, deve, balık gibi hayvanlar sultanın av bahçesini dolduran örneklerdir. Hareketli gövdeleri, başları geriye dönük kompozisyonları ile olağanüstü bir ifade gücü ve espri anlayışı yansıtır (Öney 2002).

Beyşehir Kubad Abad Sarayı çinilerinde çeşitli örneklerini gördüğümüz hayat ağacı, iki kuş veya tavusla kuşatılmış olarak canlandırılır (Şekil 2.13). Sivas Gökmedrese'nin cephesinde ise hayat ağacı dalları arasında nar meyveleri, kuşlar,

tepesinde çift başlı kartalla sunulmuştur. Bu hayat ağaçlarında altta ve üstte iri rozetler, dalların arasında kuşlar, nar meyvesi, tepede çift başlı kartal; Çifte Minareli Medresede ağaç altında ejder çifti; Yakutiye Medresesi'nde ise arslan çifti zengin bir anlatım programı sunar. Bu figürleri yine Şaman inanışları ile anlamaya çalışabiliriz. Orta Asya'da hayat ağacı dünyanın eksenini ve merkezi sayılır. Şaman'a yer altı-gökyüzü yolculuklarında merdiven vazifesi görür. Bu örneklerde ağaç, güçlü yaratıklarla korunur. Dallar arasındaki narlar, İslami inanca göre cennet meyveleri, kuşlar da cennet kuşlarıdır. Şamanizm'e göre ise, kuşlar doğmamış Şaman ruhlarıdır. Çift başlı kartal, gökyüzü yolculuklarında taşıyıcıdır ve varılan hedef, rozetlerle simgelenen evrendir (Öney 2002).

Şekil 2.12. Siren figürü (Arık 2000)

Şekil 2.13. Hayat ağacı ve kuşlar (Arık 2000)

2.1.3.1. Camiler

Ulucami ya da Cuma camileri işlevindeki Cami-i Kebir, Sultan Camisi ya da Alâeddin Camisi olarak adlandırılan dinsel yapıların, –hemen tüm Orta Çağ İslâm kentlerinde olduğu gibi– Anadolu Selçuklu kentlerinin de mekânsal örgütlenme düzenini belirleyen temel mekânsal öğeler olduğu anlaşılmaktadır (Özcan 2010).

Ulucami ya da Cuma camilerinin mekânsal öğe olarak kuruluşu ya da gelişimi; Bizans egemenliğinden devralınan kentlere yerleşen Müslüman–Türk kitlelerin dinsel gereksinimlerinin geçici olarak karşılanmasına yönelik olarak mevcut kilise ya da şapel gibi dinsel yapıların (yeni Ulucami yapılarına dek) cami ya da mescitlere dönüştürülmesi biçiminde olmuştur (Yinanç 1944).

Bu açıdan bakılırsa; Konya iç kalesi içinde Bizans döneminde kilise olarak kullanılan Eflâton Kilisesi'nin 1155 yılında Alâeddin Camisi yapılarına dek Türk nüfusun dinsel gereksinimlerine hizmet verdiğine ya da Sinop, Antalya ve Alanya gibi liman kentlerindeki kilise ve şapellerin fetih sonrasında dönüştürüldüğüne ilişkin kayıtlar, Ulu camilerin Müslüman nüfusun artışı ile Türklerin kentlerde egemen etnik unsur haline gelmesi sürecinin ortaya çıkardığı mekânsal gereksinimlerin ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim başkent Konya'da 1155 yılına tarihlendirilen Alâeddin

Camisi'nin (Şekil 2.14) yaklaşık 70 yıla yayılan üç aşamalı bir süreçte genişletilerek son halini aldığına ilişkin tespitler, Türklerin Anadolu kentlerinde egemen unsur haline gelmesinin belirli bir süreç içinde gerçekleştiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Dolayısıyla, Anadolu Selçuklu kentlerinde Türk yerleşimini tanımlayan ya da simgeleyen temel mekânsal öge olarak ulu camilerin, Türklerin gerek kent yönetiminde etkin duruma gelmesi, gerekse demografik açıdan sayısal üstünlük sağlamasına dayalı olarak, süreç içinde kentsel mekânlara eklemlendiği söylenebilir. Nitekim Selçuklu Dönemi Ulu camileri üzerine yapılan araştırmalar, bu yapıların ağırlıklı olarak, Türklerin Anadolu coğrafyasında gerek siyasal-yönetimsel, gerekse demografik açıdan egemenlik kurdukları döneme (12. yüzyıl sonu – 13. yüzyıl ortası) işaret etmektedir (Özcan 2010).

Şekil 2.14. Konya Kalesi ve Alâeddin Camii-1865 (Anonim 2006)

Selçuk döneminin etkileşim, dönüşüm ve deneme döneminde, arkasında uzun bir İslam deneyi, önünde de yepyeni bir ülkenin örnekleri olması ve kısa da sürse Orta Asya'dan Suriye'ye ve Ege kıyılarına kadar uzanan büyük yayılımı, hem başka ülkelerde görmediğimiz bir çeşitliliğe yol açmış hem de Anadolu'ya özgü cami tipleri yaratmıştır (Kuban 2002).

Selçuklularda iki cami tipi vardır: Biri revaklı, biri de kubbelidir. Selçuklular tarafından yaptırılan ilk camiler Arap camilerini andırmaktadır. Caminin içi sütunlara dayanan kemerler tarafından desteklenmiş birçok kemer gözlerine bölünmüştür. Çatı, kemerler üstünde yükselir. Selçuklularda bu sütunlar sonradan yerini köşe kemerleri üstündeki kubbeleri destekleyen kalın pilpayelere (filayaklarına) bırakmıştır. Namaz kılınan sahanın merkezinde, çoğu zaman oldukça geniş, istinat noktalarından yoksun, bazen yüksek ve caminin içini aydınlatmaya ve havalandırmaya yarayan pencerele kule şeklinde yüksek bir kubbe ile örtülü dört köşe (kare) bir alan vardır. Bazı eski camilerde ortada ve kule şeklindeki kubbenin altında bir havuz bulunur (Arseven 1984).

İslam kentlerinin en karakteristik yapısı cami olmakla birlikte, Selçuklu Dönemi'nde yapılan birkaç büyük cami ve 13. yüzyılda ortaya çıkan tek kubbeli mescitler dışında Selçuklu Dönemi'nden medrese, kervansaray, hatta türbe yapılarının

zenginliği ve çeşitliliği ile karşılaştırılabilecek cami yapısı az kalmıştır. Bunun temel nedeni ele geçirilen kentlerdeki kiliselerin eski İslam kuralları gereğince hemen camiye çevrilmesidir (Kuban 2006). Selçuklu Dönemi'nde, cami kuşkusuz sosyal önemini korumakla birlikte, yapı etkinliğinin en ağırlıklı olduğu alan değildir. Medrese, türbe ve kervansaray aynı derecede ağırlıklı, hatta daha görkemli yapılardır. Bu bakımdan Türk egemenliğinde Orta Çağ Anadolu toplumunda caminin henüz kristalleşmemiş bir simgesellik aşamasında olduğu söylenebilir (Kuban 2002).

2.1.3.2. Medreseler

Örgün eğitim kurumları olarak medreseler gerek Türk eğitim tarihi gerekse dünya eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu kurumların yüzyıllar boyu devam etmesinde Selçukluların rolü büyük olmuştur. Anadolu medreseleri, abidevi portalleri, geniş eyvanları ile mimari bakımdan bir dönüm noktası olduğu gibi, uygulanan eğitim programları ile de yepyeni bir anlayışın başlangıcını teşkil etmektedirler. Buna göre medreselerden bazıları doğrudan doğruya İslam hukuku, tıp, hadis ve astronomi eğitimi veren ihtisas medreseleri olarak işlev görmüştür (Aslanapa 1991).

Türklerin hâkim olduğu İslam dünyasının İran, Suriye, Mısır, Türkistan ve Anadolu'da geliştirdiği en önemli yapı medreselerdir. Bu yapıların mimarî kaynağının Horasan'da ve Türkistan'da yaygın bir konut tipi olan iç avlulu ve eyvanlı evler olduğu sanılmaktadır. Anadolu'da 12. yüzyıldan sonra geliştiğini gördüğümüz medreseler, plan tasarımı açısından birbirlerine benzemekle birlikte, ortadaki avlunun açık olması ya da bir kubbeyle örtülü olmasına göre, açık ve kapalı medrese olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Her iki tipte de oturma ve okuma hacimleri olarak kullanılan oda ve eyvanların merkezinde kubbeyle örtülü bir salon ya da uzunluğuna gelişmiş revaklı bir avlu bulunmaktadır (Kuban 1994).

Kapalı medrese, Anadolu'da açık medreseden önce ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen doğrudan doğruya Orta Asya'da bulunan benzer konut yapıları geleneğini devam ettirmektedir. Bu tipin ilk örnekleri, Tokat ve Niksar'da, 12. yüzyılın ikinci yarısında yapılan Yağlıbasan Medreseleri'dir. Yapının merkezindeki büyük salonu örten kubbenin ortasında bir delik bulunur. Bu medrese tipinin daha geç tanınmış örneği, aynı zamanda dekorasyonlarıyla da sanat tarihimizde özel yerleri olan, Konya'daki Karatay (1251) ve İnceminareli (1265-67) Medreseleridir (Kuban 1994).

Açık medreseler, eyvanlarının sayısı ve avlularını çevreleyen revakların düzenlenmesine göre bazı farklılıklar gösterirler. İçlerinde tek veya iki katlı olanlar vardır. Anadolu'da tarihi bilinen en eski açık medrese Kayseri'de Çifte Medrese olarak tanınan iki medreseden biri olan 1205/6 tarihli Şifaiye Medresesi'dir. Selçuklu devletinin en güçlü döneminden kalan, mimarî ve dekoratif özellikleriyle ilgi çeken diğer iki medrese Kayseri'deki Huant Hatun Medresesi (1236) ile Konya'da Sırçalı Medrese'dir (1242) (Kuban 1994).

Selçukluların Moğol idaresinde kaldığı 13. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Doğu Anadolu'da, anıtsal medreseler inşa edilmiştir. Bunlardan Sivas'ta ve Erzurum'da bulunan ve her ikisi de Çifte Minareli olarak tanınan büyük medreseler, mimari tasarımları ve bezeme zenginlikleriyle Selçuklu Dönemi anıtlarının başında

gelmektedir. Sivas'taki Çifte Minareli Medrese(1271)'nin sadece giriş cephesi ve büyük taç kapısı kalmıştır. Erzurum Çifte Minareli Medrese ise Anadolu'daki iki katlı medreselerin nadir örneklerinden biridir. Her iki medrese de görkemli taş dekorasyonlarıyla, taş yonu sanatımızda önemli bir yer tutar. Bu büyük medreselerde, mutlak bir simetri içinde, avlu aksları üzerine büyük eyvanlar yerleştirilmiştir. Giriş aksı karşısındaki eyvan, yapının bütün iç mekân perspektifine hâkim olan bir boyutta tasarlanmıştır. Eyvanlar arasında öğrencilerin odaları vardır. Medreselerin çoğunda kurucularının türbesi de bulunur. Bunlar bazen medrese odalarından birine, bazen de medrese ile irtibatlı, fakat bağımsız bir türbeye gömülürler (Kuban 1994).

2.1.3.3. Kervansaraylar

Toplumun ekonomik eğilimleri ve potansiyelinin doğrudan bir ifadesi olan kervansarayların, işlevsel bir ticaret yapısı olarak, dünya mimarlık tarihinde özel bir yeri vardır (Kuban 1994). Kervansaray inşaatı, devletin örgütlediği bir yapı etkinliği olarak, Orta Çağ Anadolu ekonomisinde, o sürekli savaş ve kararsızlıklar ortamında, uluslararası ticaretin şaşılacak kadar yaygın ve aktif rolüne tanıklık etmektedir. Bir yapı tipi olarak Orta Asya'da erken örneklerini bulduğumuz kervansaraylar, Anadolu'da İslam dünyasından farklı bir gelişim göstermişlerdir. Bunların çoğu ticaretin gelişmesinden büyük kazançlar sağlayan sultan ve emirler tarafından yaptırılmıştır. Sayılarının çokluğu ticaretin gelişmişliğini gösterdiği kadar, ticaret yollarının pek emniyetli olmadığına da göstergesidir (Kuban 2002).

Anadolu'da, 12. yüzyılın sonunda, Konya Selçuklu sultanlarının politik egemenliği, güçlü bir merkezi idarenin kurulmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde Akdeniz dünyası ile doğu arasındaki transit ticaretin Anadolu'dan geçtiği görülmektedir. Suriye limanlarının Haçlılar tarafından kontrol edilmesi ve bu limanlardan içeriye doğru ticaret yollarının işleme olanağının olmaması nedeniyle, 13. yüzyılda Anadolu'nun Konya, Sivas, Kayseri gibi kentleri büyük ticaret merkezleri olmuşlardır. Karadeniz kıyısında Sinop; Akdeniz'de Antalya ve Alaiyye'nin (Alanya) Selçukluların eline geçmesi, kara ticaretinin iki denizle de bağ kurmasını sağlamıştır. Anadolu'da büyük çoğunluğu bu yüzyıldan kalan ve önemli merkezleri birbirlerine bağlayan kervan yolları üzerinde inşa edilmiş yüzlerce han ve kervansaray bulunmaktadır. Ticaretin gelişmesinden büyük bir ekonomik fayda sağlayan Selçuklu sultanları ve emirleri tarafından vakıf olarak yaptırılan hanlar, Orta Çağ'ın ticari amaçlı en önemli yapılarıdır. Erken örneklerine Konya ile güney sahilleri arasındaki yollar üzerinde rastlanan kervansaraylar, genellikle iki tarafı revaklarla çevrili bir avlu ile kapalı büyük bir hacimden meydana gelmişlerdir. Bu şemanın Anadolu'ya Orta Asya ve Horasan'dan geldiği düşünülmektedir. Açık avlu develer ve atlar; kapalı kısım ise peykeler üzerinde konaklayacak yolcular için düşünülmüştür. Daha büyük hanlarda avluya açılan özel idareler, hamamlar ve hanın giriş kısmında ise hanı idare edenlerin kaldıkları odalar bulunmaktadır. Büyük hanlarda avlunun ortasına küçük bir mescit de inşa edilmiştir. Sultanların yaptırdıkları büyük hanlar, "Sultan Han" adını taşır. Bunların içinde Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Han (1232-36) (Şekil 2.15) ve Kayseri-Sivas yolu üzerinde bulunan Sultan Han (1229'dan sonra) önemli anıtlardır. Niğde-Aksaray yolu üzerinde bulunan Ağzıkara Han, Sivas-Malatya yolu üzerindeki Hekim Han ve Burdur-Antalya yolu üzerindeki Kırkgöz Han ve Susuz Han da önemli örneklerdir (Kuban 1994).

Mallarıyla birlikte insanlara, yolculuklarını güven içinde, en iyi hizmeti görerek yapabilmelerini sağlayan, genel olarak kamu için çalıştırılan, toplumsal, sosyal, kültürel içerikli, dil, din ve ulus ayrımı yapmaksızın herkese açık olduğunu belirten Bektaş'a (1999) göre kervansarayları 3 ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

- Yalnızca kapalı bölümden oluşanlar
- Yalnızca açık ve yarı açık bölümleri olanlar
- Hem kapalı bölümü hem de açık bölümü (avlusu) olanlar

Büyük ölçüde dışa kapalı olan bu yapıların cepheleri dikdörtgen, yarım yuvarlak, çok cepheli, dilimli, üçgen ve yıldız kesitli payandalarla hareketlendirilmiştir. Özellikle ön cephelerin köşelerinde ve taç kapının simetriğinde konumlanan payandalar/kuleler süsleme programının önemli bir parçasıdır. Buna karşın yalnızca avlu çevresindeki revaklar ile mekânlardan oluşan avlu ve kapalı bölümlerinin tek bir kütle olarak dışa yansıdığı küçük boyutlu hanlarda ise süsleme daha azdır (Doğan ve Görür 2007).

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında süsleme taç kapı, köşe kuleleri, payandalar, saçak silmeleri, çörtlenler, köşk mescit, mescit, hamam, çeşme, sebil, türbe, eyvan duvarları ve kemerler, avlu revakları, konsol, merdiven gibi öge ve mekânlarda görülmektedir. Anıtsal boyutlardaki taç kapılar ile varsa köşk mescitler (Şekil 2.16) yönlendirici işlevleri ve kurgularının yanı sıra süslemenin yoğunluğuyla da ilgi çekmektedir (Doğan ve Görür 2007).

Şekil 2.15. Sultan Han (Anonim 2015a)

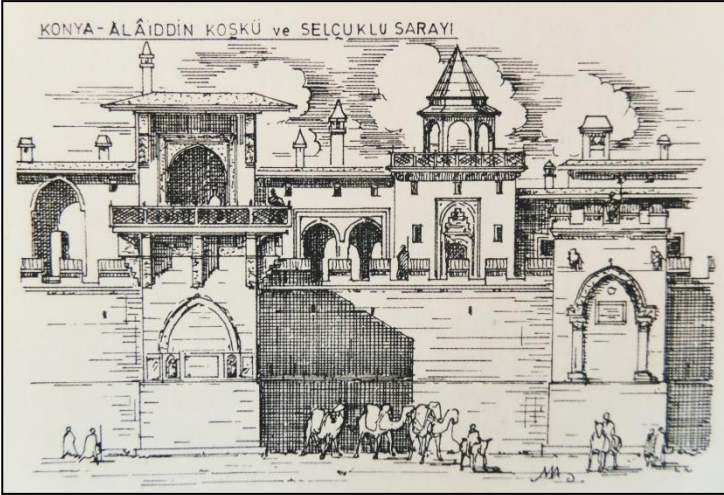
Şekil 2.16. Sultan Han köşk mescit (Anonim 2015a)

Bu yapılarda geometrik, bitkisel, yazı, figürlü ve mimari formlar olmak üzere beş tür süsleme tercih edilmiştir. Geometrik süsleme çeşitliliği ve yaygın kullanımı dışında yıldız örgülerin hâkim olduğu güçlü evren imgesiyle hanları diğer örneklerden özel kılmaktadır. Bitkisel süsleme az sayıda yapıda ve sınırlı bir düzeyde karşımıza çıkmaktadır. Yazı, yapım/onarım ve sanatçı kitabelerinde farklı biçimdeki levhalarda sülüs hatlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir grup handa yaygın olan figürlü süsleme Orta Çağ insanının düş/fantastik dünyasını ortaya koymaktadır. Yerleşim merkezlerinden uzak konumu gereği korunaklı olarak inşa edilen hanların özellikle cephelerinde, taç kapılarında ya da giriş eyvanı çevresinde yoğunlaşan hayvan figürlü

bezemeler, yapıyı ve yaptıran kişiyi nazara, tehlikelere karşı korumaları amacıyla yapılmış olmalıdırlar. Mimari formlardan mukarnas farklı düzeylerde, nişlerde, konsollarda yarattığı derinlik etkisiyle bezemeyi zenginleştirmektedir (Doğan ve Görür 2007).

2.1.3.4. Saray ve köşkler

Orta Çağ sarayları hakkında bilgi çok sınırlıdır. Diyarbakır Kalesi'nde bulunan Artukoğulları'na ait bir saray kalıntısı, Mezopotamya'nın avlulu eyvanlı plan motifinin burada kullanıldığını göstermektedir. Beyşehir civarında Kubad Abad ve Kayseri civarında Kubadiye Sarayları'nda yapılan kazılarda, 13. yüzyılın birinci yarısında yapılan Anadolu saraylarının küçük boyutlu, inşaat tekniği açısından fazla itinalı olmayan, buna karşılık çok zengin bir çini, alçı dekorlu süslü kalıntıları bulunmuştur. Bu saraylar Alâeddin Keykubad zamanında yapılmışlardır. Ayrıca, Konya kale duvarları üzerindeki Alâeddin Köşkü (Şekil 2.17) adı verilen ve sadece alt beden duvarları kalmış olan tuğla yapı, ilginç tuğla dekoru ile Selçuklu sivil mimarisinin en tanınan örneğidir (Kuban 1994).

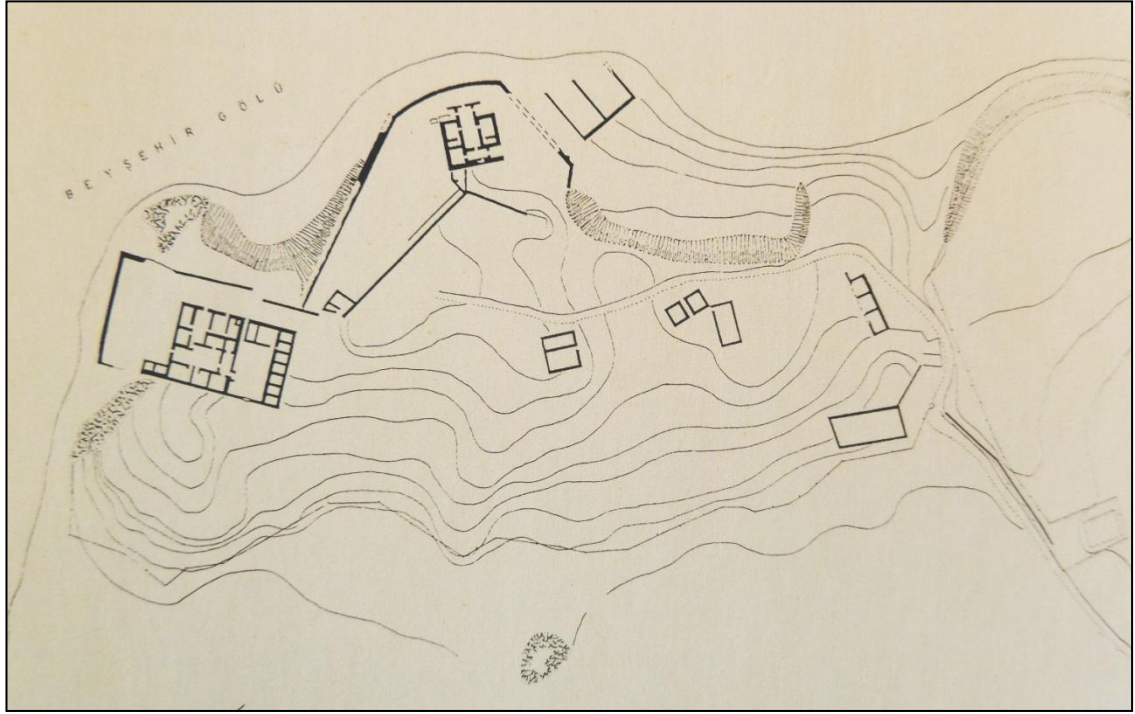

Şekil 2.17. Konya Alâeddin Köşkü restitüsyonu (Arık 2000)

Saltanat sarayları, Anadolu Selçuklu kentlerinin mekânsal örgütlenme düzeni içindeki konumu açısından değerlendirildiğinde; yer seçimindeki temel yaklaşımın Orta Asya-Türk saray geleneğinden gelen devlet gücü ya da otoritesinin mekânsal yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, saygınlık ya da güç simgesi niteliğindeki saltanat saraylarının kente hâkim bir noktada ve istisnasız iç kalelerin içinde konumlandırıldığı söylenebilmektedir (Redford 1993). Nitekim başkent Konya'da Felek-âbâd adı verilen Saltanat sarayı, Frig dönemine dek uzanan, Roma-Bizans dönemlerinde ise Castron (kale) olarak kullanılan kente hâkim bir tepe (höyük) üzerinde konumlandırılmıştır. Bu yerleşim geleneği ya da ilkesinin; Orta Asya Türk yerleşim kültüründe suni tepeler üzerinde konumlandırılan Orduğ ya da Hakan Sarayı adı verilen saray geleneği ile benzerliği, Orta Asya Türk saray geleneğinin Anadolu coğrafyasına aktarıldığını ortaya koyması bakımından önemlidir (Özcan 2010).

Arkeolojik buluntular ve mimari kalıtlar, Kubad Abad Saray yerleşkesinde, saraylar ve köşkler ile av hayvanları bahçesi gibi sultan ve maiyetinin eğlenme-dinlenme mekânlarının yanı sıra konutlar, hamam ve su kanalları ile tersane gibi dönemin koşullarında ileri düzeyde kentsel sosyal ve teknik altyapı öğelerinin varlığını ortaya koymaktadır (Özcan 2010). Asimetrik bir plana sahip sarayın önünde 50x35 m. boyutlarında Beyşehir Gölü'ne uzanan bir teras yer alır. Surlarla çevrili bir alan içinde yer alan bu yapılar bütünü Selçuklu Dönemi karakteristik kent planlama yaklaşımını yansıtır. Aynı yapı kompleksi içinde yer alan küçük saray ise simetrik planlı, iç avlulu, eyvanlı plan şemasında, çevresinde yaşama birimlerinin yer aldığı bir yapıdır (Erdoğan 1996) (Şekil 2.18).

Şekil 2.18. Kubad Abad saray külliyesinin topoğrafik planı (Arık 2000)

Selçuklu Dönemi'nde Orta Asya ve İran Türk-İslâm kentlerinde “hükümdar sarayı” ve “şehir dışı sarayı” ayrımında olduğu gibi; kent içinde konumlandırılan Saltanat sarayları dışında, gerek Anadolu öncesi göçebe-yarı yerleşik yaşam geleneğinden gelen yazlık-kışlık mevsimsel yer değiştirme tercihlerine, gerekse geleneksel av faaliyetleri ile şölen-ziyafetler gibi dinlenme-eğlenme gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olarak kentlerin dışında ya da yakın çevresinde saraylar ve köşkler yaptırıldığı da bilinmektedir (Özcan 2010).

Mimarlık tarihi çalışmalarında köşk, geniş bir kavram yelpazesi içerisinde ifade edilmiştir. Bu tanımlamalar köşkü, mimari yapısından kaynaklanan bir kavrama oturtmaktan çok, onu kullanım biçimi ve başka mimari düzenlemelerle olan ilişkisi açısından tarif etmektedir. Tek başına duran ve tek hacimden oluşan birimden, eklemli-bileşik binaya kadar çeşitli tasarımlar halinde karşımıza çıkan köşk, kalıplaşmış bir mimari biçim olmaktan çok, belli bir mekân örgütlenişi kategorisi biçiminde değerlendirilmiştir. Gerçekten de bir saray kısmı ya da özel ev ilâvesi olabilen köşk,

yerine göre kameriye, çardak, mahfel, hünkâr odası işlevini de üstlenebilmekte, anıtsallaştığı ölçüde de adı, kasr ve saraya dönüşebilmektedir (Eldem1976). Köşk en genel anlamı ile ‘bahçe içindeki ev’dir (Ögel 1981).

Yavaş’a (2007) göre, Anadolu Selçuklu Dönemi’ne ait köşkleri, “sofalı” ve “sofasız” olmak üzere iki ana başlık halinde sınıflandırmak mümkündür. Pek çoğu bir bahçe duvarı ile sınırlandırılmış olan bu köşkler, genel itibari ile geniş arazilerin manzaraya en hâkim bölümünde konumlandırılmışlardır. Balkon ve eyvan tarzı mekânlarla dışa açık bir düzenlemeye sahiptirler. Tarımsal arazilerin yakınında olan köşklere sulama sistemine ilişkin ortaya çıkarılmış olan su künkleri gibi materyallerden sulama sisteminin oldukça gelişmiş olduğunu, hatta bu suyun köşk avlusu ya da yakınlarındaki bir havuzda toplandığına dair de ipuçları yakalanmıştır. İbn Bibi’deki “Şikârhane” isimlendirmesiyle, benzer tipteki bu binaların, Anadolu Selçuklu gündelik yaşamının en önemli sosyal etkinliklerinden biri olan av eyleminin de gerçekleştirildiği alanlar olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.3.5. Hamamlar

Türk su mimarisi içinde hamamlar, halkın yıkanma gereksinimini karşılayan, aynı zamanda gelenek ve göreneklerin sürdürüldüğü sosyal yaşamın vazgeçilmez yapı türleridir. Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce, Orta Asya kültür çevresinde de yıkanma-vücut temizliği kavramına önem verdikleri ve “munçamunçak” olarak adlandırılan hamamları olduğu bilinmektedir. Ayrıca kaynaklarda, göçebe Türklere ait, “çerge” adıyla anılan çadır hamamlarından söz edilmektedir (Erat 2006). Selçukluların Anadolu’da yapmaya başladıkları hamamlarda kurna başında su dökünülerek yıkanılır. Terleme için ayrı kapalı bir mekân değil de göbekteşi kullanılmıştır. Soyunma yerleri de büyük anıtsal mekânlar haline gelmiş, dinlenme ve ferahlamayı sağlaması için orta kısma şadırvan yapılmaya başlanılmıştır. Selçuklu hamamlarının Orta Asya’dan gelen bir planlama anlayışını devam ettirmekle birlikte komşu bölgelerden esinlendiği görülmektedir (Ertuğrul 2009).

Selçuklu Dönemi’nde inşa edilen hamam sayısı oldukça fazla olmasına karşın temel yapılarını korudukları konusunda kesin kanıt yoksa üzerlerinde bir yargıya varmak zordur. Yüzeysel gözlemlerin dışında arkeolojik kazı ve analitik bir değerlendirme konusu olan hamam, hemen hemen yok gibidir. Bu durum spesifik olarak incelenen bir hamamın renkli bezeme türünden bazı özelliklerini açıklasa da, yapının, sürekli kullanılan, faydacı bir yapı olarak yüzyıllar boyunca geçirdiği değişiklikleri açıklamaktadır. Burada sözü edilen dönemin hemen bütün hamamların ortak olarak sahip oldukları bazı plan özellikleridir. Hamamlar daha sonraki dönemlerde de sahip oldukları soğukluk, ılıkılık ve sıcaklıktan oluşan mekânsal dizime, bu dönemde de sahiptirler. Bu, aksiyal düzende (Alanya İç Kale Hamamı) olabileceği gibi yan yana konmuş dört odada bir tek yönlü ulaşım önceliği sağlayarak da (Karatay kervansaray hamamı) gerçekleşebilir. Bunun dışında tek (Beyşehir Eşrefoğlu) ya da çift (Kayseri Huand Hatun, Konya Sahip Ata) hamamları büyük bir çoğunluğu için karakteristik dört eyvanlı ve dört halvetli sıcaklıkları o dönem hamam planimetresinin temel özellikleridir. Bu sıcaklık şeması geç antikiteden Bizans kanalı ile Araplara ve diğer Müslüman ülkelere ve kuşkusuz Anadolu’da Türklere de geçmiştir (Kuban 2002).

2.1.4. Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe kavramını çözümlemede etkili kültürlerin bahçeleri

Büyük veya küçük, dışa açık veya içe dönük avlu veya bahçeler olsun, hepsi tarihin belli bir döneminde toplumun yaşama koşullarını, kültürel ve ekonomik düzeyini yansıtan, ülkenin iklim ve arazi özelliklerinin biçimlendirdiği mekânlardır. Bu bakımdan toplumların yapılarındaki değişkenlik ve çeşitlilikler, bahçe sanatına ruhsal ve biçimsel yönden pek çok farklılıklar kazandırmıştır. Bununla beraber bütün tarih boyunca, bazı kuvvetli ve özlü sanat eğilimleri üslupları ortaya çıkarmış ve bunların bazıları da moda olmuştur (Akdoğan 1995).

Tarihsel süreç içinde tüm güzel sanatlar ve mimari eserlerin oluşumunu etkileyen kültür, Türk bahçe sanatının da önemli bir belirleyicisi olmuştur. Toplumsal olaylardan felsefi ve dini yaklaşımlara kadar çeşitli akımlardan etkilenen bahçe kavramı ve bitki kullanımı, somut bir kültürel bileşendir (Tazebay ve Akpınar 2010).

Yüzyılların birikiminin anlamlı bir sentezi olan Türk kültürünün genel özellikleri tarihsel süreç içinde çeşitli aşamalardan geçmiş ve günümüzde özgün bir karakteristiğe ulaşmıştır. Türk kültürünün etkilendiği üç temel süreç; göçebe kültürü, İslam kültürü ve batı kültürü olarak sıralanabilir (Akgül Barış ve Akgül 2007).

Bütün sanat dallarında olduğu gibi bahçe sanatında da tarih boyunca uygarlıklar birbirinden etkilenmişlerdir. Eski Yunan, Roma, Asur, Mısır, İran bahçe sanatlarında daha çok savaşlarla gerçekleşen bu etkileşim; daha sonraki dönemlerde din adamları, gezginler, tüccarlar, devlet temsilcileri aracılığıyla Uzakdoğu kültürleriyle de olmuştur. Bu bakımdan, Türk bahçe kültürünü incelerken, zaman zaman bu etkileşim izlerini aramak yararlı olacaktır (Akdoğan 1995). Ayvazoğlu'na (1995) göre Türk bahçeleri estetik bakımdan Çin bahçeleriyle İslam bahçelerinin göçebe duyarlılığı ile şekillendirilmiş bir sentezdir. Eldem'e (1976) göre de Türkler, Orta Asya'da natüralist bahçenin en eski ve en büyük ustaları olan Çinlilerden çok şey öğrenmiş, ancak öğrendiklerini hazmederek işledikleri alanlara kendi güzellik anlayışlarını aşılarmayı bilmişlerdir. Bahçe kurmak için en uygun yerleri seçmede büyük maharet gösteren atalarımız, işledikleri tabiat parçalarına pek fazla müdahale etmemiş ve yine Eldem'in (1976) ifadesiyle, Türkler, tabiata duydukları saygı ve sevgiyi bahçelerinde gösterdikleri itidal ve alçakgönüllülükle ifade etmişlerdir. 1071 yılında Anadolu'ya giren ve uzun yıllar süren göçebelikten sonra yerleşik hayata geçen Selçuklu Türkleri, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan bu topraklara, hem geçmişlerinden gelen hem de geçtikleri coğrafyalarda görüp benimsedikleri alışkanlıkları ve kültürleri beraberlerinde getirmiştir. Bizans'tan devraldıkları ve Bizanslılar ile bir arada yaşadıkları Anadolu'da; Selçuklu Türklerinin sanat, mimari, kent oluşumları gibi alanlarda olduğu gibi bahçe sanatı konusunda da yadsınamaz bir etkileşim yaşamış olduklarını varsaymak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe kavramını çözümleme yolunda Çin bahçeleri, İslam bahçeleri ve Bizans bahçelerini incelemek yararlı olacaktır.

2.1.4.1. Çin bahçeleri

Anadolu'ya uzanan Türklerin sanatlarını hangi kültürlerin etkilediğini söylemek güç olsa da Türklerin Çin ile ilişkileri üzerinde durmak gereklidir ve böyle bir inceleme göçer-yerleşik toplum ilişkilerinin yapısını aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır. Bu kültürleşme süreci Türk-İran, Türk-Bizans ilişkilerini de açıklayıcıdır. Kuşkusuz Türk-Çin ilişkileri bunların en eskisidir ve başlangıçta bu toplumların daha ilkel kültür aşamalarında başlamıştır. Bu bakımdan da ilgi çekicidir. Türklerin tarihinin batıya ulaşan ucu ile ilişkiler zamanla çok zayıflamış olsa bile, Türk-Çin kültürleşme olayı Doğu Türkistan'da günümüzde de sürmektedir (Kuban 2009).

Çin'in klasik bahçe sanatının başlangıcı hakkında, şimdiye kadar net bir bilgi elde edilememiştir. Ancak bahçe mimarisinin kullanım özellikleri analiz edildiğinde; Çin bahçe sanatının, Yin (M.Ö.1600-M.Ö.1046) ve Zhou (M.Ö.1046-M.Ö.249) dönemlerinde ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Bu kapsamda 3000 yıllık tarihi olduğu varsayılan Çin bahçe sanatı dünya bahçe sanatının en erken başladığı ülkelerden biri olarak bilinmektedir. Muhteşem bir sanatsal düzey ve benzersiz bir tarza sahip olan Çin bahçe sanatı bu nedenle dünyadaki diğer ülkelerin bahçe sanatı içerisinde çok önemli bir konumuna sahiptir. Dünyada tarihsel ve kültürel değişim sürecinde, Çin'in doğal tarzda tasarlanan bahçeleri sadece Japonya, Kore gibi Asya ülkelerini değil, Avrupa'daki bazı ülkelerin bahçe sanatının geliştirilmesinde de büyük etki göstermiştir. O yüzden Çin bahçeleri dünyadaki bahçe sanatı kaynaklarından biri olarak bilinmektedir (Mamut ve Barış 2012).

Çin düşüncesine göre bahçe, bitki materyali, kaya ve sudan oluşan bir kompozisyonudur. Budizm ve Konfüçyüs öğretilerine göre, evrenin en güzel süslerini dağlar, kayalar, göl ve nehirler oluşturur. Çinliler saray bahçelerinde denizi veya okyanusu canlandıran büyük çapta yapay informal göller inşa ederek kenarlarını iri kaya parçaları ile süslemişlerdir. Çin bahçelerinin en büyük özelliklerinden birisi ise ölçülerin büyük tutulmasına karşın gizliliğe ve içe dönük yaşama önem vermesidir. Bahçede gezen bir kişinin, değişen manzaralar dizisi ile birlikte kayalıklar, tepeler, akarsular arasında sürprizli görüntülerle karşılaşması olanağı vardır. Unutulmaması gereken bir husus ise değişik renklerde kiremit çatılarıyla dekoratif dinlenme ünitelerinin olmasıdır (Mamut ve Barış 2012).

Çin bahçelerinde zemin kaplaması olarak çim bitkilerinden çok taş, mozaik, kum gibi cansız malzemeler kullanılır. Bu malzemelere ise sonbaharda renk etkisi meydana getirebilen *Acer palmatum* (Japon Akçaağacı) gibi ve kaligrafik özelliklere sahip *Salix* (Söğüt), *Betula* (Huş) gibi bitkiler kullanılır. Çiçek parterlerine az yer verilmektedir. Renk etkisi su, gökyüzü ve ağaç yapraklarının renklenmesiyle elde edilir (Mamut ve Barış 2012).

Bahçelerde kullanılan taş ve kayaların sembolik anlamları vardır. Bunlar doğaya ait heykel elemanları olarak görev alırlar. Çin'deki geleneksel bahçelerde gezerken, mutlaka rengârenk taşlı kaldırımlara rastlanır. Özellikle güney Çin'deki bahçelerde taşlı kaldırımlara çok rastlanılmaktadır. Taşlı kaldırım, Çin'in geleneksel bahçe mimarlığının özelliklerinden biridir. Günümüzde kaya bahçeleri adıyla oluşturulan yapılar bize Çin peyzaj kültüründen miras kalmıştır (Mamut ve Barış 2012).

Çin bahçeleri Feng Shui ilkelerine göre tasarlanıp düzenlenmektedir. Çin'in 3500 yıllık konumlama ya da uyumlu yaşama sanatı Feng Shui'nin kelime anlamı, "rüzgâr – su"dur. Zaten bu iki güç Çinlilere göre, üzerinde yaşadığımız yeryüzünün eğimini, şeklini, topografyasını da belirlemektedir. Bu felsefenin basit açıklaması ise çevremizi bize en faydalı olacak biçimde, uyumlu biçimde düzenlemek şeklinde yapılmaktadır. Bunu yapabilmek için öncelikle bahçenin yönünü belirlemek gerekmektedir. Bahçenin kuzey yönü kişinin toplumda duruşunu ve kişisel gücünü ifade etmektedir. Güney-doğu para ve zenginliktir. Batı sağlığı, Kuzey-doğu ise bilgi ve öğrenmeyi simgelemektedir. Kuzey yön bahçe sahibinin kariyeri ile ilgilidir. Kuzey-batı kılavuz ve yolculuk anlamındadır. Batı yönü çocuk, yaratıcılık demektir. Güney-batı evlilik ve aşkın yönüdür. Bu yönlerin yanı sıra çiçek tür ve renkleri de önemlidir. Çin bahçe düzenleme ilkelerine göre bahçede istenilen yere istenilen renkte çiçek dikilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak belli bir bölgenin enerjisi tetiklenmek isteniyorsa, o zaman doğru yere doğru çiçek dikmek gerekir. Bahçenin büyüklüğünün bir önemi yoktur. Hatta çiçek dikilen yer yalnızca bir pencere içi saksısı bile olabilir. Önemli olan doğru çiçeği dikip, sonradan ilgilenmektir. Çiçeklerin de kendine göre anlamı vardır. Mesela, Gülhatmi üretkenliğin simgesidir. Fulya (*Jonquil*) ve Nergis (*Narcissus*), cömertliği simgeler. Lale (*Tulipa gesnerana*) aşkın sembolüdür (Mamut ve Barış 2012).

Çin bahçelerine dikilen ağaçların da bir anlamı vardır. Elma (*Malus domestica*), Kayısı (*Prunus armeniaca*) ve Nar (*Punica granatum*) bereket ve ün sahibi olmaktır. Şeftali (*Prunus persica*) arkadaşlık, aşk ve ölümsüzlüğü simgeler. Portakal (*Citrus sinensis*) mutluluk, zenginlik ve şans anlamına gelmektedir. Ağaçlar doğu ve güneydoğu yönüne dikilirse güç ve güven sağlar. Akarsular çok yararlıdır ve zenginliği simgelerler. Havuzlar başarı simgesidir. Kısacası, Çin bahçe düzenleme sanatı, tüm bu noktaları olabildiğince mükemmel bir uyum içerisinde bir araya getirmekten ve ziyaretçilerin de bir iç uyumu bulmalarını sağlamaktan oluşmaktadır (Mamut ve Barış 2012).

Klasik Çin bahçe sanatı insan medeniyetinin değerli bir mirası olup, bu bahçeler dünyada da bir sanat harikası olarak tanınmaktadır. Çin bahçelerinde konuta yakın olan avluların genel çizgilerinde formal bir düzen göze çarpmaktadır. Bu avlularda verandalar, dikdörtgen havuz ve kanallar bulunmaktadır. Su tesislerinin üzerinde ise köprüler yer almaktadır. Avlular, yüksek taş veya sıva kaplı duvarlarla çevrilmişlerdir. Bu duvarların esas işlevi, gizlilikten çok bitkilerin yaprak ve dallarının gölge oyunlarına fon oluşturmaktır. Zemin döşemesi olarak taş çakıl ve mozaik ile çim bitkisi kullanılmıştır. Bahçelerde erik ve şeftali gibi meyve ağaçları ile Manolya (*Magnolia sp.*), iğne yapraklı bitkilerden Çam (*Pinus sp.*), Sedir (*Cedrus sp.*), ve Ardiç (*Juniperus sp.*) türleri kullanılmıştır. Ayrıca Mor Salkım (*Wisteria floribunda*) ile Krizantem (*Chrysanthemum sp.*) ve Nilüfer (*Nymphaea alba*) gibi süs bitkisi türlerine bahçede sıklıkla rastlanmaktadır (Mamut ve Barış 2012).

Büyük veya küçük olsun, Çin bahçeleri gizlilik, içine dönüklük, tabiat elemanları ile bir arada olmayı ifade eden özelliktedirler. Hiçbir zaman abidevi ve simetrik bir formalizm özelliği göstermezler. En büyük olanlarda bile, sahibinin şahsi bir büyüklük ve gösteriş eğiliminden eser bulunmaz. Her şey duygusal ve pitoresk bir mana yaratmak ve tabiattan azamî ölçüde yararlanmak içindir (Akdoğan 1974).

2.1.4.2. İslam bahçeleri

Türklerin İslam dinini benimsemeleri ve bu dine yüzyıllardır mensup olan İranlılarla bir arada yaşamış olmaları; siyaset, bilim, kültür ve düşünce alanında olduğu kadar, sanat alanında da bir Türk-İslam sentezi oluşturmalarını sağlamıştır. Pers Medeniyeti geleneklerinin İslam dini ile sentezlenmiş olduğu İran'da yaşayan Türkler, Anadolu'ya yerleşmeden önce bu kültürler ile karşılıklı etkileşim halinde olmuştur. Anadolu'ya gelen Türklerin bir kısmının göçebe ya da yarı-göçebe, bir kısmının da Orta Asya ve İran'dan gelen şehirliler olduğu, yönetici sınıfının İran kültürüne hâkim olup, resmi dil ve edebiyat dili olarak Farsça kullanmış olmaları, etkileşimin dikkate değer ölçülerde olduğunu düşündürmektedir. Sanatın çeşitli dallarında ve mimaride gözlemlenebilen bu etkileşimin bahçe sanatında da kendini göstermiş olabileceği düşünülmektedir.

İslam bahçeleri 7.yüzyıldan itibaren çeşitli toplumların kültür ve gelenekleri doğrultusunda biçimlenerek, dinin, iklimin ve içinde yer aldığı coğrafyanın da etkilerine bağlı, kendine özgü bir bahçe sanatı olarak ortaya çıkmıştır. Bahçe sanatı tarihinde, farklı ülkelerdeki toprak yapısı, iklim, flora ve ekoloji gibi yerel ve bölgesel doğal koşullar bahçelerin gelişimini etkilemiştir. Genel olarak İslam bahçeleri dinin yayıldığı coğrafyalar dikkate alındığında sıcak, kurak ve az yağışlı doğaya sahip bölgelerde biçimlenmiştir. İslam bahçeleri her zaman cennetin bir sembolü olarak görülmüş, orada sonsuz yaşama arzusunu hayal ederek günlük yaşam mekânları olarak tasarlanmışlardır (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

Yakın Doğu dünyasındaki bahçelerin öncüllerini aramaya koyduğumuzda, bu öncüllere ilk olarak, İslam'ın doğuşundan çok önce, Asurlularda rastlamaktayız. Kral Asurbanipal'ın bugünkü Irak'ın kuzeyinde yer alan Ninova (eski Asur başkenti) şehrinde bulunan sarayındaki rölyeflerde (M.Ö. 7. yüzyıl) insansız, cennet gibi bir bahçe manzarası – belki de kralın özel bahçesi – görülmektedir. Bu bahçede, iki yanı iğne yapraklı ağaçlarla, palmyelerle, çalılıklarla ve çiçeklerle donanmış akarsular akmaktadır. Bir yükseltide, küçük köşk tipi bir tapınak ve önünde de bir sunak vardır. Bir başka sahnede, bir asma, bir çardağa sarılarak yükselmekte ve kralın, maiyeti ile birlikte bir sedirde oturup şarap içtiği ve küçük bir orkestranın yaptığı müziği dinlediği alanı gölgelendirmektedir. Burada bahçe, çok açık bir biçimde, bir keyif ve dinlenme mekânıdır; betimlenen sahnenin, 2000 yıl sonra İran'da ya da Hindistan'da çizilen bahçe minyatürlerinden hemen hemen hiçbir farkı yoktur (Leisten 1995).

İslam bahçelerinin ilk öncüleri hakkında fikir veren en eski arkeolojik buluntular, Asur döneminden çok kısa bir süre sonra İran'da yaşayan Büyük Ahameniş Kralları döneminden kalmıştır. Büyük Kiros, M.Ö. 6. yüzyılda, dağlarla ve çölü andıran vadilerle kaplı Pers ülkesinin güney batısında, Pasargade'de, etrafı duvarlarla çevrili, park benzeri bir bahçenin içinde küçük köşkler yaptırmıştır. Küçük köşkler dört ya da iki yanlarından sıra sütunlarla bahçeye açılmakta ve böylelikle bahçenin görülmesini sağlamaktadır. Oturma ve misafir kabul etme amacıyla kullanılmış olabilen küçük köşkların arasında, geometrik olarak düzenlenmiş açık kanallarda su akmakta ve köşklere bir bütün halinde birleştirmektedir. Suyun toplandığı, çağıldadığı ve su sesi oluşturduğu kireçtaşından havuzlar sayesinde, suyun kanallarda daha hızlı akması engellenmiştir (Leisten 1995).

Kanalları, havuzları, geometrik olarak düzenlenmiş çiçek ve baharat bitkisi tarhları, terasları ve küçük köşkleriyle Pers bahçe biçimi, İslam yapı sanatının ayrılmaz bir unsuru olmuştur. Eski Pers geleneğine uygun olarak av bahçeleri de yapılmıştır. Bu av bahçelerinin kalıntıları, halifelere bir süre başkentlik eden Bağdat'ın yaklaşık 100 km. kuzeyindeki Samarra şehrinde bugün hâlâ görülebilmektedir. Av bahçelerinde her türden yabani hayvan, ceylanlar, çeşitli geyik türleri ve aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanlar; daha önceden yakalanıp, hükümdarın istediği anda avlayabileceği yabani hayvanlar olarak hazır bulundurulmuşlardır (Leisten 1995).

Tanınmış doğu bilimcilerden Louis Massignon, İslam sanatlarıyla ilgili görüşlerini açıklarken, bu bahçelerin dünya gerçekliğinden uzak bir hülya âlemi olarak tasarlandığını ve İslam sanatlarının genel esprisine uygun olarak, gerçeküstü düzenlenişle, maddi âlemin red ve inkârı anlamına geldiğini söylemektedir. Massignon, klasik Avrupa bahçesinde, ufuklara açılan geniş plan ve manzaralar, uzaklıkları aksettiren büyük havuzlar ve merkezin idaresi altındaki ağaçlarda, yavaş yavaş etrafa yayılmak için, hepsine ortadaki bir noktadan hâkim olma isteğinin sezildiğini; buna karşılık doğu bahçelerinde en önemli şeyin gizlilik olduğu ve çevreden çok, merkeze önem verildiği düşüncesindedir. Genellikle kısır bir toprak parçası canlandırılarak yapılan, su getirilip çevresi yüksek duvarlarla çevrilen doğu bahçesinde üçer üçer, beşer beşer düzenlenmiş ağaçlar ve çiçek tarhları, çevreden merkeze doğru gittikçe sıklaşır. Merkezde genellikle köşk vardır. Massignon, *“Bu peyzajlı bahçelerin aksine, hülya dolu öyle bir tabiattır ki, bizi birliğe ve bütün fikirlerimizin köküne götürür. Bu, nerede ise düşüncenin kendi içinde dinlenmesidir, yoksa klasik bahçelerde olduğu gibi derece derece hâkimiyete, tabiata yayılmaya gitmek değildir”* demektedir (Ayvazoğlu 1995).

İslam bahçe anlayışı, Kuran-ı Kerim'deki cennet tasvirine dayanmaktadır. Ayetlerdeki *“akarsular, çiçek açmış ağaçlar, her türlü meyve”* vurgusu, mutluluk mekânı düşüncesini biçimlendirmiştir. İspanya, İran ve Hindistan'daki İslam bahçeleri dinsel açıdan ortak özellikler göstermesine rağmen, kökleri farklı kültürlerle, iklim ve toprak yapısına dayanmaktadır. Hindistan'daki İslam bahçeleri su kanalları ve havuzları ile tamamen simetrik bir düzene bağlı olarak, geniş alanları kapsayacak şekilde planlanmışlardır. İspanya İslam bahçeleri ise topoğrafyanın getirdiği bir zorunlulukla birlikte yamaçlar üzerinde, teraslar halinde, serviler ve asma bahçeleri ile zenginleştirilmiştir. İran bahçeleri sıcak ve kurak bölgelerde, *“cahr-ı bağ”* adı ile anılan, birbirini dik kesen dört su kanalı ile oluşan havuzlar ve çiçek tarhları ile formal bir düzen içerisinde tasarlanmışlardır (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

Kur'an'ın, cennetteki dört ırmağın anlatıldığı 47. Sûresinde (*Müttakilere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağışlama vardır*) anlatılanlar, daha sonraki bazı mimarların Kur'an'daki betimlemelere uygun olarak, çok kanallı bahçeler yapmalarına vesile olmuştur (Leisten 1995).

İslam sanatı üzerine önemli araştırmaları bulunan Oleg Grabar, İspanya'daki Cordoba ve Sevilla'deki avlularda bulunan ağaçların ve akarsuların, bir İran şehri olan Nişabur'da ve Mısır'ın Kahire şehrindeki İbn Tulun Camii'nde var oldukları bazı

kaynaklarda belirtilen küçük köşklerin, mimari diline çevrilmiş bir cennet görünümü olarak yorumlanabileceğini söylemektedir. İslam edebiyatında bahar, bahçeler ve sevgilinin güzelliği ve yaşadığı yer tasvir edilirken hemen her zaman Kur'an'daki cennet tasvirlerine atıflarda bulunulması, aynı zamanda cennet tasavvuruyla bahçelerde uygulanan mimari arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Ayvazoğlu 1995).

Kur'an'da Tanrı, bahçenin havasının kâfirun, zencefil ve misk kokacağını ve inananlar için orada, içlerinde akla gelebilecek tüm konforun yer aldığı "saraylar ve yüksek konutların" bulunacağını vaat etmektedir. Onlar, yani inananlar, üzerlerinde ipekli kumaştan örtüler serili, altınla, gümüşle, değerli taşlarla ve incilerle bezeli döşeklerde, sedirlerde ve hahıllarda uzanıp yatarlar. İslam bahçelerini Kur'an'da adı geçen cennet bahçesine benzeştirme çabaları, bahçeleri yaptırılanlar tarafından, bahçeye verdikleri adlarla (örneğin: Bağ-i Beheşt: Cennetin Bahçesi), bahçelerin düzenlenişindeki belirli bir biçimle, içinde yetiştirilen bitkilerle ve böyle bir yaşama tarzıyla, sürekli olarak vurgulanmış ve bildirilmiştir. Cennetin ayrıntılı olarak betimlenişinde (76. Sûrede), inananların içinde yaşayacakları maddi lüksün yanı sıra, serin gölgeler, içmek için çağıldayan sular ve sürekli dolu meyve ağaçları gibi değerli şeylerden sık sık söz edilmektedir; bunlar daha sonraki İslam bahçelerinin yapısını oluşturan unsurlardır (Leisten 1995).

Cennetin etrafı, belli ki duvarla çevrilidir. Çünkü kapıları ve kapı bekçileri vardır. Cennet bahçesinde sadece gölge değil meyve de veren her türden ağaç bulunur; Kur'an'da hurma ağaçlarının, nar ağaçlarının ve asmaların adı özellikle anılır. Cennetin kenarında dev bir hünnap ağacı vardır, Kur'an'da bu ağacın "Murakabe bahçesinin olduğu yerde" bulunduğu söylenir. Bununla, mutlaka, cennetin içindeki ikinci bir bahçe kastedilmektedir. Kur'an yorumcuları bu bahçeyi, cennetin içinde, Hz. Muhammed'e ve maiyetine ayrılan yer olarak yorumlamışlardır (Leisten 1995). Bahçe mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından olan havuz, cennetteki Kevser havuzunu temsil eder. Hatta bazı şairlerin Tuba'ya benzettikleri salkım söğüdün bahçelerde, dalları aşağı doğru sarkan bu cennet ağacının sembolü olarak dikildiği düşünülebilir. Köşkler, sayebanlar, selsebiller, gölge ve meyve veren ağaçlar, hatta bu güzellikler ortasında yaşanan zevk ve sefa, bahçe-cennet ilişkisini gösteren unsurlardır (Ayvazoğlu 1995).

İslam dininde su ve bitki, cennet mekânın en önemli iki öğesini oluşturmaktadır. Bitkisel materyal kullanımında ise dini inanışların etkisini görmek mümkündür. Örneğin özellikle kabristanlarda ruhun göğe yükselmesine neden olduğu düşünülen servi, yaşamı ve umudu ifade eden çiçekli badem, kiraz gibi ağaçlar İslam bahçesinin dini felsefesinin bir ifadesi olarak kullanılan bitkilerdir. Dini ibadetlerin gerçekleştirildiği yerlerde, örneğin cami avlularında yaşama gücünü ifade ettiği düşünülen hayat ağacı olarak da tanımlanan çınar ağacına çok sayıda yer verilmiştir. Arapların İslam dini ve kültürünü yaymaya başladıkları, M.S. 7. yüzyıldan itibaren yaklaşık binyıl süre ile bahçe sanatı, temelde İslam ve Hıristiyan dinleri etkisinde gelişmiştir. Fakat özellikle Avrupa'da Rönesans'a kadar, İslam bahçe sanatı bütün Akdeniz ülkelerinde bahçe anlayışına damgasını vurmuştur. Bu bağlamda bugüne kadar yaşayan örnekleri temel alınan İspanya, İran ve Hindistan'daki bahçelerde temel olarak var olan ortak özellikler aşağıda sıralanmıştır (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

- Dünyada olmayan, idealize edilmiş, kutsal ve hayran olunan cennet mekânının bahçede tasvir edilmesi,
- Tüm bahçelerde köşk, kasır, saray ve benzeri şekilde inşa edilmiş yapı gruplarının bulunması,
- İslam kültüründe avlu ve bahçelerin tümünün sağır duvarlar veya revaklar ile çevrili olması,
- Suyun durağan şekilde, bezenmiş havuzlarda ve yoğun ses etkisi oluşturacak biçimde, fiskiyelerde ve kaskatlı kanallarda kullanılmış olması,
- Genel olarak formal ve simetrik bir yapıya sahip olması(İspanya İslam bahçelerindeki geometrik formal düzen, İran ve Hint bahçelerinde daha çok dört parçalı (cahr-ı bağ) sisteminde kendini göstermektedir),
- Düz sıra halinde dikili ağaçların genellikle var olan geometriyi daha da belirginleştirme amacını taşıması; dolayısıyla bitkisel materyal kullanımının bahçenin duvarlarının ya da yollarının çizgisini takip etmesidir.

Bu ortak özellikler her bir coğrafya ve kültürün kendine özgü değerleri ile entegre edilerek biçimlenmiştir. İspanya, İran ve Hindistan'da bugüne ulaşan bahçe örnekleri İslam bahçelerindeki tasarım özelliklerini gösteren kanıtlar olmaktadır (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

İslam ülkelerindeki tüm bahçelerde çiçeklerin, fundalıkların ve ağaçların bulunduğu, tarihi literatürdeki bahçe betimlemelerinden, minyatürlerdeki, fresklerdeki ya da küçük köşkerin ve bahçeler içinde kurulan mezarların taş oymalarındaki resimlerden anlaşılmaktadır. Bir bahçedeki bitkilerin taşınması gereken özellikler gölge, koku ve renk kavramlarıyla özetlenebilir (Leisten 1995).

Ağaçlar ve çiçekler, İslam sanatında, stilize edilmiş süsleyici motifler olmanın ötesinde anlamlar taşımaktadır. İslam şehirlerinde ağaçlarla ve çiçeklerle dolu bahçesi bulunmayan bir ev düşünmek mümkün değildir. Hemen her Müslüman şehirli, bahçe ve çiçek meraklıydı. Evlerin iç avluları her zaman, ortasında havuz bulunan bir bahçe olarak düzenlenirdi. Ev, avluyu çevreleyen yapılardan oluşuyordu. Birbirini kesen yolları, çimenleri, ağaçları, oturma yerleri, havuzları, hatta tavus kuşları, evcilleştirilmiş güvercinleri, kuğuları, ördekleriyle âdeta küçük birer cennet olan bu avlular, simetrik bir biçimde düzenlenir ve havuz, içinde yansıyan ağaçları, çiçekleri ve yapıyı simetrik olarak çoğaltırdı. Çoğu zaman sümbül, şakayık ya da lâlelerle, çimen üzerinde rahatlıkla okunabilen beyitler yazılır ve nergisler, menekşeler, karanfiller, şebboylar, süsenlerle desenler oluşturulurdu (Ayvazoğlu 1995).

Tasarımda kullanılan bitkiler değerlendirildiğinde coğrafya ve iklim koşulları dikkate alındığında İslam bahçelerinde genelde ibrelili olarak *Taxusbaccata* (Adi Porsuk), *Cupressus sp.* (Servi), *Cedrus sp.* (Sedir)lerin, yapraklı ağaç olarak *Salix sp.* (Söğüt), *Acer* (Akçaağaç), *Pistacialentiscus* (Sakız ağacı), *Populus sp.* (Kavak)ların ve Palmiye türleri olarak *Washingtonia robusta* (Palmiye), *Phoenix dactilifera* (Hurma) ağaçlarının kullanıldığı görülmektedir. Renk ve koku etkisi ile tasarımda düşünüldüğünde ise *Narcissus* (Nergis), *İris* (Süsen), *Tulipa* (Lale) gibi geofitlerin yanı sıra şiir ve şarkılara konu olan Gül, çiçekli süs bitkileri grubunda yer almaktadır (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

İslam bahçelerinde tasarımda kullanılan söz konusu bitkilerin yanı sıra meyve ağaçları da fonksiyonel alanlar yaratmak adına kullanılmıştır. Yaprak döken ve dökmeyen türler birlikte kullanılarak mevsimsel farklılıklar yaratılmıştır. Bahçelerde meyve, sebze ve süs bitkileri bahçenin yeşil dokusunda bir araya getirilmiştir. Meyve ağaçlarının ekonomik işlev yanında gölge sağlama, koku ve renk etkisi ile gizlilik yaratma amaçlı kullanımları görülmektedir (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

Selçukluların etkileşim halinde oldukları İran bahçeleri ayrı olarak incelenecek olursa Akdoğan'a (1974) göre, İslam etkisi ile şekillenen İran bahçesinin planında eski bir kozmolojik düşünce ve inanışın etkisi olmuştur. Buna göre Dünya ve cennet, iki büyük nehir tarafından dört kısma bölünmüş bir mekândır. Bu sebeple İran bahçesinde birbirini dik kesen iki kanalın dört parçalı formal planlı kalıbı bahçenin esası olmuştur.

İran bahçelerinin en gözde elemanları su ve çiçeklerdir. Havuzlar avlu veya bahçenin en önemli ana aksı üzerine yerleştirilmişlerdir. Bahçede birden fazla havuz yer alıyorsa bunlar kanallar ile birbirine bağlanmakta, suyun serinlik ve musiki etkisi de yaratılmaya çalışılmıştır. Havuzlar çoğunlukla parlak ve sıcak renkte seramikler kullanılarak mekâna canlılık ve hareket kazandırılmak istenmiştir. Ayrıca bahçelerin ortasında yer alan sarayların duvarları da çini ve renkli seramikler ile bezenmiştir (Khabbazi ve Erdoğan 2012). Havuz şekilleri çok ilgi çekici özellikler gösterir. Dikdörtgen, kare, poligon, daire veya etrafı dantel gibi dilimli formlar en fazla rağbet edilenler olmuştur. İran bahçelerinde informal havuz tiplerine rastlanmaz. Havuzlarda suya, genellikle zarif fiskiyelerle hafif hareket ve musikili bir ses kazandırmak adettir (Akdoğan 1974).

Çiçekler de İran bahçelerinin en gözde elemanları olmuşlardır. Özellikle İran yaylarının zengin bitki örtüsüne ait olan kır çiçeklerine düzenlemede ayrı bir yer verilmiştir. Nergis, sümbül, lale, kır lalesi, çiğdem, zambak, çuha çiçeği, gül, hatmi ve süsen gibi bitkiler bahçelerde en fazla kullanılanlardı. Bütün bunların arasında güller, kokuları ve renkleri ile İran bahçelerinde özel bir yer işgal ederlerdi (Akdoğan 1974).

UNESCO tarafından 2007 yılında Dünya Mirasları Listesi'nde yer alan Kaşan'daki Fin bahçesi (Bag-ı Fin) bugüne kadar İran İslam bahçe sanatının özgün bir örneği olarak ulaşabilmiştir. Bu bahçenin en önemli özelliği olan su, köşkün önündeki havuzda durgun, kanallarda ise akarsu biçiminde kullanılmıştır. Fin bahçesi 1571 yılında birinci Şah Abbas tarafından yaptırılmıştır. Dört parçalı (cahr-ı bağ) şemaya sahip olan bu bahçe, dört parça yerine, altı eşit olmayan bölümlerden oluşmaktadır. Bu bahçede de kullanılan en önemli bitkiler *Platanus* (Çınar), *Cupressus* (Servi) ağaçları olmuştur (Khabbazi ve Erdoğan 2012).

2.1.4.3. Bizans bahçeleri

Selçuklular, Orta Asya Türk gelenek ve göreneklere ile İran kültüründen etkilenecek, bu kültürlerin etkisi altında bir medeniyet oluşturmuşlardır. Selçukluların Anadolu'ya gelmeden önce bu kültür sahaları içinde kendi yapılarını oluşturdukları yadsınamayacak bir gerçektir. Ancak bu durum, onların kapalı bir kültür yaratarak sadece kendi ana formlarını korudukları anlamına gelmemektedir. Yaşanılan coğrafyada var olan kültürün toplumun genel karakterini belirlediği kesin olmakla birlikte Anadolu'nun yüzyıllar içinde sürekli bir cazibe merkezi olması ve çok farklı medeniyetlere beşiklik etmesi düşünülürse burada tek bir kültürün kapalı bir surette yaşamasına imkân yoktur. Bütün bunlar Selçukluların da burada yaşamaya başladıktan sonra Anadolu'nun yerli kültürlerinden etkilendiği sonucunu vermektedir (Sarıca 2007).

Anadolu'nun Türkleşmesi olgusu düşünüldüğünde ilk Türk adımlarından itibaren hedef olarak alınan ve Türkleştirilmeye çalışılan bir saha olmuştur. Bu sahadaki diplomatik düzeyde başlayan ilişkiler, toplumların yan yana yaşaması durumunu doğurmuştur. Bu özelliği ile de Bizans ile Selçuklu kültürlerinin birbirleriyle karşılaşması, birbirlerinden etkilenmesinin de zemini oluşturmuştur. Çünkü siyasi ilişkilerle başlayan iki kültürün, zaman içinde birbirlerinden etkilenmesi doğal bir sonuç olarak ifade edilebilir. Sanatsal olarak da iki kültürün birbirlerini etkilediği görülmektedir. Özellikle Selçukluların Anadolu'daki hâkimiyetiyle birlikte Anadolu'daki yerli ustaların mimari eserlerin yapımında görev alması, Selçukluların Anadolu'da kendilerine has bir sanat üslubu oluşturma yolunda adım atmasına sebep olmuştur. Mimari yapılarda Bizans'tan Selçuklulara geçen ya da Selçuklulardan Bizans'a geçen öğelerin olduğu görülmektedir (Sarıca 2007). Bu bağlamda düşünüldüğünde, sanatın diğer dallarında olduğu gibi, bahçe konusunda da bir etkileşimin olabileceği fikri akla yakın gelmektedir.

Her ne kadar Bizans sanatının diğer dışavurum biçimleriyle bir tutulamazsa da Bizans bahçe sanatı, eninde sonunda aynı politik çalkantıların sonuçlarından etkilenmiştir. 10, 11 ve 12.yüzyıllar çoğu kez "Bizans sanatının ikinci altın çağı" olarak nitelendirilir. Bu dönem Akdeniz'deki ticaret egemenliğinin sanat uğraşlarına yeni bir atılım sağladığı dönemdir ve 1453'de İstanbul'un alınmasıyla Bizans İmparatorluğu'nun sona ermesine dek sürecektir (Charageat 1995).

Bu politik çalkantıların doğurduğu etkilenmeler sonucunda Roma İmparatorluğu'na karşı "Doğu" ağır basacak, bu da bir renk ve ışık oyunları beğenisinin parladığı mozaik sanatında kendini hemen hissettirecektir. Bahçe konusunda ise elimizde bilgi kaynağı olarak yalnızca yazınsal betimlemeler vardır ki bu da gerçekte düşseli birbirinden ayırmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Dönemlere göre, değişik etkilerin ağır bastığını gözlemek olasıdır. Yunan dilinde yazan bir yazar, bir bahçede geçen bir olayı betimlediğinde, hemen Roma duvar resimlerinden tanıdığımız, hafif çitlerle çevrili, içinde bir iki bilinen hayvan bulunan bahçeler göz önüne gelmektedir (Charageat 1995).

Digenis Akritas'ın betimlediği ve Akhilleus Tatios'da ya da Belthandros Chrysantsa adlı romanda örnek alınan bahçeler, belki de İstanbul'daki saray bahçelerinden esinlenmiştir. Örneğin, genel olarak kare biçimindeki bahçelerin mermer

bir duvarla çevrildiği; bağların olağanüstü verimli olduğu (sahnelerden biri Fırat kıyısında geçiyor) ve dört bir yanından güzel kokulu sular fişkıran bahçelerin boyutlarının, aynalarla büyütüldüğü ifade edilmektedir. Asıl olağanüstü olansa, aynadan yapılmış duvarları hiç buğulanmama özelliği taşıyan hamamlardır. Böylece açık bir pencereden görülen tüm bahçe bu duvarlara yansımaktadır. Ayrıca çevresi heykellerle çevrili havuzlar, tepelerine renkli taştan ve mermerden sütunlar dikili kuyular, su gücünün kullanıldığı düzenlemelerle hareketlendirilen dekoratif yontular mevcuttur. Son olarak da, renkli mermerlerle ve mozaiklerle bezenmiş salonlara, “robot tiyatroları” yerleştirilmiştir. Bir yanda, bir havuzun üstünde kanat çırpan bir kartal görülmekte; bir yanda bir keçi, sahibi (çobanı) tarafından sağılmakta ve süt kovaya düşmektedir. Belli ki yazarlar burada, İstanbul’da, İmparator Theophilos’un sarayında görmüş olabilecekleri robotları (yaldızlı ağaçlara tünemiş mekanik ötücü kuşlar vb.) anımsamaktadır (Charageat 1995).

Bizans bahçelerinde, masalsi öğelerden alınan tadın yanı sıra görme, duyma ve koklama duyuları yoluyla insanları büyüleme istemi karşımıza çıkmaktadır. Bahçelerin bir peri masalını andırması, özenle oluşturulmuş görkemiyle ziyaretçinin düş gücünü etkilemesi ve bu bahçelerin sahibi olan hükümdarın gücüne tanıklık etmesi istenmektedir. Tam anlamıyla yanılısıma bahçeleri olan bu bahçelerde yapay, her zaman doğalın önüne geçmektedir (Charageat 1995).

Bizans bahçe sanatının İlkçağ Yunan ve Roma sanatı kadar, Asya kültüründen ve daha çok Timur dönemi Türkistan ve İran bahçelerinden etkilenmiş olduğu görülmektedir. Özellikle Bizans kır saraylarının geniş av parkları içinde kurulması, Doğu komşularının etkisini açıkça göstermektedir. Buna karşın, şehir saraylarında ve İstanbul’da kurulmuş olan birçoğunda ise bahçeler Bizans özelliklerini taşımaktadır. Altın ve gümüş kaplı havuz ve su kanalları, değerli taşlarla süslü madeni ağaçlar, kıymetli madenlerden yapılmış hareketli hayvanlar vb. fantezi öğeler, bahçeleri lüks ve gösterişin sergilendiği mekânlar haline getirmiştir (Akdoğan 1995).

Romalıların tarım ile ilgili bilgiler veren el kitapları yazımını Bizanslılar da devam ettirmişlerdir. 10. yüzyılda bunları içinde toplayan Yunanca yazılmış Geoponika, belirli bitkilerin nereye dikileceği konusunda önerilerde bulunurken, bitkilerin düzensiz yerleştirilmemelerinin uygun olacağını, bunların karışık dikilebileceğini, ancak değişik cinslerin ayrı ayrı dikilmeleri gerektiğini, ağaçların arasındaki boşlukların da güller, zambaklar, menekşeler ve çiğdemlerle doldurmasının insanın gözünü okşayacağını ve arıları kendine çekeceğini belirtmektedir. Aynı eser, bu çiçeklere ek olarak Nergis (*Narcissus sp.*), Süsen (*Iris sp.*), Farekulağı (*Anagallis sp.*) ve Cezayir Menekşesi (*Vinca sp.*)’nden de söz etmekte ve bunların güzellikleri, kokuları ve hatta dokunulduğundaki temasları için tercih edildiğini söylemektedir. Bu çiçeklerin arasında güle ayrı bir değer verilmekte ve aralarına dikilecek sarımsakların kokularıyla bazı böcekleri kaçırtıklarına işaret etmektedir (Atasoy 2002).

Bizans yazılı kaynaklarında Büyük Saray ahali için de asma bahçeler, çiçek tarhları, su kanalları ve havuzlar, çimenlikler, gül bahçeleri, bahçe köşkeri bulunuşu, saray bahçesinin özellikleri olarak belirtilmekte; manastır bahçeleri söz konusu olduğunda da şifalı bitkiler, sebze, meyve ve çiçeklerden söz edilmektedir (Atasoy 2002).

2.1.5. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde bahçe ve avlu

Kültürel etkileşimin ve genel kültür karakteristiğinin önemli bir göstergesi olan mekânsal kullanımlar ve doğa ilişkisi, Türk kültürünün mimari ve sanatsal birikiminin önemli bir ürünüdür. Özellikle dış mekân kullanım biçimi ve bitkisel tasarım bağlamında geçirdiği tarihsel sürecin tüm izlerini yansıtan Türk bahçe kültürünün genel özellikleri, maddi ve manevi Türk kültürünün bir yansımasıdır (Tazebay ve Akpınar 2010).

2.1.5.1. Bahçe

Panteist inançtan gelen Türkler için doğayla olan temas her zaman özel bir düzeyde olmuştur. Gezginiğinin sonucu olarak, Türklerin doğa kavramı bahçe sınırları içinde kalmamış; ovalar, ırmaklar ve dağlar ölçeğinde düşünölmüştür. Belirlenmemiş bir zaman dilimi ve zevk için çevrelenmiş ve kültüre alınmış bir arazi parçası fikri çok daha sonraları, yerleşik kültürler ile karşılaşmaları sonucu ortaya çıkmıştır (Evyapan 1986). Doğanın kudreti, insanlarda kimi zaman hayranlık ve sevgi uyandırmış, kimi zaman ise bilinmezlikleri nedeniyle korku ve gizem kaynağı olmuştur. İslamiyet öncesi göçebe Türk boylarında bu ilkel ilişki ön plana çıkmakla birlikte, ağaç, ırmak, göl, dağ ve hatta belirgin bir şekle sahip kaya parçaları, “Şamanist yer-su kültürünü” oluşturan kutsal doğa elemanları halini almıştır (Işın 1999). Doğa, Türk boyları için sunduğu ürünler ve şaşırtıcı güzelliği ile bir yandan merhametli ve doğurgan bir yaşam kaynağı iken, diğer yandan da fırtınaları, soğuğu, depremleri ve morfolojik oluşumlarıyla acımasız ve cezalandırıcı bir güç niteliğinde olmuştur. Göçebe Şamanlara göre, dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar (yer-su) hep canlı nesnelere dir. Irmak ve göller Şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil; konuşan, duyan, evlenen çoluk çocuk sahibi varlıklardır. Ruh bizzat dağdır, dağ bizzat ruhtur (İnan 2000). Dağ, göl, ırmak, ağaç gibi doğada var olan nesnelere in kültleştirilmesine dayanan bu inanç dünyası, daha sonraki yüzyıllarda Türklerin bahçelerine yansıttığı sevgi ve saygının kökenine de açıklık getirir niteliktedir. Bu dönemde, kendini doğayla bir ve doğanın bir parçası görme ile doğadan ayrı ve ona ancak hizmet ederek kendine yâr etme görüşü daima bir arada sürmüştür. Böylece doğayla uyumlu bir yaşam biçimi benimsenmiştir (Çınar ve Kırca 2010).

10. yüzyılda Türklerin bir kolunun İslam dinini kabul etmesiyle yeni bir insan-doğa ilişki anlayışı başlamıştır. Örneğinin, doğu felsefesinde yer alan, daha sonraları dinsel inanç düzeyine yükselen “cennet bahçesi” düşüncesi bu ilişkiler içinde belki de en anlamlı ve somut olanıdır. Nitekim İslam dini Kuran’da cennet bahçelerini tanımlamakta ve bu konuda özendirici uyarılarda bulunmaktadır. Kuşkusuz bu mesajların dünyada cenneti andıran bahçeler oluşturmada önemli rolü olmuştur (Şahin ve Erol 2009). Suyu, meyvesi, yeşilliği, serinliği ve huzur vericiliği ile karakterize edilen “cennet bahçesi” ideali, Türk Bahçesinin doğayla hem formal hem de informal ilişkilerinin biçimini saptamada önemli etkenlerden birisidir (Kayakent 1999).

İslam inancının yerleşmesiyle birlikte insan-doğa arasındaki ilişki daha farklı bir boyut kazanmış, doğanın tüm bileşenleri Tanrı’nın yansıması olarak kabul edilmiş ve saygı görmüştür. Bahçelerde de bu anlayış ağırlıklı olmuş ve cennet bahçesinin bu dünyada yaratılması, yani dünyevi bir cennete kavuşma arzusu ön plana çıkmıştır.

Ancak Türk bahçelerinin düzeni her ne kadar İran, Hindistan, İspanya gibi İslamiyet'in kabul edildiği diğer ülkelerdeki bahçelerle dinsel motifler bakımından benzerlik gösterse de, kökleri değişik kültürlerle dayanan bu toplumlarda iklim, morfoloji ve toprak gibi doğal bileşenlerin de etkisiyle önemli farklılıklar görüldüğü unutulmamalıdır (Çınar ve Kırca 2010). Ortak amaç, Kur'an'da vaat edilen her çeşit eşsiz meyveyle dolu, türlü çiçekle bezeli, akarsuların çağıldadığı bir cennet bahçesi imgesi yaratmak olsa da; göçebelikten yerleşik hayata geçmiş olan Anadolu Selçuklularının yorumu hepsinden farklı ve benzersiz olmuştur.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nden günümüze orijinal hali ile kalabilmiş bahçelerin olmayışı, Osmanlı dönemi bahçeleri hakkında da önemli bilgilere ulaşabilmemizi sağlayan minyatür sanatından yararlanarak, bu bahçelere dair ipuçları elde edilebileceği düşüncesini akla getirmektedir. Türkiye'de Selçuklu Dönemi minyatür sanatına ilişkin en önemli yapıt Topkapı Sarayı'nda bulunan Varka ve Gülşah Mesnevisi'dir (Şekil 2.19). Kuban'a (2002) göre, mesnevi içindeki bu minyatürler, Azerbaycan'da Hoy kentinden Abd El-Mümin bin Muhammed adlı bir nakkaş tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla Varka ve Gülşah özel olarak Anadolu Selçuklu kültürünün değil, fakat Türk egemenliğindeki Ortadoğu ülkelerinin ortak kültürünün ürünüdür. Öney'e (1978) göre, Varka ve Gülşah minyatürleri Selçuk Devri saray hayatını, göçebe çadır yaşantısını, geleneklerini, eğlencelerini, gömülme adetlerini, kıyafetlerini, doğaya verilen önemi yansıtan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Burada Türk, Orta Asya, Hint ve Çin etkili unsurlar Selçuklu figür sanatı sentezi ile yoğrulmuştur.

Şekil 2.19. Varka ve Gülşah (Anonim 2015b)

Söz konusu minyatürlerde, dekoratif şekilde tabiatı canlandıran soyut göl, ağaç, çiçek ve nar dalları, tavuk, horoz, ejder, tavşan, tilki, at, kedi tasvirleri görülmektedir. Bu minyatürler âşıkların soyutlanmış bitkisel bir ortamda kucaklaştıkları bir bahçe sahnesini de kapsamaktadır. Redford'a (2008) göre, büyük bir ağaçla beraber, imgenin ortasında yer alan iki âşıkla birlikte, bu bahçe şematik bir biçimde tasvir edilmektedir. Ağacın altında bir tilki ağaç yapraklarının arasında kıvrılmaktadır. Sola doğru, bir horoz ve tavuk soyutlanmış, meyveli ağaç yapraklarının içerisinde gösterilmektedir. Sağa doğru, kıvrımlı diğer bir soyutlanmış bitkisel desen, âşık çifte bakan büyük bir çiçekte sona ermektedir. Varka ve Gülşah Mesnevisi'ndeki bu minyatürler, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin doğaya olan tutkusunu, simetrik ve tarhlar içine alınmış bitkilerle oluşturulan kompozisyonlarla değil; sade, alçakgönüllü ve doğanın bir parçası olma felsefesi ile ifade ettiklerini göstermektedir.

Anadolu'ya, Doğu'nun sanat anlayışını ve bahçe kültürünü getiren Selçuklular'a ait bahçeler, Türk bahçelerinin özellikle 18. yüzyılda batının bahçe anlayışından etkilenecek özgün halini kaybetmiş olmasından dolayı günümüze ulaşamamıştır. Ancak Redford'a (2008) göre, Anadolu Selçuklu devletinin başkenti Konya'da güzelliği ve bereketiyle ünlü "Meram Bahçeleri", biçimiyle olmasa bile ismiyle günümüze kadar ulaşabilmiş bir Selçuklu bahçesidir. Kâtip Çelebi'ye göre, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, Konya'da tepelerden inip sulanan bahçelerden geçerek kente doğru akan suyu, kentin kenarında bir su deposuna yönlendirmiş, kentin çevresinde yer alan yemişliklerin (meyve bahçeleri) ve bahçelerin oluşmasını sağlamıştır (Memlük 2013).

Büyük bir stepin güney ucunda yer alan Konya, çevresindeki bağ ve bahçelerin yeşilliği ve bunların çekici güzelliği ile dışarıdan gelenlere âdeta çöl ortasında bir vahaya ulaşmanın mutluluğunu yaşatmıştır. Çevresine sıra sıra dizilmiş bağlar, bahçeler, bostanlar, sebzelikler ve otlakların yanı sıra şehrin içine serpilmiş bahçeleriyle de bir baştan bir başa yeşile bürünen Konya'nın bu özelliği, Selçuklular Dönemi'nde çok meşhurdur. 13. yüzyılın ünlü coğrafyacısı İbn Saîd "*Çok güzel olan bağları ve bahçeleri pek çoktur ve iki taraflıdır. Birisi çöl tarafındadır; diğeri dağlık mintikada ve göle yakındır. Konya'nın üzümü ve diğer meyveleri güzeldir. Özellikle zerdalisi pek sulu ve diridir.*" şeklindeki tasviriyle Konya çevresinde yer alan bağ ve bahçelerden söz etmektedir. O dönemin önemli tarihçisi İbn Bibi ise şehrin "*üzüm bağları ve meyve ağaçları ile dolu*" olduğunu kaydetmektedir. İbn Batuta da, bir yüzyıl sonra, 14. yüzyılda şehrin sayısız ark ve akarsulara, bağ ve bahçelere sahip olduğunu tekrarlamaktadır. Bu dönemde bahçelerde yetişen meyveler arasında kayısının önemli bir yer tuttuğu ve yurt dışına ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Ebu'l-Feda, Konya'da meyvelerin bol olduğunu kaydetmekte, bu arada "kamereddin" denilen kayısı çeşidinin burada yetiştiğini belirtmektedir. Bu bilgileri İbn Batuta da tekrar etmiş, söz konusu kayısı cinsinin Mısır ve Şam'a ihraç edildiğini kaydetmiştir (Aktaş Yasa 1998).

1310 tarihli Konya Yıllığı'nda Meram bağlarının havasının ve suyunun güzelliği dile getirilmiş ve Meram şu şekilde tasvir edilmiştir: "*Konya'nın batısında ve bir saat mesafede bulunan Meram bağları; havaca, mevkice ve manzaraca sahip olduğu üstünlük ve güzelliklerin yanında, bir takım erbab-ı tabiiyet bakımından kasr ve binalarla tezyin edilmiş bulunduğu cihetle o mevki ferah feza ve ne kadar sena edilse sezadır (ne kadar övülse uygundur). Mevkideki adı geçen binaların güzelliği ile beraber bir takım meşhur ağaçlar ve gayr-i meşhur bağlarla bezenmiş olduğu gibi deründan*

birkaç yerden dereler akmaktadır.” 1332 tarihli Konya Yıllığı’nda da: “Şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir. Şehre pek yakın olan Havzan bağlarıyla bir buçuk saat mesafedeki Meram bağları bunların en meşhurlarıdır.” denmektedir. Nitekim Meram’ın Selçuklu Dönemi’nde güzelliğiyle meşhur bir mekân olmasının yanında önemli bir yerleşim mahalli de olduğu Haçlı kaynaklarından ve orada bir cuma camisi bulunmasından anlaşılmaktadır. Osmanlı Dönemi kaynaklarından Evliya Çelebi’nin verdiği şu bilgiden ise, yazları Konya’nın 8 km. batısında bulunan Meram’da cıvıl cıvıl bir şehir hayatı yaşandığı anlaşılmaktadır: “Konyalılar çoluk çocuklarıyla sekiz ay Meram’da kalırlar. Zevk ve sefa ederek felekten kâm alırlar. Binlerce bağ evleri, kulübeleri, cami, mescid, musalla ve hanları, hamam, çarşı ve pazar yerleri vardır. Halkın Konya’ya gelmeye ihtiyaçları olmaz.” (Aktaş Yasa 1998).

Şehrin çevresinde meyve ve sebze bahçelerinin yanında bir gül bahçesinin varlığı da rivayet edilmektedir. Buna göre, Mevlana Dergâhı’nın yerindeki bu bahçe saraya ait iken Alâeddin Keykubad tarafından Mevlana Celaleddin Rumî’nin babası Baha Veled’e armağan edilmiştir (Aktaş Yasa 1998).

Şehrin dışında bulunan bahçelerin yanı sıra İç Kale’deki Saray çevresinde de bahçelerin mevcut olduğunu düşünmek mümkündür. Dış Kale ve İç Kale surları arasındaki alanda bahçelerin varlığı vakfiye ve şer’iye sicillerinin verilerinden ortaya çıkmaktadır. Şehrin kuzeybatısında günümüzdeki fuar alanı içinde kalan Dede Bahçesi’nin Selçuklu Dönemi’nde inşa edilen 1239 tarihli Tacül Vezir Külliyesi’ne dâhil olması muhtemel bir bahçe yerinde kurulmuş olabileceği belirtilmektedir. 18. yüzyıla ait bir şer’iye sicilinde ise Beyhekim Mahallesi’nde yer alan avlulu ve çeşitli ağaçlara sahip bir bahçenin satışından söz edilmektedir. Bu tip bahçelerin Selçuklu Dönemi’nde de mevcut olması muhtemeldir (Aktaş Yasa 1998).

1221’de Selçuklular tarafından fethedilen Alanya’da da Konya model olarak alınmıştır. Selçuklu kentlerinde oluşan surların ve kalelerin içinde dahi su yapıları ve bahçeler tahsis edilmiştir. Doğu’nun çok önemli bir imar sistemi olan ‘kent çevresindeki bahçe kuşakları’ pek çok Selçuklu kentinde de uygulanmıştır. Konya ve civarındaki Selçuklu bahçe kalıntılarının hiçbiri henüz günışığına çıkamamıştır. Ancak Konya çevresinde duvarlarla kuşatılmış bahçelerden bazı kaynaklarda söz edilmektedir. Tarihi belgelerde Sultan Bahçesi ya da bahçeleri;

- hortus feralis: yabani hayvan bahçesi
- hortus ferarum: yabani hayvanat bahçesi
- hortum et viridarium regium: sultan bahçesi ve çayırları olarak tanımlanmaktadır (Memlük 2013).

13. yüzyıl yazar ve tarihçisi İbn Bibi, Konya çevresindeki kent dışı bahçe kuşağından söz etmektedir. Aynı zamanda bu bahçeler; saray, köşk ve evlerle yakın temas içindedir. Konya’da kent çevresinde Selçuklu bahçe köşkleri bulunduğu ve bu bahçelerin yoğun ağaçlar içerdiği kaynaklarca doğrulanmaktadır. 13. yüzyılda yaşamış olan coğrafyacı ve tarihçi İbn Said, Selçuklu ülkesinde 24 büyük kentin varlığından söz etmektedir ve Selçuklular bu kentlerin hemen hepsinde “bahçe şehir” kavramını bir yönetim politikası olarak uygulamıştır. Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya, Aksaray, Niğde ve Alanya Selçukluların en önemli şehirleridir ve hepsi “bahçe şehir” kavramına

uygun olarak gerçekleştirilmişlerdir. 1227’de Selçukluların Beyşehir Gölü kenarında kurdukları günümüze yalnızca kalıntıları kalan Kubad Abad, klasik Selçuklu şehirciliğinin mümtaz örneklerinden biridir. Tarımsal peyzajın göz kamaştırıcı manzaralarına sahip olan yazlık saray, ayrıca av alanlarına ve iyi sulanan bahçelere sahiptir. Bu bahçeler yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. İbn Bibi bu bahçeleri şöyle betimlemiştir: “...Sultan, başkentten (Konya) at üzerinde Akrinas bölgesine (Beyşehir Gölü) ulaştı. Öyle bir yer gördü ki şayet Rıdvan (cennet bahçivani) buraya gelmiş olsaydı, bahçelerde cennetin bir parçasında olduğunu sanır, şaşkınlıktan parmaklarını ısırırdı.” (Memlûk 2013).

Selçuklularda yırtıcı kuşlarla avcılık ya da sürek avı gibi uygulamalar ön plandaydı ve hemen hemen her sultan avcılığa meraklıydı. Selçukluların İran'a da oldukça uzun süre hâkim olmalarından dolayı, İran kültüründen de etkilenmişlerdir. Fakat Anadolu Selçuklu bahçeleri bu kültürün de çok dışında, kendi kültürünü ortaya koymuştur. Bu durum, Anadolu iklim ve peyzajının, İran'ın bulunduğu coğrafyanın iklim ve peyzajından çok farklı bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ‘Av Parkları’ kavramı, İran bahçe kültürünün bir uzantısı olarak nitelendirilebilirse de, kent çevresindeki köşkerin, bahçelerin ve avcılığın hem Selçuklularla hem de onların doğu komşuları Gazneliler ve Karahanlılarla da ilgili olduğunu söylemek gerekir. Örneğin 11. yüzyıl sonlarında Karahan hükümdarı, Şems ul Mulk sarayının çevresine, vahşi ve ehil hayvanlar için otlakları içeren büyük bir bahçe yaptırmıştır. Buhara'nın hemen dışında yüksek duvarlarla çevrili bu bahçe çok şöhretlenmiştir. Sems ul Mulk bu parka ve saraya kendine atfen “Şemsabad” adını vermiştir (Memlûk 2013).

Saltanata ait saray bahçeleri ve av bahçeleri dışında ayrıca saltanat çadırlarının kurulduğu bahçeler de vardır. Selçuklu hanedanına ait bahçelerin düzenlenmesinde arazinin topoğrafyası büyük önem taşır. Eğer bahçe düz bir arazi üzerinde tesis ediliyorsa, suyolları da düz olarak konumlandırılır ve her iki tarafına ağaçlar sıra halinde dikilirdi. Eğer bahçe yamaç bir arazide tahsis edilecekse, setler ve set duvarları inşa edilir, su yolu arazinin düzensiz bölümünü takip ederdi. Köşkerler ise bahçenin ortasına yerleştirilirdi. Her iki bahçe tipinde de yüksek çevre duvarlarının inşası ve bahçelerin yeşil çitler ile kuşatılması, özellikle sulama sisteminin oluşturulması açısından önemli görülmekteydi. Nitekim Selçukluların kentsel peyzajda en önemle üstünde durdukları husus, suyun çok sistemli bir mekanizasyonla kullanımı ve kentsel su ağının tesis edililişidir. Bu sayede bahçeler ve yemişlikler (bağ, bostan, cunayna, hodika) meyve ağaçları, üzüm bağları (karm); ateşlik odun (mahtab) ve kereste (mahşab) olarak yararlanılan koruluklar (mescere) sulanabilmekteydi. Su sistemindeki mühendislik yapıları olarak; sulama tankları (havuz), su değirmenleri (tahuna), su kanalları (mesil ül-seyl), nehir yatakları (mesil ül-ma), kuyular (bire), membalar (ayn), sulama setleri ya da su bentleri (cetvel) kullanılmaktaydı (Memlûk 2013).

Anadolu'da Selçuklulardan kalan bir diğer kültür de kervansaraylar ve kervan yolları çevresinde oluşturulan tarımsal üretim alanları, yani tarım bahçeleridir. Bahçe kavramı Selçuklulardan sonrada Anadolu'da her zaman önemli olmuştur. Savaş alanlarında kendi çadırlarının çevresini bahçeye çeviren hünkârlar azımsanmayacak kadar çoktur (Memlûk 2013).

2.1.5.2. Avlu

Mimaride bir yapının önünde veya ortasında yer alan, çevresi sınırlanmış, üzeri açık alan olarak tanımlanan avlular, özelliklerine göre revaklı avlu, şadırvan avlusu, dış avlu gibi çeşitli şekillerde adlandırılan bir mimari unsurdur. Mekânsal olarak tanımlanacak olursa, bütünüyle ya da kısmen yapı veya yüksek duvarlarla çevrili, üstü açık, yer aldığı yapı bütününe form ve mekân karakteri ile uyumlu olarak genelde dörtgen ya da kare biçimli, bina içindeki yaşamı kısmen açık mekândaki yaşamla bütünleştirme gereksiniminin oluşturduğu bir mekân çözümüdür. Plan organizasyonu ve kütesel ilişkilerine göre yan, ön, orta ve iç avlu olarak da adlandırılan bu mekân, tasarımında kullanılan elemanlar, taşıdığı işlevsel ve estetik değerler nedeni ile tarihi süreç içinde birçok kültürde, soğuk iklim kuşağında yer alan kuzey ülkelerinde, Akdeniz ve güney ülkelerinde ve özellikle Anadolu'da her dönemde sıklıkla görülen bir mekân biçimlenmesi olmasının yanında, dış dünyadan soyutlanmış daha özel ve doğal unsurları içeren ortamların yaratılmasına olanak sağlayan ve yapıların işlevlerini tamamlayan, sosyal ve kültürel bir açık mekân biçimini oluşturmaktadır (Erdoğan 1996).

Avlunun Anadolu coğrafyasında zamansal olarak tanımı yapılacak olursa, prehistorik dönemden bu yana kullanılagelen bir mekân olduğu görülür. Yapı olarak sadece tek ünitelerden oluşan konutun görüldüğü dönemlerde birkaç konut arasında oluşturulan avlular, yerleşik düzene geçilmesinden sonra artan yapısal çeşitlilik ile dini, sosyal ve kamusal yapıların bünyelerine de taşınmış, içinde yer aldığı yapının iç mekân aktivitelerini kapalı mekânların uzantıları olan avlulara/açık mekânlara da taşımışlardır. Böylece kullanım ve fonksiyon açısından süreç içerisinde avlu kullanımına çeşitlilik, zenginlik ve çok işlevlilik gelmiştir. Avlu, kimi zaman bir konutun, kiminde bir caminin, bir diğerinde medresenin ya da külliye'nin mekânsal sosyal ve yapısal bütünleyicisi olmuştur. Sonuçta, zamansal/dönemsel olarak yerleşmelerin olduğu ilk dönemlerden bu yana avlu, yerleşimsel ve mekânsal organizasyonun bir parçası olmuş, dönemin sosyal, siyasî ve ekonomik gelişimine göre biçimlenmiş, özellikle de konutların ayrılmaz bir parçası olarak işlevini günümüze dek sürdürmüştür (Erdoğan 1996).

Avlular gölgeli revakları, birer serinlik kaynağı olarak ortalarında yer alan havuz ve şadırvanları ile İslam ve Türk mimarisinin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Türk mimarisinde üzeri açıklıklı kubbeli avlular, özellikle Anadolu Selçuklu medreselerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

İslam mimarisinde eyvanlı avlu plan şemaları gelişmiş, Selçuklu ve Osmanlı'da konut, din, eğitim ve sosyal amaçlı yapıların tümünde avlu kullanılmıştır. Bunların yanı sıra eski han ve kervansaraylarda arabaların konduğu, eşyanın indirilip yüklendiği, konaklayanların gereksinimlerini karşılayacak çeşme, mescit gibi yapısal birimlerin yer aldığı bir alan olmuştur. Selçuklular "eyvan" kullanımını geliştirirken, medrese ve kervansaray yapılarında avlu kullanımını yaygınlaştırmışlar, medrese avlularında havuz, kanallar sistemi ile özgün çözümler getirmişlerdir (Erdoğan 1996). Avlu mimarisi ile ilgili dört eyvanlı avlu ve avlu-eyvan-kubbe kuruluşları, Anadolu Selçuklu mimarisinde uygulama alanı bulmuş olan Türk sanatının sürekliliğini ve bütünlüğünü ortaya koyan unsurlardır. Kayseri Sâhibiye Medresesi (1267-1268) gibi birçok İmaret Medresesinde,

revakların gerisinde yer alan değişik boyutlu eyvanlarla, dört eyvanlı avlu düzeninin uygulanmış olduğu görülür. Antalya-Isparta yolu üzerindeki Evdir Han (1214–1219), revakları ile dört eyvanlı avlu tertibinde inşa edilen bir yapı görünümündedir. Malatya Ulucamii (1224), avlu-eyvan-kubbe kuruluşu ile Anadolu Selçuklu mimarisini Anadolu öncesi döneme bağlar. Konya Alâeddin Camii, Sivas Ulucamii ve Sinop Ulucamii avlulu cami yapılarıdır. Kayseri’de Kölük Camii ve Medresesi ile Hacı Kılıç Camii ve Medresesi de cami ve medrese birimlerinin aynı avluyu paylaştığı birleşik yapılar olarak görülür (Cantay 1991).

Anadolu Selçuklu avlulu medreseleri, taş süslemeli kapılardan geçilerek ulaşılan revaklı avluları ve girişin karşısında, yapı eksenini üzerinde yükselen ana eyvanları ile avlu mimarisinin değerlendirildiği yapılardır (Örneğin: Konya Sırçalı Medrese-1242). Bazı avlulu medreselerde derinliğine dikdörtgen planlı avlunun sadece iki yanında uzanan revaklar, yapı eksenini üzerinde yer alan ana eyvana yönelişi sağlamış ve avluda ana eyvanı mimari etkinin odağı olarak özellikle değerlendirmiştir. İki katlı avlu revakları ile avluların değişik bir mimari ifade kazandığı yapılar inşa edilmiştir. Tokat Gök Medrese’nin (1275) iki katlı avlu revaklarında, mozaik çini süslemeye yeterli yüzey sağlamak gayesiyle altta sütunlar, üstte de dikdörtgen kesitli geniş yüzeyli ayaklar kullanılmıştır. Taşıyan ve taşınan arasındaki bu farklı seçim, çini süslemeye verilen önemi açıklamaktadır. Kayseri Çifte Medrese (1206) ve Tokat Gök Medrese, paralel eksenler üzerinde yan yana yer alan iki avlu ile belirli bir hizmet ölçeği gözetilerek inşa edilen yapılardır. Mardin Sultan İsa Medresesi (1385), selsebilli eyvandan gelen suların doldurduğu avludaki iki büyük havuzu ile avlu mimarisini değerlendirir (Cantay 1991).

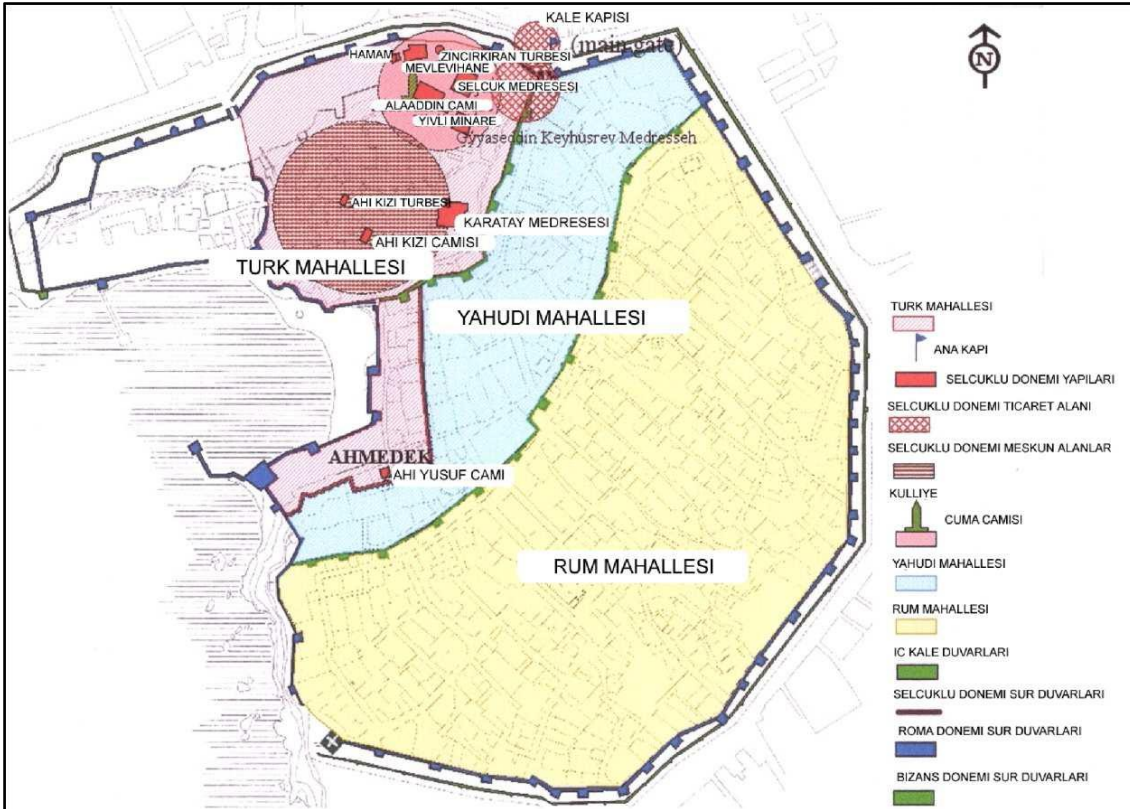
Beyşehir gölünün batı kıyılarında inşa edilen Kubad Abad Sarayı (saray kent), dörtgen bir avluyu çevreleyen oda gruplarından oluşmaktadır. Saray yapısı iki bölümden oluşmakta, saraya giriş zemini taş döşeli bir avludan sağlanmaktadır. Avlunun güney ve doğu sınırında farklı büyüklükte odalar yer alırken kuzey cephede ise sultana ait özel mekânlar bulunmaktadır. Sarayın iç kısmı ise ikinci bir avlu çevresinde büyük bir hol ve harem odaları ile odaların karşısında yer alan eyvanlardan oluşmaktadır (Erdoğan 1996).

Kayseri Keykubadiye Sarayı ise bir dağ yamacında kurulmuş köşkler, selamlık, haremlik, hizmet daireleri ile iç avlu ve bahçelerden oluşan bir yazlık saraydır. İbn Bibi bu sarayın havası güzel, suyu bol bir yerde kurulduğunu, meyve ağaçlarının yoğun olduğunu ve çeşmelerin bulunduğu bahçelerinin cennete benzediğini anlatmıştır (Evyapan 1972).

2.1.6. Anadolu Selçuklu Dönemi ve sonrasında Antalya

Antalya'nın Selçuklular tarafından fethi, Akdeniz'e açılan ve stratejik öneme sahip bir liman şehrinin Türklerin eline geçmesini sağlamıştır. Bu fetih, diğer yandan, özellikle 13. yüzyıl Akdeniz ticaretini de büyük ölçüde etkileyecek; aynı zamanda, ileride, Selçuklu ticaret politikasını da belirleyecek sonuçlar getirecektir. Nitekim fethin hemen ardından, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Venedikliler ve Kıbrıslı Latinlerle ticarî antlaşmalar yaptığı bilinmektedir. Ticarî imtiyazlar sayesinde oluşan yakınlaşma ve bir süre daha devam eden barış ortamı, yerli nüfusun ayaklanması sonucu, kentin 1212 tarihinde Kıbrıslı Franklar tarafından fethedilmesine neden olmuştur (Yılmaz 2002).

Şehir 4 yıllık Kıbrıs idaresinden sonra, 1216'da I. İzzeddin Keykâvus tarafından tekrar geri alınmıştır. Türklerin güvenliklerini sağlamak üzere şehrin ikamet sahasını ikiye bölen bir koruyucu sur yaptırılmış, üzerine de bu fethin sebeplerini ve nasıl gerçekleştiğini belirten kitabeler konulmuştur. Şehri ikiye bölen bu duvara göre batı kesimi (Yivli Minare Külliyesi çevresi) Türk-Müslümanların, doğu kesimi ise Hıristiyan yerlilerin sahasıdır (Baykara 2005). Daha sonra Türk nüfusunun artmasıyla yeni bir sura gerek duyulmuş ve Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde ikinci sur duvarı yapılmıştır. Bu durum Türklerin çoğalarak kentin batısından doğusuna doğru kaydıklarını göstermektedir (Seyirci 1995) (Şekil 2.20).

Şekil 2.20. Antalya'nın Selçuklu Dönemi kent elemanları ve kent yapısı (Süer 2006'dan aktaran Kepenek 2011).

Bu yıllarda Alanya'nın da alınmasıyla Selçukluların Akdeniz'de bir deniz birliği, filosu kurmalarının önü açılmıştır. Antalya'da yapılan tersane, ilk Türk deniz varlığının oluşmasını sağlamıştır. Hemen ardından Alanya'da da bir tersane inşaatına girilerek Akdeniz'deki Türk deniz varlığı güçlendirilmiştir. Antalya tersanesinin güvenliğini tam olarak sağlamak amacıyla 1225 tarihinde şehir içinde yeni bir düzenleme yapılmıştır (Baykara 2005). Alâeddin Keykubad'dan sonra tahta geçen II. Gıyaseddin Keysuhrev şehrin kara tarafındaki savunmayı, 1244 tarihinde yaptırdığı bir burç ile güçlendirmiştir. O tarihe kadar Antalya kalesinin içkalesi (Ahmedek'i), limanın doğu yakasında iken, bundan sonra Türk kesiminin yer aldığı, bugünkü adıyla Tophane taraflarında olacaktır. Antalya sonraki tarihlerde de Selçuklu Sultanlarının kışlık payitahtlarından birisi olmaya devam etmiş, hatta bazen doğudan gelen Moğollara karşı bir güvenilir yer olarak tercih edilmiştir (Baykara 2005).

Özetle, Antalya, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri olarak karşımıza çıkmış ve bir zamanlar Antik Çağ'ın gözdeleleri olan, ancak daha sonra gözden düşen Perge, Side ve Aspendos'tan farklı olarak, Orta Çağ'da önemini kaybetmeyerek, statüsünü muhafaza etmiştir. Anadolu'nun Akdeniz kıyılarındaki önemli bir ticaret merkezi haline gelen Antalya, zengin sosyo-kültürel yapısı sayesinde çevreye ve kültüre büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Selçuklu hanedanının egemenliği sırasında Anadolu'nun tamamında yaşanan Türk Rönesans'ında da önemli bir temel taşı olmuştur. Çok sayıda eser yaptıran Selçuklu hükümdarları, burada, aynı zamanda eğitim kurumu olarak da kullanılmış olan bir cami ve bir medreseyi, ayrıca çok sayıda hamamı ve büyük, düzenli bir çarşığı miras bırakmışlardır. Bu yapılar, kentte hâkim durumda olan Türk tüccarlarından oluşan refah sahibi bir toplumun varlığının göstergeleridir (Erdem 2003).

Orta Çağ'ın en büyük seyyahı olarak bilinen ve Faslı bir Müslüman olan İbn Battuta, seyahatnamesinde Antalya'nın, genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğunu; gerek planı, gerekse düzeni ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden üstün bir durumda olduğunu belirtmiştir. Şehrin tamamının geniş bir sur ile kuşatıldığını belirten İbn Battuta (1356), şehrin fiziksel yapısını şu şekilde anlatmıştır:

“Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş. Hıristiyan tüccarlar “Mina” adıyla anılan semtte oturmaktadır. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmakta. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır. Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka bir mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların buldukları yer de sur ile çevrilmiş. Yahudilerin de kendilerine ait yaşam alanları vardır. Burası da yine büyük bir duvarla çevrili. Şehrin beyi, ailesi, devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları semt yukarıda açıkladığımız diğer taifelerden tamamen ayrılmıştır. Onların etrafı da surla çevrili, neredeyse kale gibi. Müslüman ahaliye gelince bunlar şehrin tam merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Cami, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Buranın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin “kamaruddin” adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır'a gönderilir, nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini bulur Kahire çarşılarında. Sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan gözeleri ise herkes tarafından bilinmektedir” (Anonim 2008).

1604 yılında Antalya'yı ziyaret eden Nurnbergli Johann Wild şehri şu sözlerle anlatmıştır:

“Lezzetli meyveleri olan nar, limon, turunç, elma, armut ve şeftali ağaçlarının yetiştiği çok güzel bahçeler vardır. Bahçeler bu ve benzer meyvelerle doludur ve bunlar oldukça ucuzdur. Çevrede yetiştirilen tahıllar insanlar tarafından tüketilmezdi. Türklerin “delice” olarak adlandırdıkları bu kalitesiz tahıllar, hayvan yemi olarak kullanılırdı. Bunun dışında birçok tahıl türü daha vardır” (Anonim 2008).

1662 yılında şehre gelen Vicent de Stochove ise Antalya'nın Küçük Asya'nın en güzel kentlerinden biri sayıldığını, bir kayanın üstüne kurulduğu ve birçok kuleyle desteklenmiş çifte surlarla çevrili bulunduğu için avantajlı bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Eskiden üç ayrı surla ayrılmış olan kentin içindeki evlerin kötü inşa edilmiş ve alçak olup, sokakların dar ama hoş olduğunu, her tarafta bütün sokakların neredeyse üstüne kadar uzanan ve yolları dehliz haline getiren büyük portakal ağaçlarıyla dolu bahçelerin varlığını belirten seyyah, yörenin güzelliği ve kent dışındaki bahçeler karşısındakini beğenisini şu cümlelerle anlatmıştır:

“Bu yörenin güzelliğini ve kent dışındaki bahçelerin hoşluğunu kâğıda dökmek olanaksız; iki üç fersahlık ovalar, ovalarda dipleri hiç güneş görmeyecek kadar sık dikilmiş, çoğu bizdeki armut ağaçları kadar yüksek portakal, limon, nar, kayısı ve benzeri ağaçlar ve bunları sularken dalları hep çiçekli, güzel meyvelerle yüklü ağaçlardan yayılan hoş kokuya bir serinlik veren sonsuz sayıda dere bu bölgeyi küçük bir cennete dönüştürüyor.” (Anonim 2008).

1680 yılında Antalya'ya gelen seyyah Evliya Çelebi ise şehrin her tarafının bağ ve bahçe olduğunu belirtmiş, bunların içinde en meşhurunun Tekeli Paşa Bahçesi olduğunu yazmıştır. Tekeli Paşa Bahçesi'nin kalenin güney tarafında olduğunu ve hendek kenarında sıra sıra hurma ağaçlarının bulunduğunu belirten Evliya Çelebi, ayrıca turunç, kebbat, hurma, zeytin, incir, şeker kamışı ve narların tüm şehri kuşattığını kaydetmiştir. (Anonim 2008).

1712 yılında Antalya'ya gelen Paul Lucas da şehrin çok güzel görünümlü, kendiliğinden yetişen limon ve portakal ağaçlarıyla çevrili olduğunu, şehirde günlük ağacının da bolca var olduğunu belirtmiştir (Anonim 2008).

1732 yılında Antalya'ya gelen Türk-Osmanlı bilim adamı ve aydını Kâtip Çelebi, meşhur coğrafya ansiklopedisi Cihannüma'da şehri şu sözlerle anlatmıştır:

“Burada pek çok cami ve hamam vardır. Bahçelerinde bol miktarda limon, turunç ve yemiş olur. Burada hurma da çok boldur. Şehrin bağ ve bahçesi doğusuna düşer, kuzeyinde bir dağ vardır. O dağ dibinde Düden derler bir nehir ki Eğirdir Gölü'nün ayağıdır. Oradan çıkıp, geri batar. Yer altından akarak Adalie bahçeleri yakınında çıkar. Adalie'nin bütün bahçelerini suladıktan sonra şehre uğrayıp deryaya dökülür... Ayrıca bu Adalie'nin develeri çoktur ve hepsi pırnar çalısında otlarlar. Burada susam ve çeltik de çok olur.” (Anonim 2008).

1817 yılında şehre gelen Francis Beaufort, Antalya'nın küçük bir liman çevresinde güzelce yerleştirilmiş olduğunu, sokaklarının bir tiyatrunun oturma basamakları gibi art arda yükseldiğini, sur duvarları çevresinde bir hendek bulunduğunu kaydetmiştir. Beaufort şehrin görünüşünü şu sözlerle tasvir etmektedir:

“Kentin çevresindeki bahçeler güzel, ağaçlar meyve yüklüdür; her türlü bitkinin gür olduğu görülmekte; yerliler ekim alanlarının alışılmadık dışında bereketli olduğunu söylemektedir. Toprak tabakası derin olup, hemen her yerde, ovayı gübreledikten sonra yarıların üzerinden dökülen ya da denize doğru inişlerinde buğday değirmenlerini döndüren, kireç yüklü ırmaklarla sulanmaktadır.” (Anonim 2008).

1824 yılında Antalya'ya gelen William Martin Leake, şehri şu sözlerle anlatmıştır:

“Kent yuvarlak bir limanın çevresinde kurulu ve yukarısında, bir tepe üzerinde, mazgalları ve kare biçimli burçlarıyla bir kale yükseliyor. Varoşlarında ise evler, portakal ve meyve bahçelerinin içlerinde yer alıyor, dolayısıyla da büyük bir arazi işgal ediyor. Etrafta görülen granit sütunlar ve çok çeşitli antik heykel ve kabartma parçaları, kentin eski görkemine ışık tutuyor. Diğer harabeler arasında tüm varoşlar boyunca uzanan, üzerini çalılar kaplamış bir su kemeri sayılabilir. Bu farklı şeylerle birlikte deniz ve körfezin batı yakasında çok görkemli sivri kayalık dağlar bu yöreyi inanılmaz şekilde güzelleştiriyor... Kent surları ve diğer tahkimatlar, İmparator Hadrianus'un onuruna yazılmış kitabesiyle muhteşem kapı veya zafer takı, su kemeri, çok sayıda yontu ve mimari parçaları, kentin birçok yerinde karşılaşılan yazıtlı mermerler, bugün cami olarak kullanılan piskoposluk kilisesi, bu kilise ve surlar üzerinde görülen Avrupalı armalar ve de son olarak, Attaleia Piskoposluğu'nun merkezinin hâlâ Adalia'da olması kanımca, bu kentin kimliğinin yadsınamaz kanıtlarıdır.” (Anonim 2008).

1839 yılında Antalya'yı ziyaret eden Charles Texier, şehrin Düden sularının sürekli serinlik sağladığı bahçelerle çevrili olduğunu, şehirde kereste, tahıl, tütün ve deri üretimi yapıldığını belirtmiş ve şu sözlerle anlatmıştır:

“Duvarlar içinde adım başı rastlanan eski eser parçaları, hep Romalılar dönemine aittir. Evler taştan inşa edilmiş, kireçle kaplanmış ve çok temiz tutulmuşlar; büyük çoğunluğunun ağaçlık iç avluları var...” (Anonim 2008).

1840 yılında Antalya'yı ziyaret eden W.H. Bartlett ise şehri şu sözlerle tasvir etmiştir:

“Adalia şehrinin kapısının altında ferahlatıcı bir su kaynağı bulunduğunu ve diğer Şark memleketlerinde adet olduğu üzere çeşmenin başında asılı bir tas olduğunu söylemiştik. Symrna kervanı Adalia'ya vardığında zenginiyle fakiriyle kervandaki herkes susuzluğunu gidermek için bu su kaynağına koşuyor. Bu susamış yolcuların koşuşturması gerçekten ilginç bir manzara teşkil ediyor. Şehir iyiden iyiye tahkim edilmiş durumda: Etrafı büyük hendeklerle, çifte duvarlarla ve bunun üzerinde, yaklaşık elli adım arayla yerleştirilmiş kare şeklindeki gözetleme kuleleriyle çevrili. Kenar mahallerinde, birbirinden uzaktaki evler portakal ağaçlarının ve meyve bahçelerinin

aralarına dağılmış şekilde bulunuyor ve böylelikle geniş bir alanı kaplıyor...İlk bakışta görülen eski surları, büyük kuleleri, sütunları, harabe ve kalıntıları, zarif üsluplu minareleri ve kalesiyle Adalia'nın heybetli bir görünümü var. Kentin iç kısımlarına doğru ilerlediğimizde hiçbir Doğu kentinin bu denli hoş bir görünüme sahip olmadığını görürsünüz. Bahçeler çarpıcı bir zarafete sahip ve her biri kendine has güzellikte kokular saçan limon ve palmye ağaçlarıyla, üzüm bağlarıyla dolu. Komşu olan Arabistan kökenlilerin işledikleri topraklar da çok bereketli. Toprağı yaran dereler tarlalara can verdikten sonra kayalık yerlerden geçerek buğday değirmenlerini harekete geçiriyor.” (Anonim 2008).

1841 yılında Antalya'yı gezen Charles Fellows, her evin bir bahçesi olduğunu ve dolayısıyla kentin bir orman gibi görüldüğünü söylemiş, Antalya'yı, daha önce ziyaret etmiş olduğu tüm Türk kentlerine tercih edeceğini yazmıştır. Kentin sahip olduğu orman görüntüsünün portakal, limon, incir, üzüm ve dur ağaçlarından kaynaklandığını söyleyen Fellow, bu meyve yüklü ağaçların altında da arparların başaklandığını anlatmıştır. Fellow, kent çevresinde yaptığı bir yürüyüşü ise şu sözlerle anlatmıştır:

“Çıktığım yürüyüşten çiçeklerle yüklü döndüm ve şimdi de kendime, tanımadığım türlerin resimlerini çizme şeklinde cehalet cezası verdim. Zor bir ceza, çünkü bunların çoğu İngiltere'de ancak ısıtılmalı seralarda görülüyor. Burada çok yaygın fundalardan biri de limon ağacına benzeyen çiçekli çok güzel bir ağaçtır. İrislerin çok çeşidi var ve en yaygını da çok sık görülen beyaz renklisi, genelde bir sap üzerinde tatlı kokulu üç çiçeği bulunuyor; salep otu da var, kuş otunun ve sarımsağın birçok çeşidi var; hele sarımsağın güümüşi çiçekleri, çevresini saran yeşille çok zarif bir tezat oluşturuyor. Bu ülkedeki bitkiler doğal olmalı, çünkü özellikle yetiştirildiklerini görmedim. Tüm seyahatim boyunca bu kasaba haricinde hiçbir yerde bahçe görmedim ve burada da bahçelerde portakal, incir, asma yetiştiriliyor ki, kanımca, güzellikleri veya meyvesinden ziyade altlarındaki sedirlere sağladıkları gölge için yetiştiriliyor. Hemen kasabanın çevresindeki tarım yapılan küçük arazi bu mevsimde ürünle dolup taşıyor. Şeker kamışı burada sebze olarak yetiştiriliyor ve Türkler tatlılarını onunla pişiriyor...” (Anonim 2008).

1862 yılında kente gelen E. Sperlin ise Antalya'nın İbn Battuta'nın kaydettiği zamandan beri çok az değişmiş olduğunu söylemiş ve Selçuklu Dönemi külliye bölgesini şu sözlerle anlatmıştır:

“İç şehir ise, iki yüksek duvarla üç ayrı kısma bölünmüş; batı tarafındaki iç kalenin yanında kalan kısım, Selçuklu egemenliğindeyken idarî yer olarak görülmüş ve burada küçük bir alanda, şehrin en iyi yapıları olan medreseler, hanlar, yivli minaresiyle bir cami ve Konya'daki gibi çokgen kubbeli bir kümbet bulunuyor. Fakat hepsi de ihmal edilmiş durumda.” (Anonim 2008).

1875 yılında Antalya'yı ziyaret eden Julius Seiff, şehrin geniş ve sayısız küçük kanallarla sulanan bahçeler arasında kaybolmuş bir görüntüsü olduğunu ve bu bahçelerde şehirde kayısı, erik, incir, limon, portakal, zeytin, üzüm yetiştiğini belirtmiştir (Anonim 2008).

1890 yılında Antalya'ya gelen Karl Graf von Lanckoronski, kentin güzelliğinden çok etkilenmiş, bildiği bütün yerlerden daha güzel bir manzaraya ve belki sadece İtalya'daki Campania bölgesinin bir nebze yakalayabileceği harika bir doğaya sahip olduğunu belirtmiştir. Lanckoronski, kentin zengin kültürel geçmişinden kaynaklanan çeşitliliği ve fiziksel yapısını şu sözlerle kaydetmiştir:

“Nemden ve insan elinin verdiği zarardan neredeyse tanınmayacak hale gelmiş bir Yunan lahdi çeşme olarak kullanılmakta. Türklere ait bir okulun cephesinde, bir tapınak ve taka ait Roma sütunları bulunuyor. Bir yanda çok güzel işlenmiş Arap harfleriyle yazılmış bir mermer kitabe, diğer yanda Pers ve Asur sanatını hatırlatan taştan küçük bir aslan kabartması, Selçuklu Devleti'nin kaybolmuş güzelliklerini anlatır halde. Aynı kapının üstünde, bir haçlının arması olan dama tahtası ve onun da üzerinde, bir başka aslan betimi daha var. Şurada, pencere çerçeveleri dikkat çekecek denli ince işçilikli, şimdi cami olarak kullanılan bir Bizans kilisesi, orada bezemeleri Kâhire'deki benzerleriyle yarışabilecek şekildeki bir Arap kapısı ve işte şurada da Caecilia Metella'nın mezarıyla benzer tarzda yuvarlak bir Roma Dönemi Kulesi ve biraz ötede de Konya'dakiler gibi ince minareler göze çarpıyor. Genelde taş kanallarda akan temiz su, neredeyse tüm geniş caddelerden geçer. Kısmen Eski Çağ, kısmen Orta Çağ'dan kalma, birbirinden ellişer adım uzakta dört köşeli kuleleriyle şehri dış varoşlarından ve ayrıca şehrin merkezinde Türk, Rum ve Yahudi semtlerini birbirinden ayıran surlar, Adalia'nın temel simgelerinden biridir.” (Anonim 2008).

Lykia ve Pisidia Dağları'nın, çevredeki yemyeşil bahçelerin ve limandaki hareketliliğin sunduğu şaşırtıcı manzara sayısının sonsuz olduğunu belirten Lanckoronski, kentin doğasını şu sözlerle anlatmıştır:

“Çok sayıda dere, burada birçok değirmenin çarkını döndürür ve yazın kavuran sıcağını takip eden ilerlemiş güz mevsimine rağmen, kenti her yerde taze yeşilliğin fışkırdığı bir vahaya çevirir. Kuzeye karşı korunaklı olduğu için burada hurma ağacı bile yetişir. Kent portakal, limon, incir, keçiboynuzu ağaçları açısından olağanüstü bir zenginliğe sahiptir. Şeker kamışı da büyük miktarlarda ekilir. Çiçeklerden kaya gülü, süsen, orkide ve zambak çeşitleri bulunur. Her yerde ağaçlara asmalar dolanır Şehrin kuzeydoğusunda bahçelerin arasında, gösterişli ve iğne yapraklı uzun ağaçların gölge sunduğu bir Türk mezarlığına rastladık. Burası, kimi yerde yatan ve kimi ayakta olan karmakarışık mezar taşları ile hüznü bir tabloyu andırıyor.” (Anonim 2008).

2.2. Kaynak Taramaları

2.2.1. Türk bahçe kültürü ile ilgili kaynaklar

ELDEM (1976), “Türk Bahçeleri” adlı eserinde mevcut bahçelerle ilgili gözlemler ve resimli, yazılı belgeler ışığında, Türk bahçe sanatının mesirelerden, çayırlardan ve büyük bahçelerden oluşan, doğaya geçişi sağlayan doğal bahçeleri ve kapalı küçük alanları kaplayan ev, konak, saray bahçelerinden oluşan, mimari ile yakınlığı fazla olan bahçeleri içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca bahçelerdeki yapısal elemanlar olan yollara, kaldırımlara, köprülere ve yol üst geçitlerine, merdiven ve basamaklara, parmaklık ve korkuluklara, duvar ve kapılara, boyalı bezemeye, kafeslere, sergilere, asmalık ve çardaklara, fenerlere, kandillere, kuşluklara değinmiş, Türk bahçelerinin Avrupa’daki ve doğudaki bahçelerle olan benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuştur.

AKDOĞAN (1995), Sanat Dünyamız isimli kültür dergisinde yayınlanan “Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz” isimli yazısında, Türklerin göçebelik döneminden bu yana etkilenmiş oldukları kültürleri ve bahçe stillerini, Osmanlı dönemine ait Topkapı, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları’nın bahçe düzenlemelerini anlatmış, Türk bahçe zevkini temsil eden öğeleri ortaya koymuştur.

AYVAZOĞLU (1995), Sanat Dünyamız isimli kültür dergisinde yayınlanan “Nerede O Eski Bahçeler, O Eski İstanbul” isimli yazısında, Müslüman bahçelerini genel hatlarıyla anlatıp Türk bahçeleri üzerine olan etkilerinden bahsettikten sonra, Osmanlı Dönemi bahçeleri üzerinde durmuştur.

ERDOĞAN (1996), “ Anadolu Avlularının Özellik ve Düzenleme İlkeleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma” isimli doktora tezinde, Anadolu konut mimarisinin ayrılmaz parçası olan geleneksel avlulu Anadolu konutları ve Anadolu’da avlu olgusunun tarihi süreç içindeki gelişimini ortaya koymuş, Anadolu’da geleneksel konutların yer aldığı kentsel alanlarda avlu biçimlenmesi, planlama ilkeleri, avluda yer alan yapısal ve bitkisel elemanların yöreler bazında envanterini oluşturmuş, elde edilen bulgular ile Anadolu genelinde karşılaştırma yaparak yöresel, bölgesel farklılık ve benzerliklerini ortaya koymuştur.

ATASOY (2002), “Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek” isimli eserinde padişaha ait bahçelerle ilgili görsel ve yazılı kaynakları kullanarak Osmanlı dönemi bahçelerini çok yönlü bir yaklaşımla incelemiştir. Çiçekleri, çiçek ve bahçecilikle ilgili yazmaları ve minyatürleri, tezhip, cilt gibi malzemeyi, hatta kuru çiçekleri ve diğer alanlardaki görsel materyali Osmanlılarda çiçek kültürü açısından bir sanat tarihçisi yaklaşımı içinde ele alıp incelemiştir.

AVCI (2005), “Antalya Kenti Geleneksel Türk Konutlarında Bahçe Mekânının Analizi” isimli yüksek lisans tezinde Antalya Kenti’nde koruma statüsüne sahip 3 alanda 7 geleneksel konut bahçesini analiz etmiş, ortak özelliklerini belirlemiş ve bahçe mekânını şekillendiren faktörleri ortaya koymuştur.

WALLACE (2007), “Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Ev Bahçesi” Anlayışı Üzerine Araştırmalar” adlı yüksek lisans tezinde, tarih içinde Türk kültüründe ev bahçelerinin tasarımsal kimliği üzerine yapılmış çalışmaları içeren bir araştırma hazırlamıştır. Süreç olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki dönemleri temel almış ve öncelikle Batı Avrupa etkilerinin Osmanlı ev bahçesi üzerinde etkin olarak görülmeye başlandığı 18. yüzyıl öncesine odaklanmıştır.

REDFORD (2008), Anadolu Selçuklu Bahçeleri (Alaiyye) isimli eserinde, Alanya’daki Selçuklu Dönemi’ne tarihlenen köşk yapılarının dış mekân kullanımlarını detaylı bir şekilde incelemiş, tarım alanlarını, sulama sistemlerini, av bahçelerini içeren bir bahçe anlayışını Alanya peyzajı kapsamında ortaya koymuştur.

ŞAHİN ve EROL (2009), “Türk Bahçelerinin Tasarım Özellikleri” isimli Türk bahçeleri üzerine araştırmaları içeren makalelerinde, bahçe sanatı tarihinde önemli bir yeri olan Türk bahçelerinin temel tasarım özelliklerinin ortaya konulmasını hedeflemişlerdir.

ÇINAR ve KIRCA (2010), “Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak” isimli makalelerinde Türk toplumlarında tarihsel süreç içerisinde bahçeyi algılayış biçimindeki farklılıklar ile çeşitli sanat dallarında ve bahçelerde bu değişimlerin yansımalarını incelemiş, Türk bahçe kültürünü sembolize eden bitkileri vurgulamışlardır.

TAZEBAY ve AKPINAR (2010), “Türk Kültürü ve Bahçe” isimli makalelerinde kültür kavramı ve Türk kültürünün özellikleri ile Türk bahçe sanatını ilişkilendirmişler, Türk bahçesinin genel özelliklerini özetleyerek bu mekânların korunmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.

2.2.2. Çalışma alanları ve yapıları ile ilgili kaynaklar

REIFSTAHL (1941), “Cenubi Garbi Anadolu’da Türk Mimarisi” isimli eserinde, Anadolu’nun İzmir, Manisa, Birgi (İzmir/Ödemiş), Tire, Aydın, Antalya, Burdur ve Alanya şehirlerinde yapmış olduğu araştırma seyahatinde almış notlara, yapılar üzerindeki gözlemlere, fotoğraflar ve kitabelere yer vermiştir.

BEKTAŞ (1999) “Selçuklu Kervansarayları-Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri” isimli eserinde kervansarayların işlevleri, türlerini irdelemiş, sanat ve mimarlık tarihi açısından değerlendirmiş, Anadolu’daki kervan yolları üzerindeki han ve kervansarayları inceleyerek, korunmaları ve günümüzde de kullanılabilirlikleri üzerine öneriler sunmuştur.

TÜKEL YAVUZ (2000), “Antalya, Kemer’deki Selçuklu Köşkü” adlı çalışmasında köşkün mimari detaylarını ortaya koymuş, mekân-işlev ilişkisini kurmuştur.

YILMAZ (2002), “Antalya-Bir Orta Çağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusu (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)” isimli eserinde Antalya kenti sınırları içinde kalan Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemine ait yapıları incelemiş,

mimari açıdan detaylarını ortaya koyarak, tespit ve değerlendirmeye yönelik bir çalışma yapmıştır.

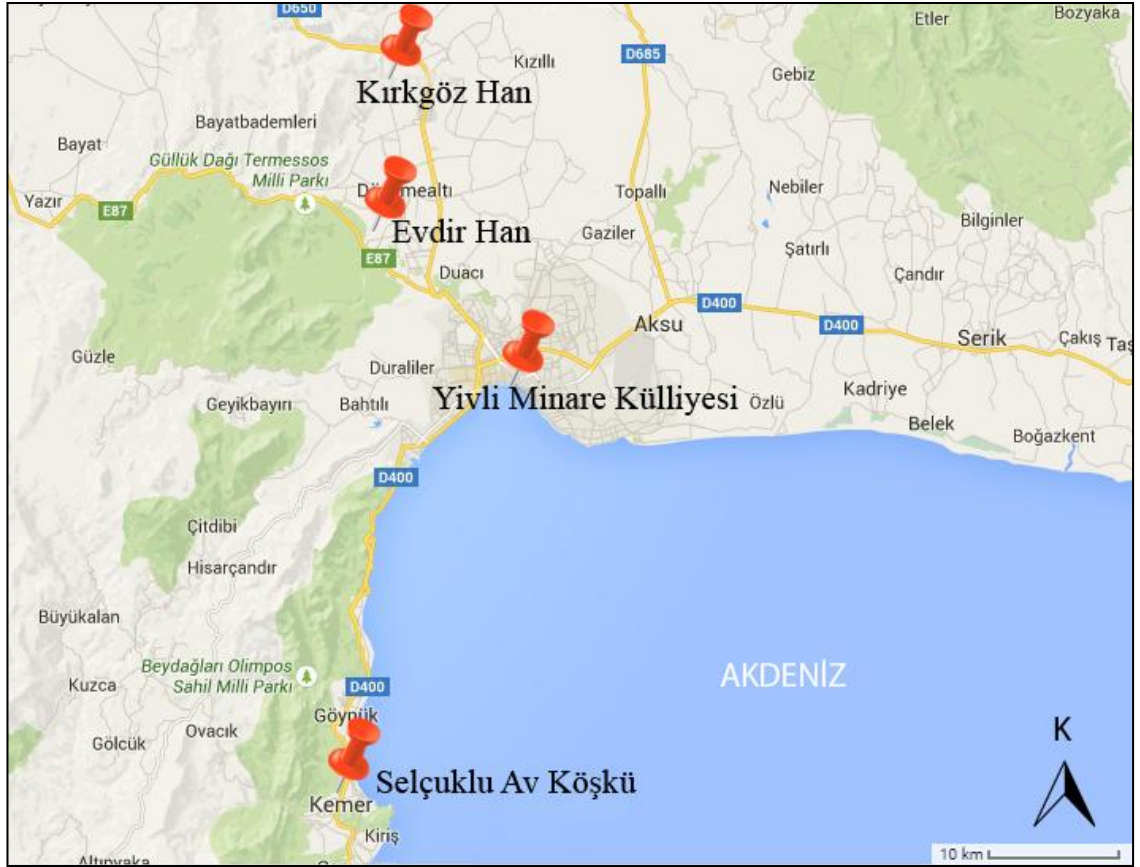
YAVAŞ (2007), “Anadolu Selçuklu Köşklerinin Plan Tipleri Üzerine Tespitler” adlı çalışmasında dönemin köşk yapılarını gruplandırmaya çalışılırken, aynı zamanda doğru bir sınıflandırma yapabilmenin temel kıstaslarını belirtmiştir.

SÖNMEZ (2009), “Antalya Kaleiçi” adlı eserinde Antalya kentinin surlar içinde yer alan Selçuklu ve Beylikler dönemi eserlerini mimari açıdan irdelemiş ve kullanım özelliklerini tespit edip değerlendirmiştir. Ayrıca bu eserde, yapıların eski anlatım ve fotoğraflar, arkeolojik kazılar ve yapılar üzerindeki ipuçları aracılığı ile elde edilen verilerle ortaya çıkarmış olduğu asli vaziyetlerinin plan ve görünüşlerine de yer vermiştir.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

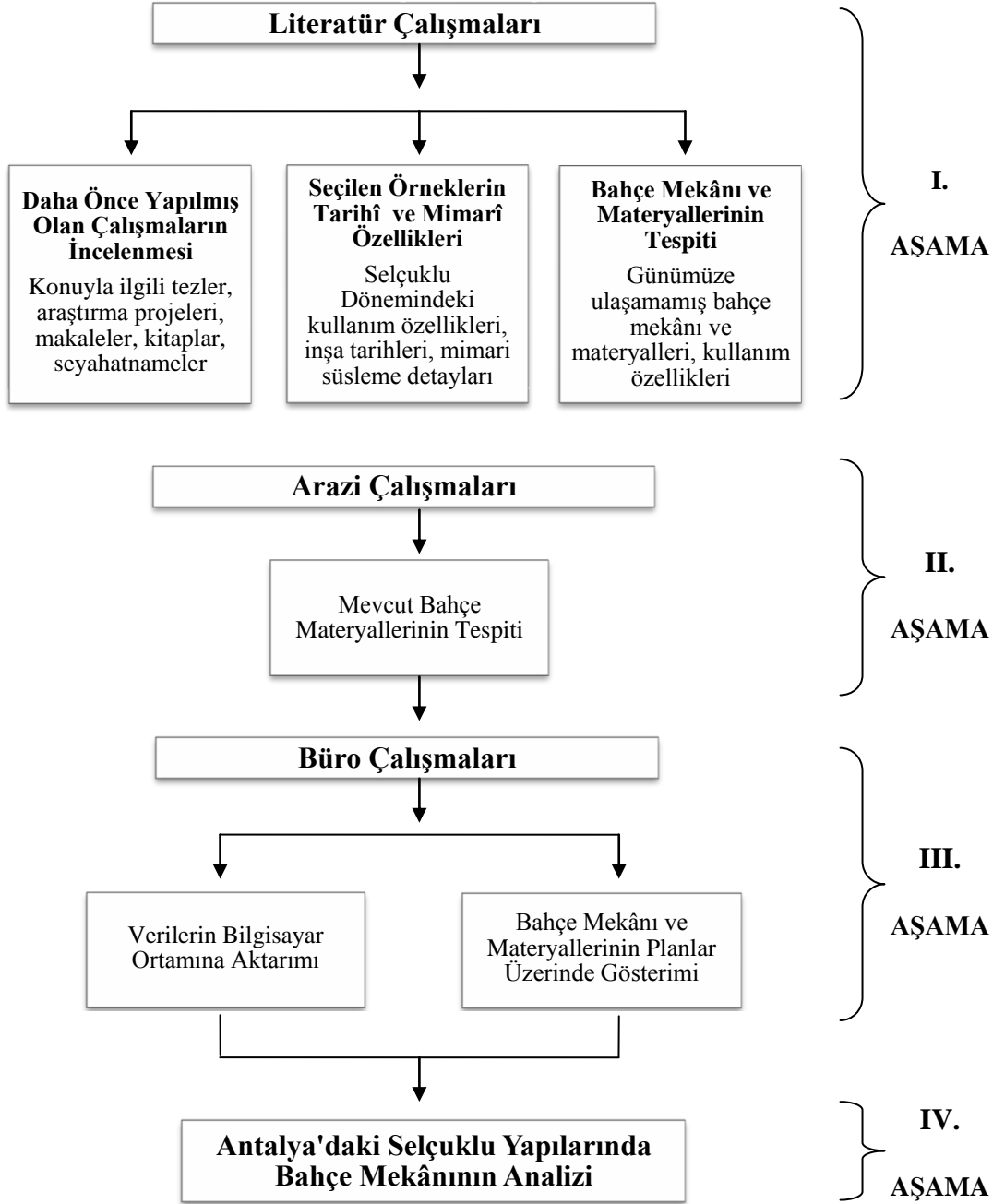
Araştırmanın ana materyalini Antalya kenti ve yakın çevresinde yer alan bazı Selçuklu Dönemi yapıları oluşturmaktadır. Bunlar; Antalya'nın tarihi kent merkezi Kaleiçi'nde yer alan Yivli Minare Külliyesi; Antalya'nın 18 km kuzey batısında, Antalya-Korkuteli karayolu üzerinde yer alan Evdir Han; Antalya-Burdur yolu 30. km'deki Kırkgöz su kaynaklarının bulunduğu bölgede yer alan Kırkgöz Han ve Antalya'nın 30 km batısında Kemer Belediyesi sınırları içinde, Dedeler Mevkii'nde yer alan Selçuklu Av Köşkü'dür. Bu alanlardan Yivli Minare Külliyesi'nde, toplam sekiz tarihi yapı bulunmakta olup, bu yapılardan Nigar Hatun Türbesi ile Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi Selçuklu Dönemi'nden sonraki dönemlerde inşa edilmiş oldukları için çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Şekil 3.1. Araştırma alanlarının konumu (google haritalar)

Araştırmanın yardımcı materyalleri; çalışma kapsamındaki alanlar ile ilgili kitap, makale ve belge niteliği olan bilgilerdir. Çalışma alanlarının eski durumlarına ve şehir dokusuna dair bilgiler; seyahatnamelerden ve bu alanlara ait eski fotoğraf, resim ve plan çizimlerinden elde edilmiştir. Çalışma kapsamındaki alanlardan bazılarının restorasyon öncesindeki durumları için Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki kaynaklardan ve Antalya tescil fişlerindeki eski fotoğraflardan yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

Şekil 3.2. Araştırmada izlenen yöntem

Araştırmanın birinci aşaması olan literatür çalışmalarında; konuyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiş, arşiv kayıtları, seyahatnameler ve diğer yazılı/görsel belgeler incelenerek bahçelere dair ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır. Kuramsal bilgiler bölümünde, Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki kentler, sanat anlayışı, araştırma için seçilmiş olan alanlardaki yapıların kullanımlarıyla aynı olan mimari yapıların genel özellikleri ve son olarak da Selçuklu Dönemi bahçe anlayışı ve bununla etkileşim halinde olduğu düşünülen diğer kültürlerin bahçe anlayışları incelenmiş, sonuca ulaşma yolunda bu bilgilerin yorumlanması amaçlanmıştır. Araştırmanın ana materyali olan Antalya kentinden seçilmiş Selçuklu Dönemi yapılarının tarihi, mimari özellikleri ve planları, bu yapılara ve çevrelerine ait, günümüze ulaşmamış bahçelerin lokasyonu ve bahçe materyalleri literatür çalışmaları ile tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması olan arazi çalışmalarında, seçilen örneklerin çevrelerinde ve yapıların üzerinde tarihi Selçuklu Dönemi'ne dayanması muhtemel olan ve bahçe materyali özelliği taşıyan unsurlar belirlenmiştir. Bahçe materyallerinin önceki durumlarını tespit etmek için yine literatür çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmada, bu bahçe materyallerinden önceki araştırma/çalışmalarda incelenmiş olanların hâlihazırdaki ölçülerine araştırma kapsamında yer verilirken, bazılarının da ölçümleri yapılmıştır.

Araştırmanın üçüncü aşamasını oluşturan büro çalışmalarında, AutoCAD 2016 programı ile araştırma alanlarının plan çizimleri yapılmış, yapıların planlarında hâlihazırdaki çizimlerden faydalanılmıştır. Bu alanlardaki literatür ve arazi çalışmaları sonucunda ilk tasarımlarındaki ya da belirli bir tarihteki durumları tespit edilen bahçe mekânları ve bahçe materyallerinin yerleri planlarda gösterilmiştir.

Araştırmanın dördüncü ve son aşamasında ise elde edilen veriler genel başlıklar altında toplanarak analiz edilmiş, Antalya kentindeki örnekler üzerinde araştırma bulguları neticesinde ortaya çıkan bahçe materyalleri üzerinden Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe anlayışı ve bu bahçelerde kullanılan materyallerin değerlendirmesi yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Araştırma Alanlarının Özellikleri

4.1.1. Yivli Minare Külliyesi

Kaleiçi Selçuk Mahallesi'nde yer alan ve adını Antalya kentinin simgesi olan Yivli Minare'den alan külliye, tarihi kent kalesinin bugün Kalekapısı olarak adlandırılan kuzey kapısının batısında dış surlara bitişik bir konumdadır (Şekil 4.1). Selçuklu Dönemi dokusunu kent ölçeğinde en iyi derecede koruyabilmiş olan külliye, çeşitli sosyal işlevli yapıların bir araya getirilmesiyle oluşmuş olan bir yapılar topluluğu olma özelliği ile geleneksel külliye formunun Antalya kentindeki tek örneğidir. Yivli Minare Külliyesi; Yivli Minare, Yivli Minare Camii, Mevlevihane, Hamam, İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi ve Nigar Hatun Türbesi'nden oluşmaktadır (Şekil 4.2). Pek çoğu Antalya'nın Türkler tarafından fethedildiği yıl olan 1207'ninhemen sonrasına tarihlenebilecek olan bu yapılar küçük bir alanda, birbirlerine oldukça yakın bir konumda inşa edilmiştir.

Şekil 4.1. Yivli Minare Külliyesi'nin konumu (google haritalar'dan işlenerek)

Şekil 4.2. Yivli Minare Külliyesi'ndeki yapıların konumu (Sönmez 2009)

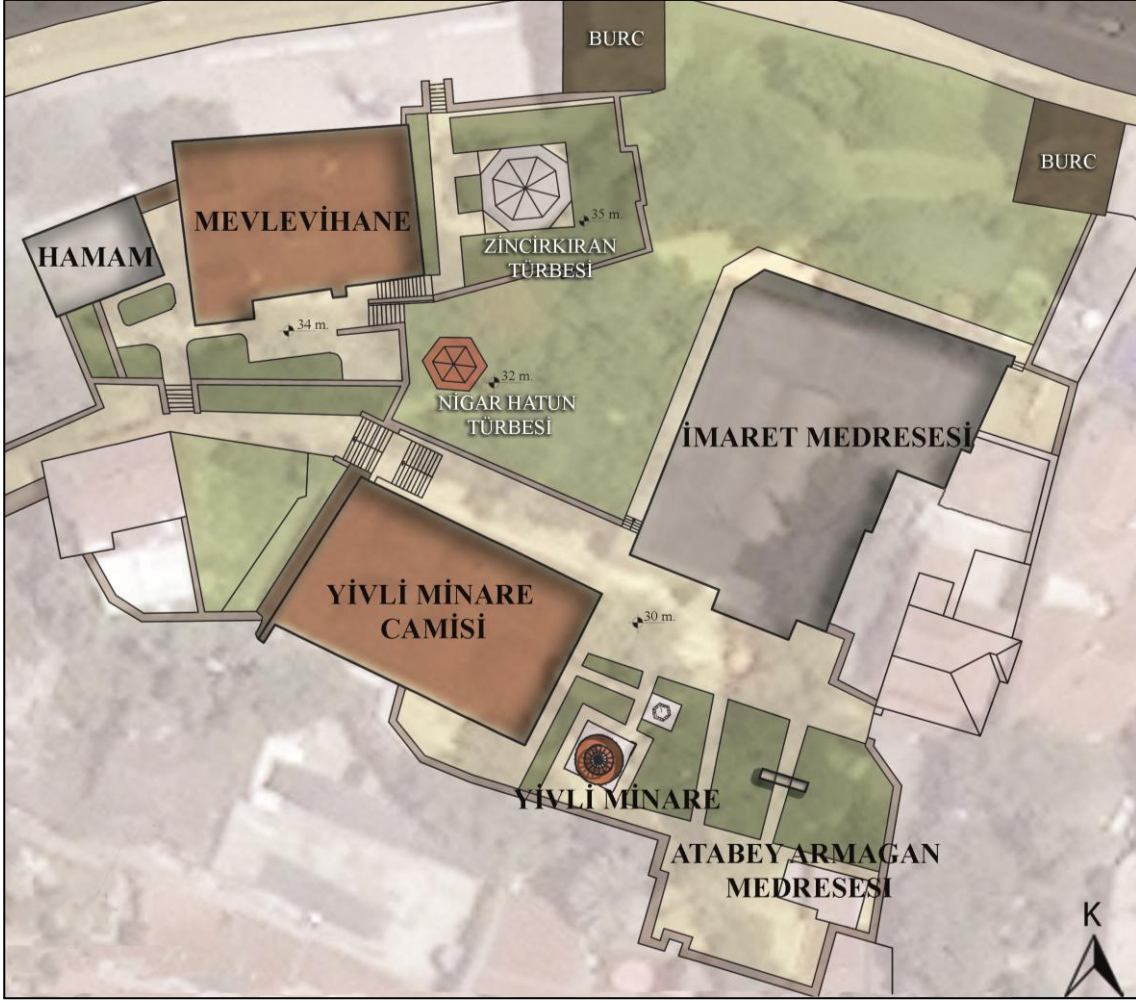

Külliyenin bulunduğu bölgeye Cumhuriyet Meydanı'ndan ya da Kalekapısı'ndaki Saat Kulesi'nden ulaşılmaktadır. Antalya'nın kurucusu olan Attalos'un heykelinin bulunduğu küçük meydandan da ulaşılabilen külliye bölgesi antik dönemde kentin kuzey girişinin sağlandığı Kalekapısı'ndan yat limanına inilmekte olan yol güzergâhının sağında yer almaktadır. Ulaşım yollarının merkezinde, birçok önemli meydan, anıt ve yapı ile çevrelenmiş oldukça önemli bir konumdadır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. Yivli Minare Külliyesi'nin çevresel ilişkileri (google haritalar'dan işlenerek)

Külliyenin yerleşme dokusu doğal veriler yanında yaşamsal gereksinimler, yapı geleneği ve ekonomik olanaklar çerçevesinde gelişmiştir. Cami, minare, medrese, hamam, türbe, Mevlevihane yapıları arazinin gerektirdiği konumlarda bir arada bulunmaktadır (Avcı 2012). Külliye farklı kotlarda 4 teras üzerinde yer almaktadır. En üst teras denizden 35.00 m. yüksekliktedir. Burada Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi bulunmaktadır. 34.00 m. kotlu ikinci terasta ise Mevlevihane ve hamam yapıları bulunmaktadır. 32.00 m. kotlu terasta Nigar Hatun Türbesi, 30.00 m. kotlu alanda ise Yivli Minare Camii, Yivli Minare, İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi bulunmaktadır. Teraslar arası geçişler merdivenler ve rampalarla sağlanmaktadır (Şekil 4.4).

Şekil 4.4. Yivli Minare Külliyesi vaziyet planı (Orijinal 2015)

Gerek şehirdeki Orta Çağ mimarlık mirası gerek peyzajdaki farklı boyutlara katkısı ile tarihi çevre bilinci açısından yüksek bir değere sahip olan Yivli Minare Külliyesi'ndeki inşa edildikleri dönemin mimari yaklaşımlarını ve yaşayış biçimini ortaya koyan bu yapılar koruma altına alınmıştır. Bu tez kapsamında, Yivli Minare Külliyesi'nde bulunan yapılardan Selçuklu Dönemi'ne tarihlendirilmiş olan Yivli Minare Camisi, Yivli Minare, İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, Mevlevihane ve Mevlevihane Hamamı incelenmiştir.

4.1.1.1. Yivli Minare Camisi

22.09.1979 tarihinde tescillenen yapı, Kaleiçi'nde, Selçuk Mahallesi İskele Caddesi 166 ada 21 parsel üzerinde bulunmaktadır. Yivli Minare'nin kuzeybatısında yer alan cami Yivli Minare Camisi dışında Ulu Cami, Yivlim Camii, Alâeddin Camisi ve Cam-i Atik (Eski Cami) adları ile de bilinmektedir (Yılmaz 2002, Sönmez 2009) (Şekil 4.5).

Şekil 4.5. Yivli Minare Camisi (Orijinal 2015)

1937 yılında müze olarak kullanılmaya başlayan Yivli Minare Camisi, Antalya Müzesi 1972 yılında günümüz binasına taşınana dek bu görevini sürdürmüştür. 1974 yılında tekrar Etnografya Müzesi olarak düzenlenmiŐse de eserler daha sonra tekrar günümüz müze binasına getirilmiştir. Yivli Minare Camisi o tarihten bu yana, asıl işlevine uygun bir şekilde, ibadethane olarak kullanılmaktadır.

Caminin, Selçuklulardan önceki dönemlerde tapınak ya da kilise olduğu yönünde çeşitli görüşler vardır. Her şeyden önce Selçukluların fethettikleri kentlerdeki ibadethaneleri camiye çevirdikleri gerçeğinden yola çıkılarak da bu yorum yapılabilir. Bina incelendiği zaman ilk fark edilen özelliklerden biri inşa durumu kibleye dönük olmayan caminin mihrabının kible duvarından ayrı bir aks üzerinde oluşudur. Ayrıca cami ile minare arasında oran uyumu ve yapısal bağ yoktur. Evliya Çelebi'nin cami için yapmış olduğu Şu anlatım ise bu görüşe yazılı bir belge niteliği taşımaktadır:

“... Sonra eski camidir. Sultan Alâeddin'in derler ama evvelce kilise imiş. Kapısı üzerinde Hazreti İsa'dan önce yapıldığı Yunanca yazılıdır. Yine bu kapı üzerinde fetih sahibinin cami yaptığı tarih yazılıdır.” (Kahraman 2014)

Riefstahl (1941), Yivli Minare Camisi'ni anlatırken sütun başlıklarının 9. yüzyıla tarihlendirilebileceğini belirtmiş ve şu sözlerle caminin süreç içinde geçirmiş olabileceği değişiklikler hakkında yorumda bulunmuştur:

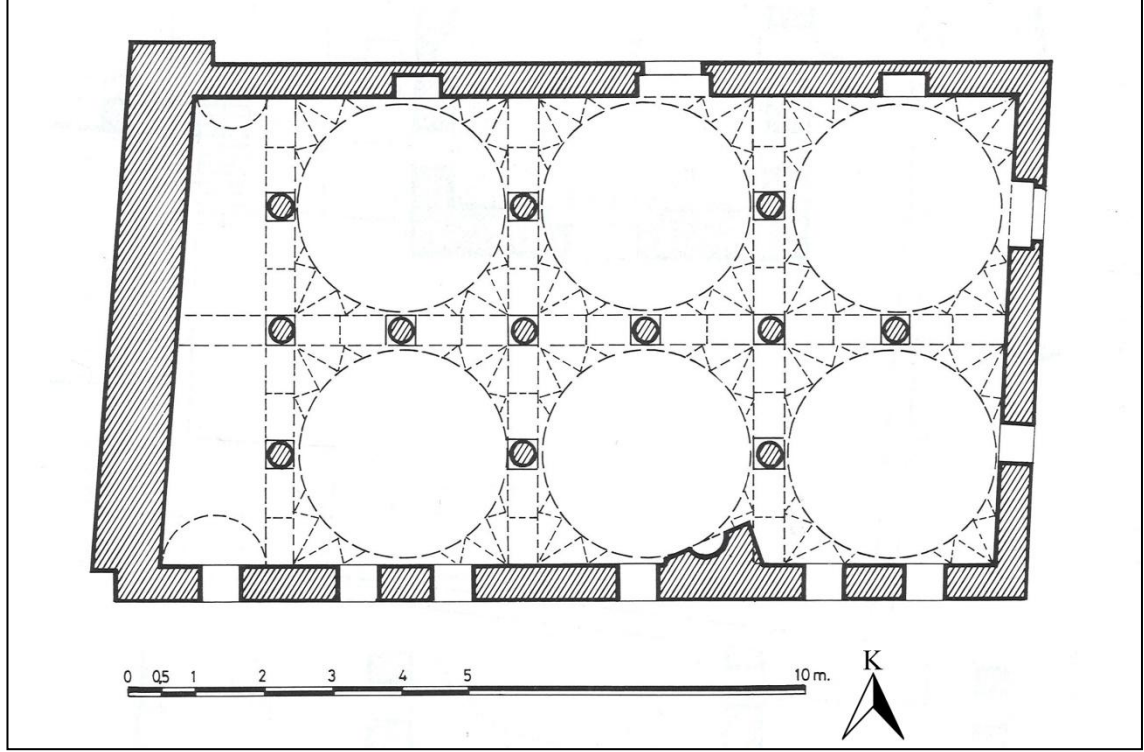
“...Evvela kible yanlış tayin edilmiştir. Caminin kibleden kaçışı Camii Kebir'deki gibidir. Doğusundaki kubbe hiçbir zaman İslâmi bir esere ait görünmüyor. Şu halde buranın eskiden bir kilise olduğu ve sonradan bir camiye dönüştürüldüğü anlaşılıyor. Bu fikir, batı cephesindeki iki pencere ile kuvvetlenmiş oluyor. Eski Bizans kilisesinin doğrudan doğruya camiye dönüştürüldüğü ya da Bizans'a ait dört duvarın üstüne Hadım Balaban Ağa tarafından hemen bir cami kurulduğunu tahmin etmek ve kesinleştirmek imkânsızdır. Camiye dönüştürülen kilisenin herhalde Lusignanların (1361-1372) istilası esnasında tekrar kiliseye çevrilmesi ve 1372-1373'de tekrar Müslümanlar tarafından cami haline getirilmiş olması ihtimali vardır”

Caminin doğu cephesindeki kapı üzerinde yer alan ve sivri kemerli bir çerçeve içine alınmış mermerden yedi satırlık sülüs yazılı kitâbesinde, caminin Yunus oğlu Mahmud oğlu Mübârizeddin Mehmed tarafından 21 Mayıs 1373 tarihinde onarıldığı ve onarımın da Balaban el-Tavaşî tarafından yapıldığı yazılıdır (Yılmaz 2002) (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Yivli Minare Camisi kitabe (Orijinal 2015)

18.00 x 27.00 m. boyutlarındaki cami, dikdörtgen bir plana sahip olup, hafif bir kaymayla doğu-batı doğrultuludur. Ana mekânın üzeri altı kubbe ve tonozla ile örtülüdür. İçten tonoz, üstten kırma çatılı olan bölüm, ana mekânın batısını oluşturmaktadır. Yarım küre biçimli altı adet kubbe ile örtülü olan yapının duvarları moloz taş malzemeden yapılmıştır (Şekil 4.7). Yapının kuzeyindeki orta kubbenin üzerinde bir aydınlık feneri yer almaktadır.

Şekil 4.7. Yivli Minare Camisi planı (Yılmaz 2002)

Binanın oturduğu zemin denizden 30.00 m. yüksektedir. Güney cephesi dik bir yar olarak 25.00 m. yüksekliğe düşmektedir. Batısında arazi kotu binaya bitişik 34.10 m. kotuna, kuzeyinde ise 33.00 m. kotuna çıkmaktadır. Doğusu ise şu anki kottan aşağıda olması gereken bir meydan görünümündedir. Meydan, kuzey kapısına (Kalekapısı) bağlantılıdır (Sönmez 2009).

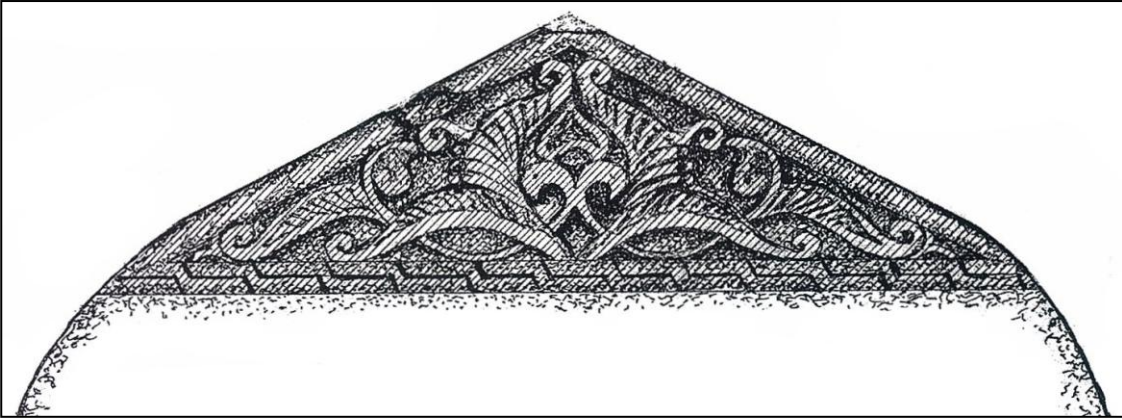
Binanın iki kapısından biri doğu (Şekil 4.8), diğeri ise kuzey cephesindedir (Şekil 4.9). Günümüzde sadece doğu kapısı kullanılmaktadır. Kapılar kesme taş söveli ve basık kemerlidir. Doğü cephegedeki kapının 70.00 cm. üzerinde binanın onarım kitabesi yer almaktadır. Kitabenin hemen üzerinde, 60 x 60 cm. boyutlarında demir parmaklı bir pencere yer almaktadır. Bu pencerenin lentosunda antik devre ait bir friz parçası kullanılmıştır. Bu friz parçasının kompozisyonunda, kaide ve sütunlar üzerindeki kemer sırası içinde, palmet, yuvarlak ve sivri yapraklı çiçek ve bitkisel bezemeler, daire içinde bitkisel motifler vardır (Sönmez 2009) (Şekil 4.10). Binanın kuzey cephesinin ortasında, söveleri ve basık kemeri yine düzgün kesme taşlarla örülmüş basit bir kapı ile bunun iki yanında, cephenin üst bölümüne gelecek şekilde, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklıklı ikişer pencere ve en üst seviyede, saçak kornişine yakın, yuvarlak kemerli üç küçük pencere yer almaktadır. Söz konusu pencerelerden iki yandakiler, yatay

düzlem boyunca uzanan alttaki pencere sırasının ortalarına, diğeri ise kapının üzerine tesadüf etmektedir. Alttaki pencere sırasının batı köşesine yakın olanın lentosunda, yine antik döneme ait bir friz parçası devşirme eleman olarak kullanılmıştır (Yılmaz 2002) (Şekil 4.11).

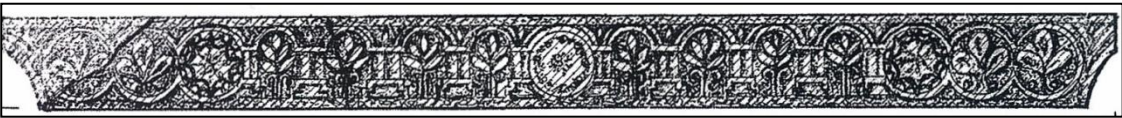

Şekil 4.8. Yivli Minare Camisi doğu kapı (Orijinal 2015)

Şekil 4.9. Yivli Minare Camisi kuzey kapı (Orijinal 2015)

Şekil 4.10. Yivli Minare Camisinin kitabesi üzerindeki süsleme (Sönmez 2009)

Şekil 4.11. Yivli Minare Camisi kuzey cephe üzerindeki süsleme (Sönmez 2009)

Yivli Minare

22.09.1979 tarihinde tescillenen yapı, Yivli Minare Camisi'nin yaklaşık 4.50 m güneydoğusunda inşa edilmiş olup cami ile herhangi bir fiziksel bağlantısı bulunmamaktadır. I. Alâeddin Keykubad döneminde 1219-1238 tarihlerinde yaptırılmıştır.

Uzun tarihi boyunca Türk Mimarisi, yapı tiplerinin gösterdiği değişiklikler bakımından, hem özgün denemeler hem de birbiriyle bağlantılı örneklerle geleneksel yorum tarzlarını birlikte sergilemektedir. Anadolu Türk Mimarisi, ortaya koyduğu değişik inşaat tarzlarına örnek gösterilebilecek eserlerden biri de Antalya Yivli Minaresidir. Özel biçiminden dolayı bu adı alan yapı önemli bir mimari geleneğin temsilcisidir. Yapı gövdesinde yiv, daha doğrusu yarım daire profilli çıkıntılar yapan örgü düzeni tuğla inşaatı tarihinde oldukça eskidir (Mülayim 1988).

Yivli Minare 5.37 x 5.28 m. boyutlarında ve 6.42 m. yüksekliğinde bir kaideye sahiptir ve kaide kısmında, yaklaşık 3.80 m yüksekliğe kadar, dokuz sıra düzgün kesme taş, üst bölümde ise düzgün sıralanmış tuğla kullanılmıştır (Şekil 4.12). Minarenin 1.20 x 0.65 m. boyutlarındaki kapısı, kaidenin kuzey tarafında ortada yer almaktadır. 90 basamakla çıkılan minarenin çapı yukarı çıktıkça daralmaktadır (Kurt 2010).

Minarenin en önemli özelliği üzerindeki çini bezeme kompozisyonudur (Şekil 4.13). Minareye özgünlük kazandıran bu mozaik uygulama, daralarak yükselen gövdenin "yivleri" üzerindeki derzlere kalınlıkları 0.20-0.30 m arasında değişen ve 0.65 x 0.65 m. boyutlarında, beyaz çini toprağından yapılmış ve ön yüzleri turkuvaz sırlı çinilerle oluşturulmuştur (Kurt 2010).

Şekil 4.12. Yivli Minare (Orijinal 2015)

Şekil 4.13. Yivli Minare çini bezemeler (Orijinal 2015)

4.1.1.2. İmaret Medresesi

22.09.1979 tarihinde tescillenen yapı, Kaleiçi'nde Selçuk Mahallesi'nde, Yivli Minare'nin karşısında, 166 ada 9 numaralı parselde yer almaktadır. Büyük olasılıkla 19. yüzyıl sonlarında, medresenin bulunduğu parselin bir bölümü ifraz edilerek (140, 141, 142, 143 numaralı parseller) özel mülkiyete geçmiştir. Kimi kaynaklarda Selçuklu Medresesi olarak nitelendirilen bina, Ulu Cami Medresesi ya da Hatuniye Medresesi olarak da bilinmektedir (Şekil 4.14) (Sönmez 2009).

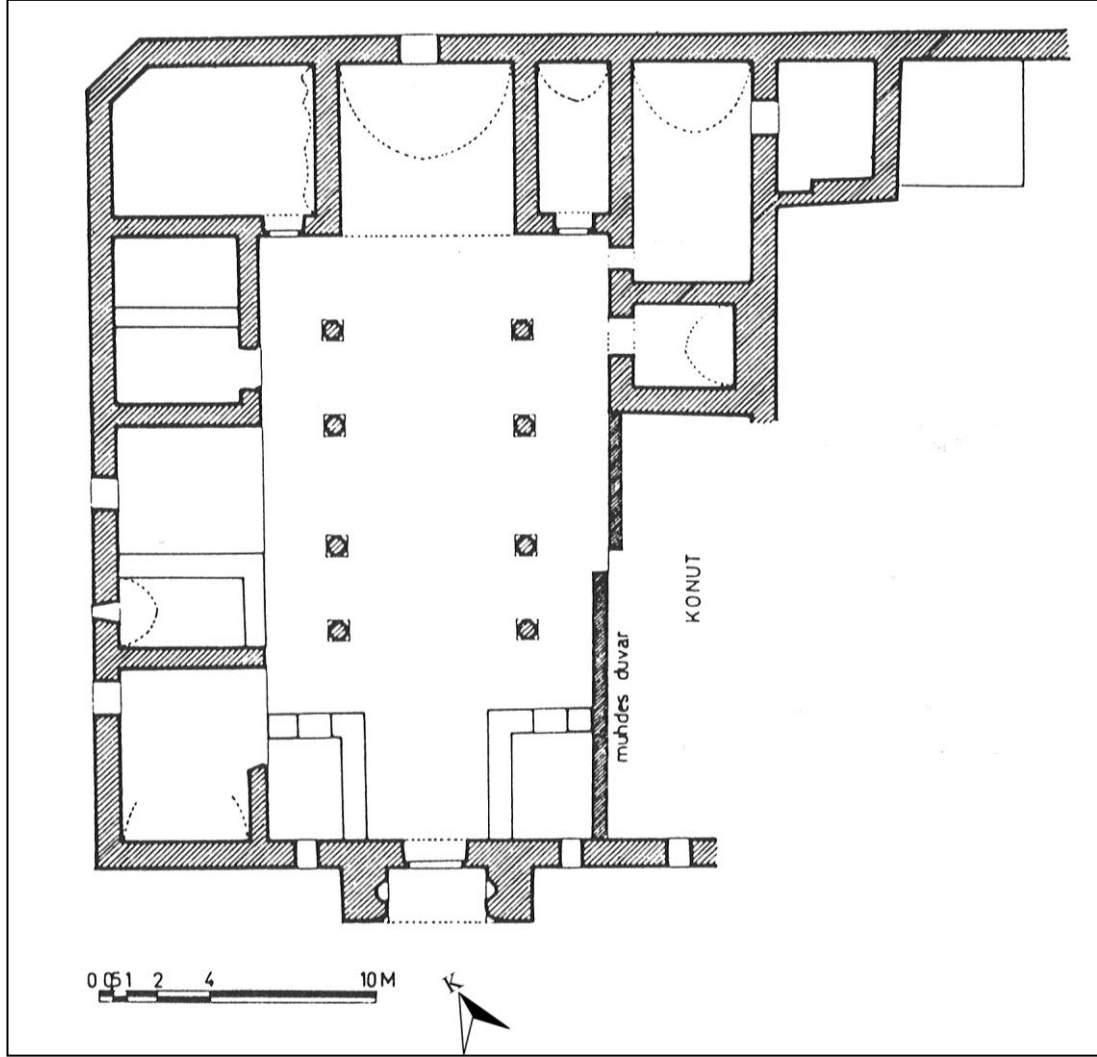

Şekil 4.14. İmaret Medresesi (Orijinal 2015)

Medrese, 1935 yılında onarılmıştır. Taç kapının sütun başlıklarından yukarı doğru iki kenarı ve üstü yeniden inşa edilmiştir. İç kısımda girişin karşısındaki ana eyvanın, özellikle alınları onarılmıştır. 2000 yılında bina tekrar onarılmış, binanın üzeri çelik ayaklara oturan çelik konstrüksiyon çatı ve üzeri de alüminyum örtü ile örtülmüştür (Sönmez 2009).

Bina oturma alanı yaklaşık 26.00x30.00 m. ebadında ve kuzeydoğu, güneybatı istikametinde uzanan dikdörtgen planlı ve açık avlulu bir kalıntı halinde günümüze ulaşabilmiştir (Şekil 4.15). Giriş cephesi düzgün kesme taş kaplamalı olup, diğer cephelerde ise kaba yonu taş kullanılmıştır (Yılmaz 2002).

Şekil 4.15. İmaret Medresesi planı (Yılmaz 2002)

Taç kapı, medresenin güney cephesinde yer almakta olup, 7.18 m. eninde, 7.92 m. yüksekliğindedir (Şekil 4.16). Bu bölümün iki yanı, dıştan, merkeze doğru, 47 cm., basık kabartma motifli ve 70 cm. işlemsiz bordürlerden sonra, çeşitli kırılmalarla 26 cm. içeride, 24 cm. çapında sütuncelerle son bulmaktadır. Sütuncenin gövdesi ve başlığı işlemsizdir (Sönmez 2009).

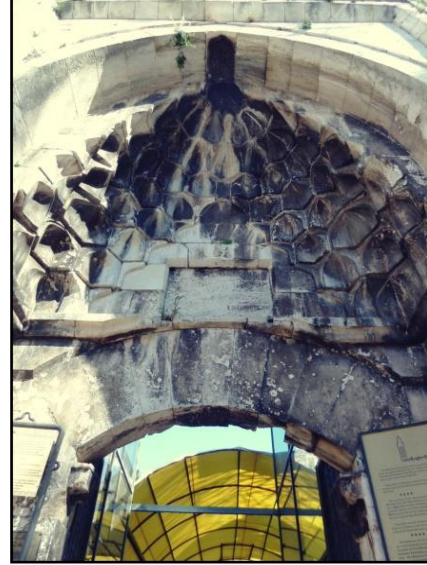
Avluya 1.96 m. eninde, kenar yüksekliği 2.25 m., orta yüksekliği 2.73 m. olan basık kemerli bir kapıyla geçilmektedir (Şekil 4.17). Kapı kenar taşları ve üstteki kemer taşları beyaz mermerdendir. Kemer kalınlığı 60 cm.dir. Kapı kemerindeki ve üstündeki mermerlerin iç yüzlerinde yer yer motifli taşlar vardır ki eski bir eserin parçaları olması gerekir (Sönmez 2009).

Kapıda bulunan tek motif, alt ve üst açıları 60 derece olan eşkenar dörtgenlerin, baklava dilimleri gibi dizilmesinden kurgulanan geometrik bir desendir. Bu baklava dilimleri içerisinden yatay hatlar geçirilerek üçgenler, altıgenler ve şans anlamına gelen köşelendirilmiş üç yapraklı yonca motifleri gibi geometrik desenler elde edilmiştir. Bu

motifler arasındaki şeritler 2,5 cm. eninde 13 cm. aralıktadır ve hasır örgüdür. Altıgenler içerisinde iki eşkenar üçgenin birbirine geçmesi ile oluşturduğu yıldızlar (Mühr-ü Süleyman), yıldızların da içerisinde daireler vardır (Sönmez 2009) (Şekil 4.18 ve Şekil 4.19).

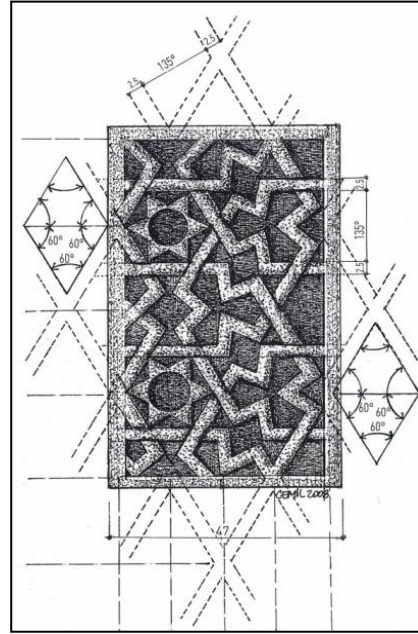
Şekil 4.16. İmaret Medresesi taç kapısı (Orijinal 2015)

Şekil 4.17. İmaret Medresesi'nin kapısı (Orijinal 2015)

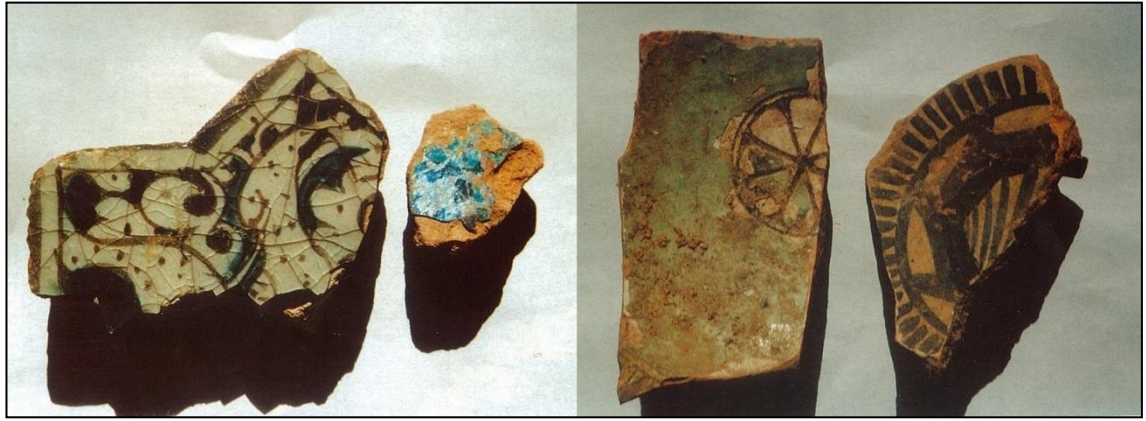
Şekil 4.18. İmaret Medresesi taç kapı üzerindeki motif (Orijinal 2015)

Şekil 4.19. İmaret Medresesi taç kapı üzerindeki motif çizimi (Sönmez 2009)

Binanın portalindeki kitabenin hayli tahrip olması, yapımcısı ve yapım tarihi konusunda kesin bir yargıya varılmasını engellemektedir. Buna karşılık, bazı araŐtırmacılar, binanın medrese olarak 13. yüzyılın ilk yarısında veya ortalarında inşa edildiği kanısındadır. Binanın planına bakılırsa, medrese olarak inşa edilmiş olduğu düşünülebilir; ne var ki kitâbesinde, binanın medrese olarak inşa edildiğine dair en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. Kitabenin okunabilen kısmında (...amaere bi-imaret-i haze'l bena...) geçen "imaret" sözcüğü binanın İmaret Medresesi olarak adlandırılmasına sebep olmuştur (Yılmaz 2002).

Binada yapılan hafriyat sırasında bol sayıda çini ve seramik çıkmıştır (Şekil 4.20). Çıkan parçalardan müzeye götürülebilir birkaç çini ile hafriyat toprağı arasında tesadüf edilen bazı figürlü fragmanların binanın çini kaplamalarına ait olduklarına hiç kuşku yoktur. Figürlü çini kullanımı, binanın eğitim amaçlı olarak inşa edilen bir medrese olmaktan çok, sivil hizmetlere yönelik bir fonksiyon gördüğu anlamına gelmektedir (Yılmaz 2002).

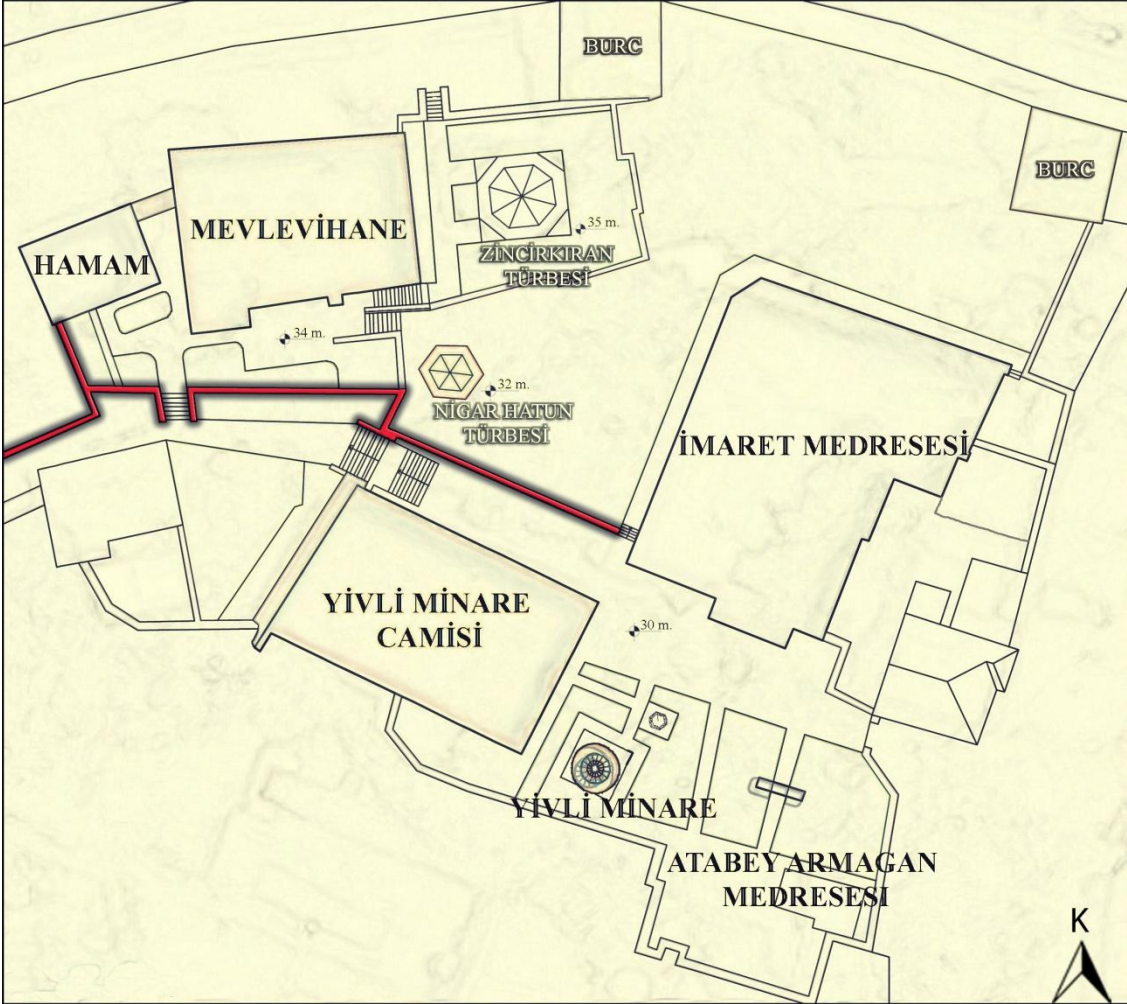

Şekil 4.20. İmaret Medresesi içinden çıkan çini parçaları (Yılmaz 2002)

Binanın gerisinde başlayıp güneybatıya doğru giderek seviye kaybeden kayalık topoğrafyanın, Yivli Minare Camisi'ne varmadan keskin bir profile eğim kazanması ve bu eğim çizgisi boyunca uzanan bir duvar kütleinin varlığı, binanın ve çevresindeki başka bazı binaların, hemen önündeki sahadan kesin olarak ayrı tutulmak istendiğini açıkça göstermektedir (Şekil 4.21). Söz konusu eğim, Mevlevihane'ye doğru bir set halinde gittikçe yükselerek Mevlevihane Hamamı denilen ve her halinden özel bir bina olduğu anlaşılan hamamı da içine almak üzere devam etmekte ve hamamın kuzeybatı kenarı boyunca izlenebilen bir başka duvar ile bağlanarak en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Söz konusu her üç yapıyı da birbiriyle irtibatlı kılan böylesine bir avlu duvarının özel bir amaca hizmet ettiği açıktır (Yılmaz 2002).

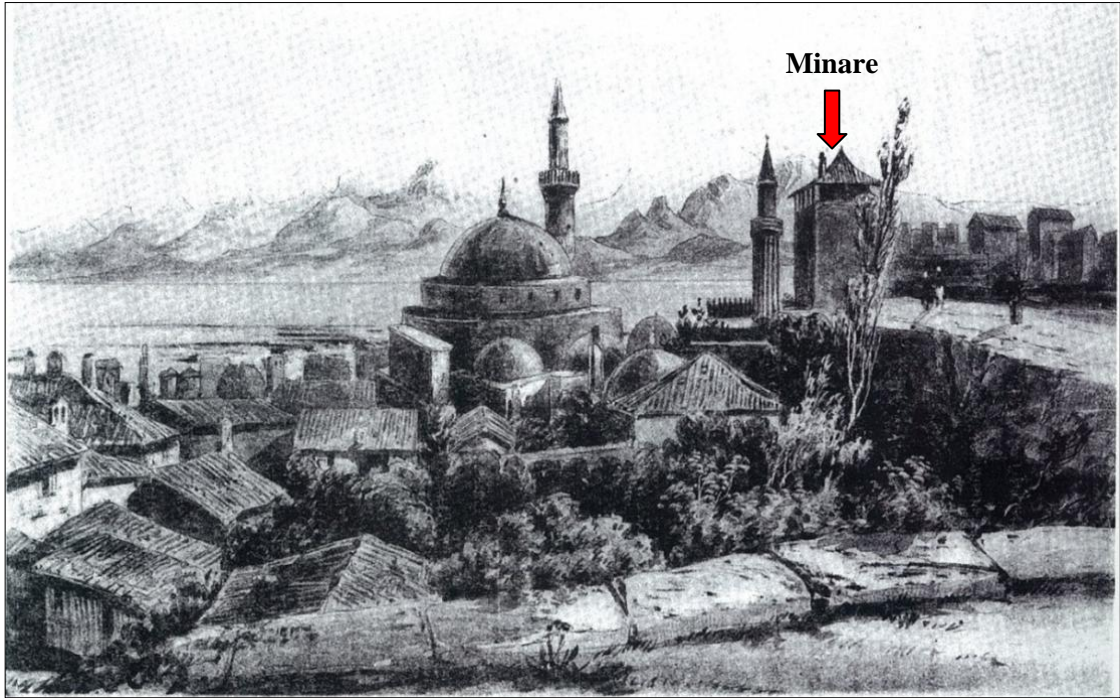
Şekil 4.21. İmaret Medresesi'nin güneybatısından başlayan duvar (Orijinal 2015)

Şekil 4.22. İmaret Medresesi'nden başlamak suretiyle üç yapıyı diğerlerinden ayıran duvar (Orijinal 2015)

Bu durumda, şehrin bu kesiminde hayli büyük sayılabilecek bir arazi parçası üzerine yerleşen ve her iki yönden de sur ve burçlarla tahkim edilen binalar topluluğunun esas yapısı olan, hatta hafriyat sırasında çıkan kalıntılara bakılacak olursa, yayıldığı alanın büyük bir komplekse tamamlanacağı anlaşılan bu yapının, 18. yüzyılın başında şehri dolaşan Le Bruyen'in (1728) "...eskiden saray olan çok büyük bir yapı harabesi görülür. Bunun bir saray harabesi olduğu, binaların niteliği ve bir binadan diğerine ulaşmayı sağlayan şimdi toprak altında kalmış uzun bir tünelle de doğrulanabilir..." diyerek tarif ettiği, hatta sonradan Le Strange'nin (1930) de "denize hâkim ve yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş bir Selçuklu Sarayı" diye bahsettiği bina olduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Şu halde; ele aldığımız bu binanın inşa tarihi, şehrin I.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından ilk fetih yıllarına kadar inen ve muhtemelen I.Keyhüsrev ve I.Keykubad zamanında asıl karakterini kazanmış bir Selçuklu Sarayı olduğu düşünülebilir (Yılmaz 2002). Söz konusu sarayın, aynı zamanda, geçmişi muhtemelen Bizans devrine kadar inen, yani Türk öncesi dönemden kalma tahkimatin içinde konumlanan bir binalar topluluğunun, kentin bu kesiminde, hayli marjinal sayılabilecek dar bir alana sıkışması, inşaat için gereken boşluğun ancak bu kentsel parça üzerinde bulunduğunu gösterdiği gibi, Konya örneğinde olduğu gibi, sarayın etrafı duvarla çevrili ve içinde yöneticinin de barındığı birkaç bağımsız binayı içeren bir yönetim alanını ifade eden bir kavram olarak anlaşılması gerektiği şeklindeki yorumu da doğrulamaktadır (Yılmaz 2006).

Medresenin plan tiplemesi son yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Buna dayanarak yapı:Dikdörtgen planlıdır.Kenarları revaklı ve üstü açık avluludur.Dört eyvanlıdır. Doğu duvarına dıştan bitişik bir imareti ve camisi vardır. Ayrıca resimlere ve belgelere dayanarak yapının iki katlı olduğunu ve dört köşe minaresinin bulunduğunu belirtmek mümkündür (Sönmez 2009) (Şekil 4.23).

Şekil 4.23. İmaret Medresesi'ne ait minare-19.yüzyıl (Spratt ve Forbes 2008)

4.1.1.3. Atabey Armağan Medresesi

22.09.1979 tarihinde tescillenen yapı, Kaleiçi'nde, Selçuk Mahallesi 166 ada 23 parsel üzerinde, Yivli Minare'nin doğusunda ve İmaret Medresesi'nin karşısında bulunmaktadır (Şekil 4.24). Gıyaseddin Keyhüsrev, Keyhüsrev Medresesi ve Alâeddin Medresesi adları ile de bilinmektedir (Yılmaz 2002, Sönmez 2009).

Şekil 4.24. Atabey Armağan Medresesi (Orijinal 2015)

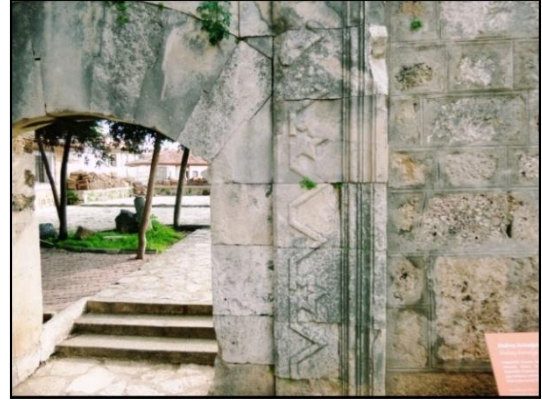
Portalde, sivri kemerli bir niş içinde yer alan altı satırlık sülüs yazılı mermer kitabede medresenin Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Atabey Armağan tarafından 1239-1240 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır. Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Ancak onarım tarihi belli değildir. Günümüzde bir kalıntı halinde, sadece görsel bir eleman olarak kalmıştır (Yılmaz 2002).

Kitabesine göre medrese olarak inşa edildiği anlaşılan binayı, Evliya Çelebi “*Yol aşırı Zarbhane Medresesi Sultan Keyhüsrev ve hatunundur*” diyerek tarif ederken, İbn Battuta “*Buraya gelince şehrin medresesine indim. Medresenin Şeyhi Şehabeddin-i Hamevi idi, Cuma Mescidi'nde güzel sesli çocukların her ikindinden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini okumaları ise adet halinde idi*” sözleriyle anlatmıştır. Burada İbn Battuta'nın sözünü ettiği medrese Atabey Armağan Medresesi, Cuma Mescidi ise Yivli Minare Camisi olmalıdır (Sönmez 2009).

Günümüzde yalnızca portali kalan medresenin kapı zemini, tabii zeminden 22 cm. aşağıdadır. Bu zeminin, büyük bir olasılıkla yapının orijinal döşemesi olduğu düşünülmektedir. Ön yüzünde (kuzey) 1.75 m. eninde kenarlarında 1.80 m., ortasında 2.10 m. yükseklikte basık kemerli bir kapıdan içeri girilmektedir (Şekil 4.25). Sağındaki üzengi taşı sağlam, solundaki ise kırıktır. Kemer, orta noktada birbirine geçmeli 7 adet 68 cm. yükseklikte taştan yapılmıştır ve oldukça sağlamdır. Yapının kenarlarındaki profiller, kademeli olarak 16 cm. çıkıntı yapmaktadır ve 63 cm. enindedir. Bu bölümün ilk kademesi, 4 cm. çıkıntılı 35 cm. eninde ve üzeri motiflidir. Bu motifler (Şekil 4.26) basık kabartma olup, iki ucu dışarı bakan V'ler, aralarında altı köşeli (Mührü Süleyman) yıldızlar olan bir motiftir. Yıldızın içeri bakan ucu, dikey hattın kesilmesi ile elde edilmiştir. Kenar profillerden dışarıda iki tarafta da 1.44 m. eninde 102 cm. kalınlığında kademeli olarak aşağı inen kaba yonu taş duvarlar vardır. Kapının sağ taraftaki motifinin üst bölümü, 7 taş sırasından sonra yoktur. Basık kemerin 17 cm. yukarısında 5 mm. derinde bir niş içerisinde, 64 cm. eninde 94 cm. yüksekliğinde dik kemerli mermerden bir kitabe vardır (Şekil 4.27). Kitabe, altı satır ve Arapça sülüs yazılıdır. Kapının iç yüzünde (Şekil 4.28) kapı eni 195 cm., yüksekliği kenarda 180 cm., ortada 275 cm.dir. Kemerini yarım dairedir. Kemer tuğladandır ve cephede 40 cm. olarak görülmektedir. Kapının 3.85 m.den yukarısı kırılmıştır. Kırılan bölüm kapı çerçevesini tamamlamak için gerekli olan yükseklik 63 cm.dir (Sönmez 2009).

Şekil 4.25. Atabey Armağan Medresesi portali (Orijinal 2015)

Şekil 4.26. Atabey Armağan Medresesi motifler (Orijinal 2015)

Şekil 4.27. Atabey Armağan Medresesi kitabe (Orijinal 2015)

Şekil 4.28. Atabey Armağan Medresesi portali-güney (Orijinal 2015)

Medresenin kitabesinde, inŐaata 1239-1240 tarihlerinde başlandığı belirtildiğine göre, medreseyi yaptıran kiŐi olan Atabey Armağan'ın 1240-1241'de ani ölümü üzerine, bütün çalışmaların yarım kalmış olma ihtimali de vardır. Nitekim portali hariç tutulursa, medreseden geriye hiçbir izin kalmamış olması gariptir. Medresenin kapısı eŐiĐinde yapılan sondaj çalışması, burada orijinal eŐik taŐının ortaya çıkmasını sağladığı gibi, söz konusu eŐiĐin, hemen karşısındaki İmaret Medresesi'nin eŐiĐi ile aynı kotta olduğunu da ortaya koymuştur. Bu durumda, portalin aslı konumunda bulunduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Buna karşılık, vaktiyle binanın oturma alanını teşkil etmek üzere, portalin gerisinde uzanan parsel (Şekil 4.29), topoğrafyanın güney yönünde aniden eğim kazanması dolayısıyla, burada anıtsal bir medrese inşaatına imkân vermeyecek kadar küçüktür. Bu bağlamda, derinliği 18 m. bile olmayan böylesine küçük bir parsel üzerinde, mütevazı ölçekte bir medresenin bulunuyor olması düşünülse bile, söz konusu binanın aydınlatılabilmesi için özel kazı ve sondajlara ihtiyaç vardır (Yılmaz 2002).

Şekil 4.29. Atabey Armağan Medresesi portalinin gerisinde uzanan parsel (Orijinal 2015)

4.1.1.4. Mevlevihane

Mevlevihane binası Kaleiçi bölgesinin kuzeyinde, Selçuk Mahallesi 166 ada 11 parselde yer almaktadır. 22.09.1979 tarihinde tescillenen yapı, Yivli Minare Cami'nin kuzeyinde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde Cumhuriyet Meydanı ve eski dış sur burcu arasında, denizden yaklaşık 35.00 m yükseklikteki arazi üzerindedir (Şekil 4.30).

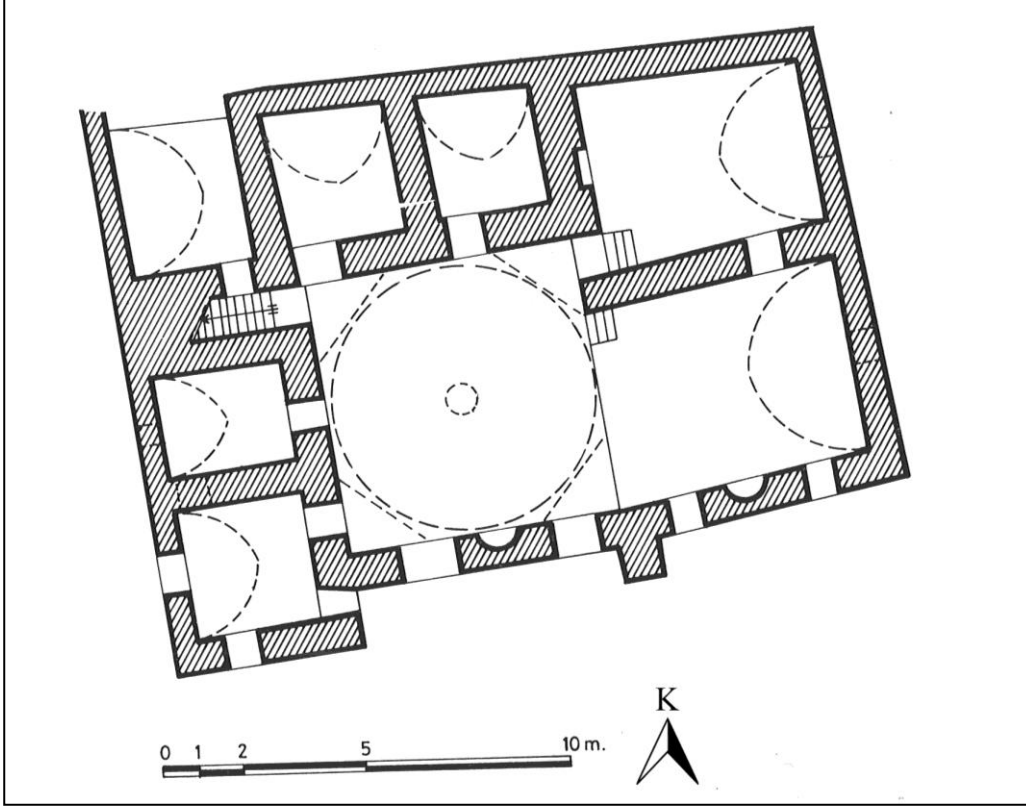

Şekil 4.30. Mevlevihane (Orijinal 2015)

İnşa ve onarım kitabesi bulunmayan binanın 1955 ve 1972 yıllarında onarılıp o zamana kadar Antalya Müzesi'nin arşiv deposu olarak kullanıldığı; aynı yıl müzenin yeni yerine taşınması üzerine 1973'de onarılarak Güzel Sanatlar Galerisi haline getirildiği ve 1984'de bir onarım daha gördüğü bilinmektedir (Yılmaz 2002). 1972 yılından bu yana Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılan binanın 2014 yılında başlayıp 2015 yılı içinde tamamlanması öngörülen bir restorasyon projesi ile müze ve Mevlevî kültürünün yaşatılacağı bir turistik buluşma mekânı olarak değerlendirilmesi planlanmıştır.

Bina 13.45 x 22.32 m. ebadında, iki katlı, doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgen planlıdır (Şekil 4.31). Bina çevresinde arazi yükseklikleri, batı ve güney cephelerde zemin kotunda, doğu cephede zemin kat kotundan 2.90 m., kuzey cephede zemin kat kotundan 3.10 m. yüksektir. Zemin katı bugünkü yol seviyesinin altında kalmış olan kuzey cephesi ise, cephe duvarı boyunca uzanan eski Antalya şehir sur

duvarlarına ait, istinat duvarı fonksiyonu gören bir duvara yaslanmaktadır. Yılmaz'a (2002) göre, dış sur bir hayli yüksek tutularak bina dıştan görülmeyecek bir şekilde perdelenmiştir. Günümüzde binaya giriş güney cephesindeki bir kapı ile sağlanmaktadır.

Şekil 4.31. Mevlevihane'nin planı (Yılmaz 2002)

Bina, dış görünümü itibariyle kubbe ve tonozlardan ibaret bir örtü sistemine sahiptir. Kubbe ve tonozlar dıştan alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Ana mekânı örten kubbenin üzerinde altıgen planlı yüksekçe bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Altıgenin her kenarına sivri kemerli bir pencere açılmıştır. Bütünüyle sıvanmış ve badanalanmış durumdaki binanın, 2014 yılı restorasyonunda orijinal dış görünüşüne ulaştırmak amacıyla sıvaları sökülüştür.

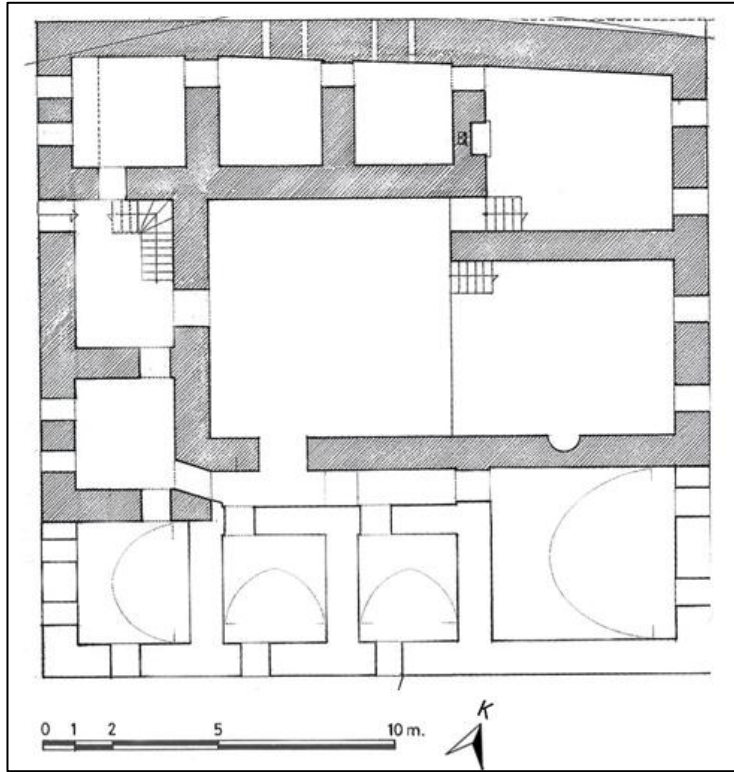
Bugüne kadar çeşitli adlarla anılan ve birçok araştırmacının ilgisini çeken bina, hiç kuşku yok ki, çeşitli devirlerde birçok kez onarımdan geçirilmiş; strüktürel elemanlarına büyük müdahaleler yapılmış, hatta planı ve aslı fonksiyonu da büyük değişikliklere uğrayarak günümüze ulaşabilmiştir (Yılmaz 2002).

Binanın bir belgede, "Sultan Korkud-Alâeddin Zaviyesi" diye kayıtlı olmasına bakılırsa, 16. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı döneminde Mevlevihane olarak kullanıldığını kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. İlk binanın Selçuklu Dönemi'ne kadar inen bir geçmişi olduğu kesinse de, bu dönemde de Mevlevihane olarak veya başka bir amaçla inşa edilmiş olduğunu gösteren herhangi bir yazılı kanıt veya belge bulunmamaktadır. İmaret Medresesi'nin ön cephesi hizasında başlayıp batı istikametine

uzanan ve Mevlevihane ile hamamı da içine alan duvar, daha önce de belirtildiği gibi söz konusu üç binayı diğer binalardan kesin surette ayırmaktadır. Bu husus, her üç binanın da birbiriyle irtibatlı olduğunu düşündürdüğü gibi, mevcut topoğrafyada yüksekçe bir teras üzerinde yer alan bu binaların, teras kadar, bir duvar vasıtasıyla da diğerlerinden ayrı tutulmak istendiğini ortaya koymaktadır. İmaret Medresesi'nin şehrin fetih yıllarına kadar inen bir Selçuklu Sarayı olduğu dikkate alınırsa, bu sahada bir hamamın da bulunmasından dolayı, kuramsal bir yaklaşımla, Mevlevihane denilen binanın da, saray ile aynı tarihlerde inşa edilmiş bir Harem olduğu düşünülebilir (Yılmaz 2002).

Binanın orta bölümünü örten kubbe ve aydınlık feneri, bina Mevlevihane'ye çevrilirken, öncesinde açık olan orta bölümün Semahane olarak kullanılması amacıyla eklenmiştir. Ayrıca, ana eyvan fonksiyonu gördüğü anlaşılan doğu kanat üzerindeki tonozlu mekânın günümüzde gözlemlenebildiği gibi yalnızca kuzeyden değil, güney taraftan da mukabil bir tonozlu hacim ile sınırlandırılmış ve binaya giriş kapısının da şimdi tümüyle ortadan kalkmış olan bu tonozlu mekâna açılmış olması da ihtimal dâhilindedir (Yılmaz 2002). Ayrıca Sönmez'in (2009), Mevlevihane Zemin Kat Planı çiziminde doğu cephenin güneyinde olması gereken tonozlu hacme ek olarak, bu hacmin güney batı yönünde sıralanmış üç adet daha tonozlu hacim bulunmaktadır.

Mevcut veriler doğrultusunda, binanın ilk inşaatında, doğu kanadında bir ana eyvan ile iki yanında tonozlu birer mekân ve üç taraftan da iki katlı tonozlu diğer mekânların kuşattığı açık avlulu bir plana sahip olduğu söylenebilir (Yılmaz 2002) (Şekil 4.32).

Şekil 4.32. Mevlevihane zemin kat asli plan çalışması (Sönmez 2009)

4.1.1.5. Mevlevihane Hamamı

Selçuklu Mahallesi, 166 ada 11 parsel üzerinde Yivli Minare Külliyesi içinde bulunmaktadır (Şekil 4.33). Mevlevihane Hamamı ya da Selçuklu Sarayı Hamamı isimleri ile anılmaktadır (Sönmez 2009).

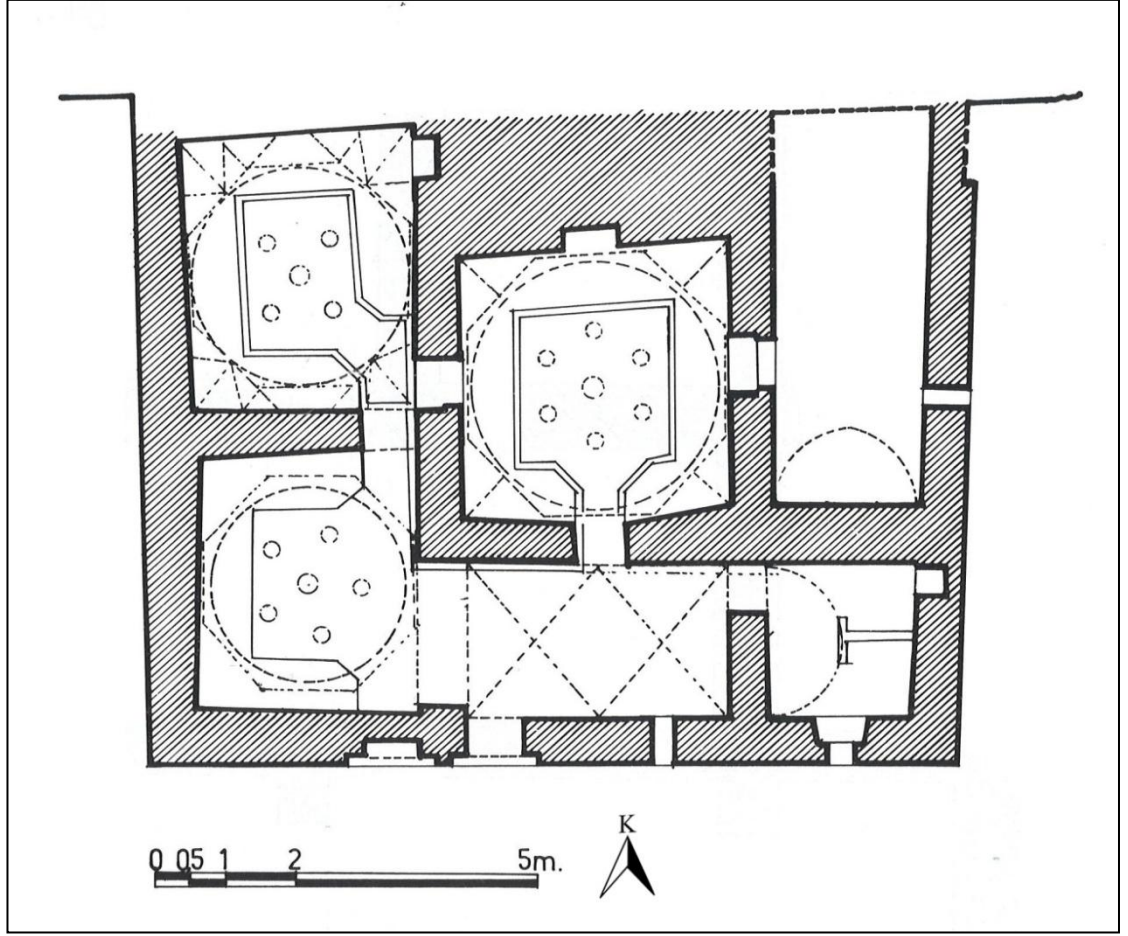

Şekil 4.33. Mevlevihane hamamı (Orijinal 2015)

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1971 yılında temizlenmiş ve 1982’de de restore edilmiştir. Varlığı uzun zaman tespit edilememiş olan bina, bugün kullanılmamakla birlikte, onarımlar sonucu iyi durumdadır (Yılmaz 2002).

Topoğrafya sebebiyle binanın kuzey cephesi tamamen kayalıklara ve eskiden burada mevcut olan sur duvarına yaslanmaktadır. Kaba yonu taşlarla inşa edilmiş olan bina, yaklaşık 8.50 x 11.00 m. ebadında ve doğu batı istikametinde uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir (Şekil 4.34). Örtüyü oluşturan kubbeler çimento ile sıvanmış durumdadır (Yılmaz 2002) (Şekil 4.35).

Binaya, güney cephesinde yer alan yuvarlak kemerli bir kapı vasıtasıyla girilmektedir. Girişin batısında, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Cephenin doğu bölümünde ise, gerideki tuvalet mekânına açılan, yuvarlak kemerli dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır (Yılmaz 2002) (Şekil 4.36).

Şekil 4.34. Mevlevihane Hamamı'nın planı (Yılmaz 2002)

Şekil 4.35. Mevlevihane Hamamı'nın kubbeleri (Orijinal 2014)

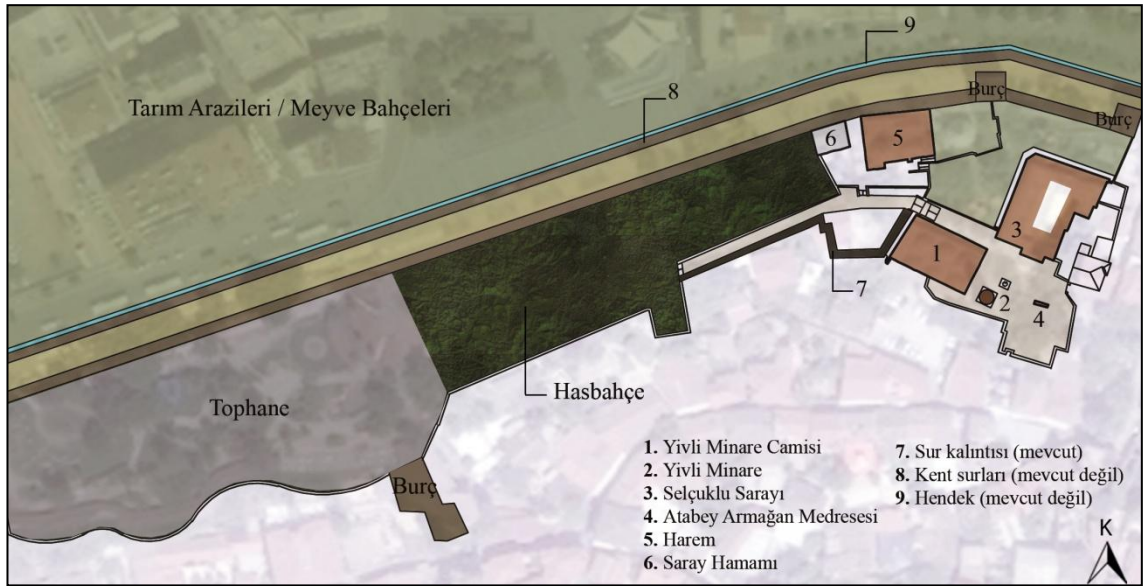

Şekil 4.36. Mevlevihane Hamamı giriş kapısı (Orijinal 2015)

Doğu cephesinde yer alan kitabeye gĐre Alâeddin Keykubad dĐneminde, mimar Tuğrul tarafından yapılmıştır. Ancak bu kitabenin, yapının hemen yanında yer alan Mevlevihane'ye ait olduğu dŐŐŐnŐlmektedir. Bu durumda, sĐz konusu yapının yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, saray hamamı olarak 13. yŐzyılım ilk çeyreği içinde inşa edilmiş olabileceği dŐŐŐnŐlmektedir (Yılmaz 2002).

4.1.1.6. Yivli Minare Külliyesi’nde bahçe mekânının analizi

Yivli Minare Camisi’ne bitişen ve topoğrafyanın eğim çizgisi boyunca çeşitli kırılmalar yaparak dış surla paralel olarak aynı yöne doğru ilerleyen bir surla vardır ki, Selçuklu anıtsal inşaatlarının yoğunlaştığı kesimin batısında, adeta kamuya kapalı olduğu izlenimi veren özel bir sahayı çevirmektedir. Bu sahanın batı yönünde nereye kadar uzandığı tespit edilememiştir. Buranın, muhtemelen Selçuklu Dönemi’ndeki adıyla saraya ait “Hasbahçe” denilen özel bir bölüm olduğu düşünülmektedir. 19. yüzyıl belgelerinden anlaşıldığına göre burada, söz konusu mahalın adıyla anılan bir “Has Bağçe Burcu” bulunmaktadır (Yılmaz 2002). Bu durum, Yivli Minare Camisi’nin batısından başlayan ve geniş bir alanı kapsadığı tahmin edilen hanedana ait özel bir bahçe kullanımına işaret etmektedir. Yivli Minare Camisi’nin batısına doğru ilerlendiğinde, külliye batı girişindeki parktan, Cumhuriyet Meydanını da kapsıyor olabileceği düşünülen bu alanın kesin lokalizasyonu eldeki verilerle tespit edilememektedir. Ancak Yılmaz’ın (2006) aktardığı 19.yüzyıl şer’iyye sicillerinde geçen “Has Bağçe ile Zeytûnluk nâm mahalde toblar olduğu mahalle varınca...” şeklindeki cümle, belgede geçen “Hasbahçe ve Zeytinlik” adlı yerlerin günümüzde de Tophane olarak adlandırılan ve belgede “toblar olduğu mahal” şeklinde geçen alanın yanında olması gerektiği düşüncesini uyandırmaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.37. Yivli Minare Külliyesi ve çevresindeki bahçeler (Orijinal 2015)

Hasbahçeler isminden de anlaşılacağı ve Osmanlı döneminde de varlığı bilindiği üzere, sultanların ve maiyetinin dinlenme ve eğlenme alanı olarak düzenlenen saray bahçeleridir. Yazılı kaynaklarda sadece ismi geçen ve günümüze hiçbir kalıntısı ulaşamamış bu bahçelerin Antalya’daki örneğinin ne şekilde düzenlendiğini ortaya koymak imkânsız olsa da Alâeddin Keykubad döneminde yaptırıldığı bilinen Keykubadiye ve Kubad Abad Sarayları’nın bahçe mekânlarına dair bilgilerden yola çıkılarak, Yivli Minare Külliyesi’ndeki Selçuklu Sarayı’nın Hasbahçesinin ne şekilde kullanıldığına dair bazı ipuçları yakalanabilmektedir. Redford’un (2008) belirttiği üzere; ziyafetler, diplomatik karşılama, çadırlar ve köşkler Keykubadiye’de dile

getirilmektedir. İyi sulanmakta ve yeşilliklerle kaplı olan mevki, ova ve dağların zengin içerikli bir görüntüsüne sahiptir. Ayakta duran tek bir yapı olan köşk çiftliği, bir pınarın bitişiğinde yer almaktadır. Pınardan gelen su, muhtemelen Selçuklular tarafından pınara set çekme yoluyla yapılan yapay bir gölü oluşturmuştur. Aynı şekilde Kubad Abad Sarayı'nın da iyi sulanan bahçelere sahip olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Arık (2000) tarafından bildirildiği üzere Kubad Abad'daki tersanenin güneyinde, "Hasbahçe" veya "Cennet Bahçesi (firdevs)" denilen av parkı için yaylalardan getirilen suyla küçük bir baraj yapıldığı bilinmektedir.

Selçukluların kentsel peyzajda, suyun sistemli bir mekanizasyonla kullanılıp, bahçelerin, meyve ağaçları ve üzüm bağlarının, ateşlik odun ve kereste elde etmek amacıyla faydalanılan korulukların sulandığı bilinmektedir. Redford'a (2008) göre, bu sulama sisteminde, sulama tankları (havuzlar), su değirmenleri, su kanalları, kuyular, membalar ve sulama setleri gibi yapılar kullanılmaktadır. Ayrıca Selçuklular'ın bahçelerini arazi topoğrafyasına uygun olarak düzenledikleri bilinmektedir. Redford'un (2008) belirttiği gibi, yüksek çevre duvarları ve yeşil çitler ile kuşatılmış olan bu bahçeler düz arazi üzerinde ise, su yolları da düz olarak konumlandırılıp, her iki tarafına ağaçlar dikilmekte; yamaç bir arazide ise, setler ve set duvarları inşa edilerek, su yolu arazinin düzensiz bölümünü takip etmektedir.

Redford (2008), Selçuklu Dönemi bahçelerini anlatırken şu sözleri kullanmaktadır:

"Kış ayları, senenin kalan zamanlarında yapılan seferlerin esaslı şiddetinden ötürü dinlenme ve rahatlamayla geçirilmekteydi. Selçukluların bahçe ortamına olan aşkları Alanya'dakilerden başka, kent içinde ya da dışında da pek çok bahçe dinlenme yerleri inşa ettiren ya da kullanan Alâeddin Keykubad döneminde özellikle dikkate değerdir. Bu ortamlarda ziyafetler, müzik ve şiir, bol suya ve ormanlık alana eşlik etmekteydi."

Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak, Yivli Minare Külliyesi'ndeki saray için özel bir kullanımı olduğu düşünülen ve Hasbahçe olarak isimlendirilen bu bahçelerin kuvvetli bir sulama sistemine sahip olduğu, günümüze hiçbir kalıntısı ulaşamamış olmasına rağmen aşikârdır. Antalya'daki Hasbahçenin sulama sisteminde ne tür yapıların kullanıldığını bugün tespit etmek imkânsızdır. Ancak söz konusu alan hem düz hem de yer yer hafif eğimli bir topoğrafyaya yerleştiği için var olduğu tahmin edilen su yollarının hem düz hem de set duvarları ile desteklenmiş vaziyette arazinin düzensiz bölümünü takip etmiş olabileceği söylenebilir. Bu bahçelerin ne şekilde düzenlendiği, hangi yapısal ve bitkisel peyzaj unsurlarının kullanılmış olduğunu günümüzde tespit etmenin imkânı kalmamış olsa da, sultan ve maiyetinin dinlenmesine ve eğlenmesine olanak sağlayan, diplomatik karşılaşmaların yapıldığı, ziyafetlerin verildiği bir alan olarak hizmet verdiği, alanı çevreleyen yüksek sur duvarlarının yeşil çitlerle kuşatıldığı tahmin edilebilir. Tarihi belgelerde ismi geçen Redford (2008) ve Memlük (2013) tarafından belirtilmiş olan Sultan Bahçeleri'nin yabancı hayvanları içeren av bahçeleri ve sultan bahçesi/çayırıları olarak nitelendirildiği düşünüldüğünde bu alanın yabancı hayvanlarını içinde barındıracak ve bir av parkı görevi üstlenecek kadar büyük olmaması göz önünde tutulursa, Yivli Minare Külliyesi'nin Hasbahçesi'nin

sultan bahçesi ve çayırları olarak adlandırılan “hortum et viridarium regium” tanımına uyduğu düşünülebilir.

Gezginlerin anlatımlarından yola çıkıldığında da, Antalya kentinin ve çevresinin tamamıyla sulanan bahçelerden oluştuğu görülmektedir. 1662 yılında şehre gelen Vicent de Stochove, kent dışındaki bahçeleri anlatırken, çiçekli ve meyveli ağaçları sulayan sonsuz sayıda derenin varlığından söz etmiş ve bu derelerin ortama serinlik katarak küçük bir cennete dönüştürdüğünü kaydetmiştir. 1732 yılında şehre gelen Kâtip Çelebi ise, yer altından akarak gelen Düden nehrinin Antalya bahçelerinin yakınlarında çıktığını ve şehrin bütün bahçelerini sulayıp, şehre de uğradıktan sonra denize döküldüğünü belirtmektedir. 1839 yılında şehri ziyaret eden Charles Texier de, Düden nehrinden bahsetmiş ve bu suların şehre sürekli serinlik sağladığını anlatmıştır. 1840 yılında Antalya’yı ziyaret eden W.H. Bartlett, bahçelerin toprağı yaran derelerle sulandığını ve ardından kayalık yerlerden geçerek buğday değirmenlerini harekete geçirdiğini kaydetmiştir. 1875 yılında Antalya’yı ziyaret eden Julius Seiff ise, şehrin geniş ve sayısız küçük kanallarla sulanan bahçeler arasında kaybolmuş bir görüntüsü olduğunu belirtmiştir. 1890 yılında Antalya’ya gelen Karl Graf von Lanckoronski ise kent bahçelerinin çok sayıda dere sayesinde sulandığını ve bu sayede kentin bir vaha görüntüsüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Birbirinden farklı yıllarda Antalya’yı ziyaret etmiş olan gezginlerin bahçelerin sulama sistemi konusunda ortak bir gözlemlerinin olması dikkat çekicidir. 1862 yılında kente gelen E. Sperlin ise Antalya’nın İbn Battuta’nın kaydettiği zamandan beri çok az değişmiş olduğunu belirttiği hatırlanacak olursa, kent içi ve kent dışı bahçelerin sulama sisteminin Selçuklu Dönemi’nde tanzim edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Selçuklu Dönemi’nde bahçelerin sulama sistemine verilen önem göz önünde bulundurulduğunda, kent surları dışındaki bahçelerin olduğu kadar, Hasbahçe olarak nitelendirdiğimiz alanın da bu yöntemlerle sulanmış olduğu düşüncesi kuvvetlenmektedir.

Yivli Minare Külliyesi, belki de Selçuklu fetihleriyle devralınan bir kentsel miras ve dokunun da zorlamasıyla bilinçli bir tercih sonucu şehrin diğer kesimlerinden yalıtılmış ve epey özenle ele alınmıştır. Hatta kent ve deniz tarafındaki surlar, ayrıca Ahmedek ve Tophane gibi savunma birimleri ile çevrilip, yüzyılın ortalarına doğru kuzeyde kara tarafındaki sur ve burçların esaslı şekilde onarılmasıyla tahkimatına çaba sarf edilmiş böylesine bir kesimin, bir yönetim birimini, yani bir sarayı ihtiva ettiği açıktır (Yılmaz 2006). Yivli Minare Külliyesi’ni oluşturan yapılar topluluğunda günümüzde gözlemlenen parçalı ve yer yer birbirinden kopuk olan görünüşün, araştırmalar neticesinde, Selçuklu Dönemi’nde külliye anlayışını destekleyen nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. İmaret Medresesi olarak adlandırılan ve döneminde Selçuklu hanedanına saray hizmeti gördüğü anlaşılan yapının ön cephe hizasından başlayıp bugünkü Mevlevihane ve Mevlevihane Hamamı, Selçuklu Dönemi’nde ise Harem ve Harem Hamamı olduğu düşünülen yapıları da içine alan ortalama 3.00 m. yüksekliğinde, doğal taş malzemeden yapılmış bir bahçe duvarı bu üç yapıyı diğerlerinden ayırmaktadır. Bu haliyle, diğerlerinden ayrılmış vaziyette bulunan bu kısım Selçuklu hanedanı için adeta özel bir alan niteliği göstermektedir.

İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı) ile Mevlevihane (Harem) yapısının arasında, 32.00 m. kotunda Nigar Hatun Türbesi ve Mevlevihane (Harem) yapısının hemen doğusunda, 35.00 m. kotunda Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi yer almaktadır. Her iki

türbenin de inşa tarihlerinin Selçuklu Dönemi'nden sonraki dönemlerde olduğu göz önünde bulundurulursa, bu bölgenin Selçuklu Dönemi'nde boş arazi (bağ-bahçe) olma ihtimali akla gelmektedir. Günümüzde buna kanıt oluşturacak herhangi bir veri olmasa da geleneksel bir anlayışla düşünüldüğünde, türbelerin bahçe içinde, huzur veren ortamlara yapıldığı bilinmektedir. Bunun yanında, Selçuklu hükümdarlarının saraylarını, manzaralı bir konumda ve bahçeler içinde, adeta bir cennet ortamında inşa ettirdikleri bilinmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı)'nın kuzeydoğu cephesinden başlamak suretiyle Mevlevihane (Harem) yapısına dek uzanan alanın hanedana ait bahçeler olabileceği fikri güçlenmektedir.

Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi çevresinde ortaya çıkan çini parçaları, Öney'e (1989) göre tam anlamıyla Selçuklu Saray çinileri tipindedir ve bir Selçuklu sarayından getirilmiştir. Antalya'yı ziyareti sırasında bu çini parçalarını gören Riefstahl'e (1941) göre bu parçalar bir bahçe içinde bulunmuştur. Bu ifade, Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi'nin bulunduğu alanın bir bahçe olduğunu göstermektedir. Vaziyet planına bakıldığında söz konusu yapı Mevlevihane (Harem) yapısının doğu cephesi ile aynı kot üzerinde bulunmakta ve yapının oturduğu alan dış sur burcundan güneye doğru uzanan bir istinat duvarı ile çevrelenmektedir. 35 m. kotunda yer alan bu alanın, gerek yüksekliği ve hemen batısında yer alan Mevlevihane (Harem) yapısına yakınlığı sebebiyle, bir seyir terası ve Harem'e özel küçük bir bahçe niteliği göstermiş olabileceği akla gelmektedir.

Ayrıca, söz konusu alanda yapılar arası geçişi sağlayan bir tünelin varlığından söz edilmektedir. Yılmaz'a (2002) göre, İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı)'nın güneybatı köşesindeki mekânın içinde bulunan yerli kaya, basamak haline getirilip bir kapıya ulaşımının sağlanması amacıyla merdivene dönüştürülmüştür (Şekil 4.38). Bu kapı, İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı)'nı, Mevlevihane (Harem) ve Hamam binalarını da içine alan avlu duvarına içten paralel olarak uzanan bir yolla, söz konusu yapılar ile irtibatlandırmak üzere açılmış olmalıdır. 18. yüzyılda şehri gezen Le Bruyen'in (1728) saray ile ilgili yapmış olduğu aşağıdaki anlatım da bu görüşü destekler niteliktedir:

"...eskiden saray olan çok büyük bir yapı harabesi görülür. Bunun bir saray harabesi olduğu, binaların niteliği ve bir binadan diğerine ulaşmayı sağlayan şimdi toprak altında kalmış uzun bir tünelle de doğrulanabilir. Bu tünelin büyük bir kısmı hâlâ mevcuttur..."

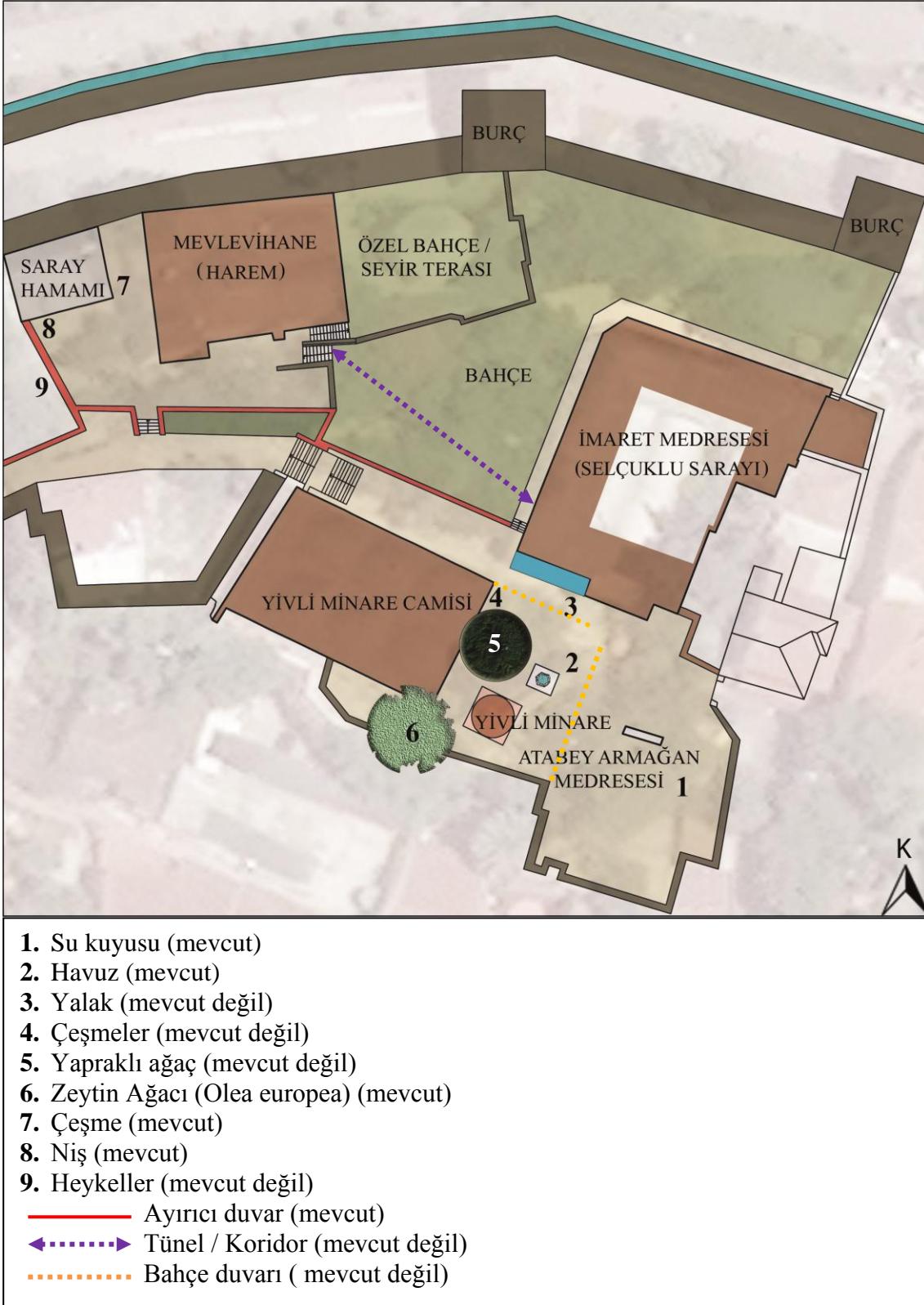

Şekil 4.38. İmaret Medresesi'ndeki basamak haline getirilmiş yerli kaya (Yılmaz 2002)

Benzer bir dzenlemenin Beyşehir Kubad Abad Sarayı'nda da gdruluyor olması oldukça dikkat çekicidir. Prof. Dr. Rucan Arık başkanlığında Beyşehir Kubad Abad Sarayı'nda yurutulen arkeolojik kazı calıŐmalarında da birimler arası bağlantının koridorlar vasıtası ile sağlandığı ortaya cıkarılmıŐtır (Yılmaz 2006).

Söz konusu tünelin ya da koridorun İmaret Medresesi (Selcuklu Sarayı)'nı Mevlevihane (Harem) yapısına bağlayan bir güzergâhta olması akla yatkın gelmektedir. Bu materyalin arazi üzerinde hangi şekilde var olduğunu anlayabilmek için arkeolojik calıŐmalara ihtiyaç duyuluyor olsa da bu alanda böylesi bir geçiş elemanın varlığı yapısal peyzaj unsurları açısından değerli görölmektedir.

AŞağıdaki planda Yivli Minare Kulliyesi'nin Selcuklu Dönemi'ndeki durumuna ait bahçe materyalleri simgeler ve numaralar ile belirtilerek yerlerinde gösterilmiştir (Şekil 4.39). Planda gösterilmiş olan yapısal ve bitkisel peyzaj öğeleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Şekil 4.39. Yivli Minare Külliyesi'ndeki yapısal ve bitkisel peyzaj öğeleri (Orijinal 2015)

Yapısal Peyzaj Öğeleri

Atabey Armağan Medresesi taç kapısının güney tarafında günümüze ulaşabilmiş bir su kuyusu bulunmaktadır (Şekil 4.40). Taştan yapılmış bir kaide üzerinde, zeminden 20 cm. yükseklikte yer alan bu kuyunun yer üstünde kalan bölümü bu bölümden itibaren 70 cm. yüksekliğe sahiptir. Zemin üzerindeki kısmı taş malzeme olan kuyunun dış yüzeyi sıvalı durumdadır. Dıştan kare, içten daire planlıdır. Kuyunun üzeri dövme demirden yapılmış daire şeklinde çapı 58 cm. olan bir kapak ile örtülmüş olup, yine dövme demirden yapılmış olan 1.00 m. yüksekliğinde bir çıkırık hattına sahiptir. Günümüzde kullanılmamaktadır. Konum olarak medresenin iç bölgesinde kalmaktadır ancak kullanım olarak düşünöldüğünde dış mekânda bulunması gerekmektedir. Ayrıca, kuyunun üzerinde bulunduğu bölge tabii olmayıp dolgudur. Riefsthal'in (1941), Atabey Armağan Medresesi'nin portalini gösteren fotoğrafından da gözlemlenebildiği gibi, medresenin doğusunda kalan bir konut mevcuttur (Şekil 4.41). Bu suretle, su kuyusunun bu alanda daha önceden var olan bir konutun yanında ya da konutun bahçe bölümünde yapılmış olduğu fikri güçlenmektedir.

Şekil 4.40. Atabey Armağan Medresesi sınırları içindeki su kuyusu (Orijinal 2015)

Riefstahl'in (1941) yine aynı fotoğrafında (Şekil 4.41), Atabey Armağan Medresesi'nin kapısının üzerinde ahşap bir saçak bulunmaktadır ve girişin hemen yanından kuzeye doğru uzanıp batıya yönelen duvar, bahçe duvarı şeklindedir. Yine Riefstahl (1941) tarafından doğudan çekilmiş, minarenin alt bölümü ve caminin doğusunu gösteren fotoğrafta (Şekil 4.42), caminin kuzeydoğu köşesinden başlayan, minareyi de içine alarak güneye kıvrıldığı noktada bir giriş bırakan bir bahçe duvarı görölmektedir. Riefstahl (1941) tarafından aynı tarihte çekilmiş olan bu iki fotoğraf birlikte düşünöldüğünde, 20. yüzyılın ilk yarısında cami ve minarenin bir bahçe duvarı ile çevrilmiş halde bulunduğu kanısına varılmaktadır. Fotoğraftan gözlemlendiği

kadarıyla bu bahçe duvarı yaklaşık 2.00 m. yüksekliğinde olup doğal taş malzemedenden yapılmıştır.

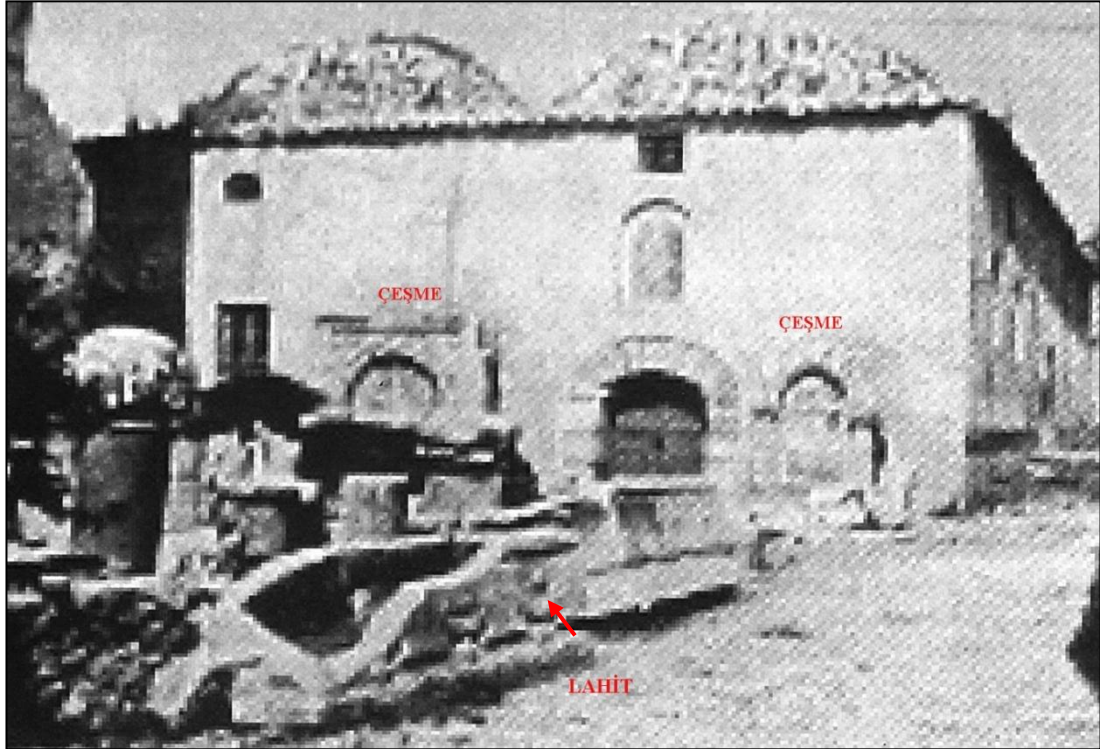

Şekil 4.41. Atabey Armağan Medresesi'nin portalı-1926 yılı (Riefstahl 1941)

Şekil 4.42. Yivli Minare ve Camisi önündeki bahçe duvarı-1926 yılı (Riefstahl 1941)

Turfan (1997) tarafından çekilmiş olup, o yıllarda müze olarak kullanılmakta olan caminin doğu cephesini gösteren fotoğrafta (Şekil 4.43),doğu giriş cephesinde, kapının iki yanında, duvarda üstü yarım daire kemerli iki çeşme görölmektedir (Őönmez 2009). Giriş kapısına eşit uzaklıkta bulunmayan bu iki çeşme, ihtiyaç durumuna göre, farklı zamanlarda inşa edilmiş olabilir. Giriş kapısı ile hemen hemen aynı yükseklikte biten bu iki çeşme yapısından biri belirgin bir Şekilde, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmiŐ, çeşmenin yerleŐtirildiĐi yüzeysel niş sivri kemerli bir bordürle vurgulanmıŐtır. Günümüze ulaşmamış olan bu iki çeşmenin, caminin cephesinde yer alma sebebi, kuvvetle muhtemel camiye kullananların abdest alma ihtiyaçını karŐılamak içindir ve bu durumda altlarında yalak olması gerekmektedir.

Şekil 4.43. Yivli Minare Camisi'ndeki lahit ve çeşmeler-1955 yılı (Turfan 1997'den işlenerek)

Turfan'ın (1997) aynı fotoğrafında, çeşmelerin önünde dikili sütun parçaları, dört köşe bir lâhit ile onun önünde de gemi Şeklinde bir kısmı kırık bir lâhit görölmektedir. Bu lâhit, Le Bruyen'un (1728) "*Bunların arasında su saklamaya yarayan eskiden Őüphesiz lâhit olan fakat Şimdi bir çeŐmeye yalak işlevi gören taştan bir gemi vardı. Üstünde Romalı tarzında giyinmiş birkaç figür görünüyor, onların arasında çok güzel yapımıŐ atlı figürler var*" diyerek kaydettiği lâhit olmalıdır (Őönmez 2009). Bu lâhitler kuvvetle muhtemel cami önündeki çeŐmelerde kullanılmışlardır.

Ayrıca, Őönmez (2009), 2007-2008 yılları arasında Yivli Minare Camisi'nde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan mezarlar ve mezar taŐlarının Osmanlı döneminde caminin güney ve doğusunda kalan dış mekânlarının mezarlık olarak kullanıldığını gösterdiğini belirtmektedir. Őönmez'in (2009) açıklamasına göre; caminin güney duvarı

boyunca ve doğu bölümünde 11 m. uzunluğunda ve 1,5 m. genişliğinde yapılan açmada, 40 cm. derinlikte, doğu batı yönünde bir mezar bulunmuştur. Bunun doğusunda 63 cm. derinlikte bir çocuk mezarı bulunmuştur. Bu mezara bitişik, 40 cm. derinlikte, yine açmanın doğu ucunda, 1 m. derinlikte bir mezar daha vardır. Oldukça düzgün yapılmış olan bu mezar; 230 cm. uzunlukta, baş kısmında 70 cm., ayak kısmında ise 30 cm. eninde olup, 170 cm. derinliğe sahiptir.

Yivli Minare Külliyesi'nde yer alan ve günümüze ulaşabilen yapısal peyzaj öğelerinden bir diğeri ise, Yivli Minare Camisi ile Atabey Armağan Medresesi'nin arasında kalan bölgede, Yivli Minare'nin kuzeydoğusunda ve minareye yaklaşık 2.50 m. uzaklıkta yer alan, beyaz mermer malzeme kullanılarak yapılmış, hareketli plan yapısına sahip, küçük ebatlardaki süs havuzudur (Şekil 4.44). Havuz, altı dilimli bir plan şemasına sahiptir. Beyaz mermerden yapılmış olan havuzu oluşturan parçalar birbirine geçmelidir. Havuzda dekoratif ve hareketli mimari şekli dışında herhangi bir süsleme yoktur. Göbek kısmının çanağında dış yüz, kaide merkezine göre dilimlere ayrılarak süslenmiştir. Havuzun çapı 1.40 m., yüksekliği ise kaidesiyle birlikte 65.00 cm.dir.

Şekil 4.44. Yivli Minare'nin kuzeyindeki havuz (Orijinal 2015)

Evliya Çelebi'nin şu anlatımında havuz ve şadırvanlara rastlanmaktadır:

“Medresenin karşısında yol aşırı Darphane Medresesi, Sultan Keyhusrev hatunundur. Bu medreseye yakın Sultan Mahmud'un Nakş-ı Cihan derler ibretlik bir medresesi vardır ki insan gözü yeryüzünde benzerini görmemiştir. Bir Acem ustası gelip var gücünü sarf edip o kadar cilâlı ve parlak taşları birbirine öyle kaynaştırmış ki insan hayran kalıp parmağını ısırır. Kapı ve pencerelerinde, havuz ve şadırvanlarında olan küçük ibretlik nakışlar bir diyarda yoktur.” (Kahraman 2014).

Yılmaz'a (2002) göre, Evliya elebi'nin tasvir ettiği bu yapı bugün İmaret Medresesi adıyla tanınan Selçuklu Sarayı'dır. Bu durumda Evliya'nın anlattığı ince nakışlı havuz ve Őadırvanların bu yapıya ait olması gerektiği dűŐnlmektedir. Evliya elebi'nin anlattığı bu havuz ve Őadırvanların günümüzde Yivli Minare'nin kuzeydoğusunda yer alan havuz olması ya da sarayın avlusunda daha gösteriŐli bir baŐka havuz yapısının bulunması ihtimal dâhilindedir.

Yılmaz (2002), binanın giriş cephesinde, portalin hemen yanında ve ona bitişik olarak yan cephe boyunca uzanan bir eŐme ve yalağın varlığından söz ederek fotoĐraflamıŐ (Şekil 4.45) ancak bunun Selçuklu Dönemi'nden geç bir döneme ait olduğunu belirtmiştir. Günümüze ulaşamamış olan bu yalak, yapı duvarından yaklaşık 1.00 m. ıkıntı yaparak inşa edilmiştir ve üzerinde bir eŐme deliği bulunmaktadır.

Şekil 4.45. İmaret Medresesi güneybatı cephesindeki yalak (Yılmaz 2002)

Mevlevihane'nin hemen yanında ve batısında bulunan Mevlevihane Hamamı, yani Selçuklu Dönemi'ndeki kullanımı ile Saray Hamamı'na geçildiğinde ilk göze çarpan yapısal peyzaj unsuru, güney cephe duvarı üzerinde ereve içine alınmış niŐtir. Bu niŐin ortasında bir çeşmenin olabileceği ihtimal dâhilinde olsa da bunu kanıtlayan herhangi bir veri yoktur (Şekil 4.46). Ayrıca, yapının doğusunda bulunan mekân olasılıkla hamamın su deposudur (Kurt 2010). Bu mekânın dış cephesinde, yapının doğu tarafında neredeyse zemin seviyesinde kısmen okunabilen bir kitabe bulunmaktadır ve ortasındaki delikten bu kitabenin ikincil kullanım olarak bir çeşmenin ayna taşı işlevi kazandığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.47).

Şekil 4.46. Hamam'ın güney cephe duvarı üzerindeki niş (Orijinal 2015)

Şekil 4.47. Hamam yapısının doğu cephesindeki kitabe-çeşme (Orijinal 2015)

Le Bruyen'in (1728) şu anlatımı hamamın 18. yüzyıldaki durumuna şahitlik etmektedir:

“Başka bir mahallede eskiden bir saray olup, şimdi harabe halinde bulunan büyük bir yapı görülüyor. Bu yapının büyüklüğünü, içinde bulunan dairelerinin miktarı ile bir daireden öbür daireye girişi sağlayan şimdi tamamen toprak altında bulunan uzun dar geçitten anlıyoruz. Bu dar geçit, büyük bir kısmı ile halen mevcuttur. Bundan başka ön kısmında kubbeli bir yer görülüyor. Muhtemelen burası saraya hamam işlevi görmekte idi. Bunu da su getiren kanallardan anlıyoruz. Bu yapının yanında, heykel koymaya yarayan, birçok nişleri olan çok yüksek kalın bir duvar var. Bu duvar nişlerinin birinde, Romalı tarzında giyinmiş başsız ve bacaksız bir heykel var. Oldukça iyi yapılmış. Normal ölçüsünden daha büyük görünüyor. Bu heykelin yanında bir benzeri görülüyor. Fakat o kadar çok kırılmış ki; hiçbir şey anlaşılmıyor. Tek parçadan başka bir şey kalmamış.”

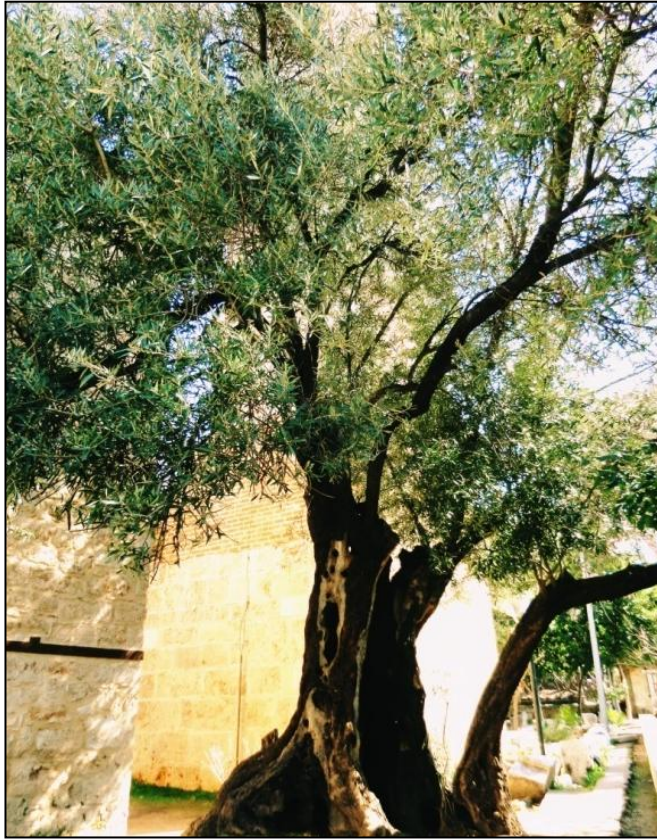
Metinde geçen heykeller, Antalya'nın Roma ya da Bizans döneminden kalıp, kuvvetle muhtemel Selçuklular döneminde de muhafaza edilerek sanatsal bir öge olarak kullanıldıklarına işaret etmektedir.

Bitkisel peyzaj öğeleri

Yivli Minare K llyesi bölgesi mevcut bitki örtüsünün yakın geçmiŐte bireysel dikimler ve taşıma ile alana yerleşmiş türlerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Bugün alanda bulunan bitkilerin büyük bir çoğunluğu Akdeniz ikliminde yetişen yaprak dökmeyen ve koyu yeşil yaprak rengine sahip ağaç ve çalı türleri olduğu gözlenmiŐtir. Bu türlerin kullanılması sıcak iklim ortamında psikolojik olarak serinlik sağlamaktadır (Avcı 2012).

Oldukça zengin bitki çeŐitliliđinin olduğu k llye bölgesinde Akdeniz bölgesinde doğal olarak bulunan, aynı zamanda tercih edilen ağaç türleri bulunmaktadır. Kızıl  am (*Pinus brutia*), Akdeniz Servisi (*Cupressus sempervirens*),  ınar (*Platanus orientalis*), Palmiye (*Washingtoniarobusta*), Kauçuk (*Ficus elastica*), Yenidünya (*Eriobtrya japonica*), Zeytin (*Olea europea*), Limon (*Citrus limon*) ve Tesbih ağacının (*Melia azedarach*) yanı sıra yasemin (*Jasminum fruticans*), g l (*Rosa hybrida*) gibi bitkiler bulunmaktadır. Palmiye ve servi ağaçları ile Yivli Minare'nin düŐey etkisi güçlenmekte ve kent siluetinde baskın bir görünüm sergilenmektedir (Avcı 2012).

Birçoğu son dönemlerde dikilmiş olan bu ağaçların içinde, Yivli Minare ile cami arasında kalan, caminin güneydoğusundaki Zeytin Ağacı (*Olea europaea*) asırlık bir ağaçtır (Şekil 4.48). Gövde yapısı ve dallanma Őeklinden oldukça yaşlı olduğu tespit edilen ağacın Selçuklu Dönemi'nde de var olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 4.48. Yivli Minare'nin güneydoğusundaki zeytin ağacı (Orijinal 2015)

Riefstahl'in (1941) fotoğrafındaki (Şekil 4.49), caminin doğu girişinin ön hizasında gölge veren, yapraklı bir ağaç görülmektedir. Bu ağaç görünümü itibari ile Ova Karaağacı ya da Meşe Ağacı gibi yapraklı bir ağaca benzemektedir. Bu fotoğrafın çekildiği tarihte söz konusu ağacın yaşlı görünmediği göz önünde tutulduğunda, Selçuklu Dönemi'nde var olduğunu söylemek imkânsız olsa da sonraki dönemlerde cami önünde gölge ve serinlik sağlayan, aynı zamanda soliter kullanımı ile vurgu işlevi gören bu ağaç günümüze ulaşamamış bir bitkisel peyzaj ögesidir.

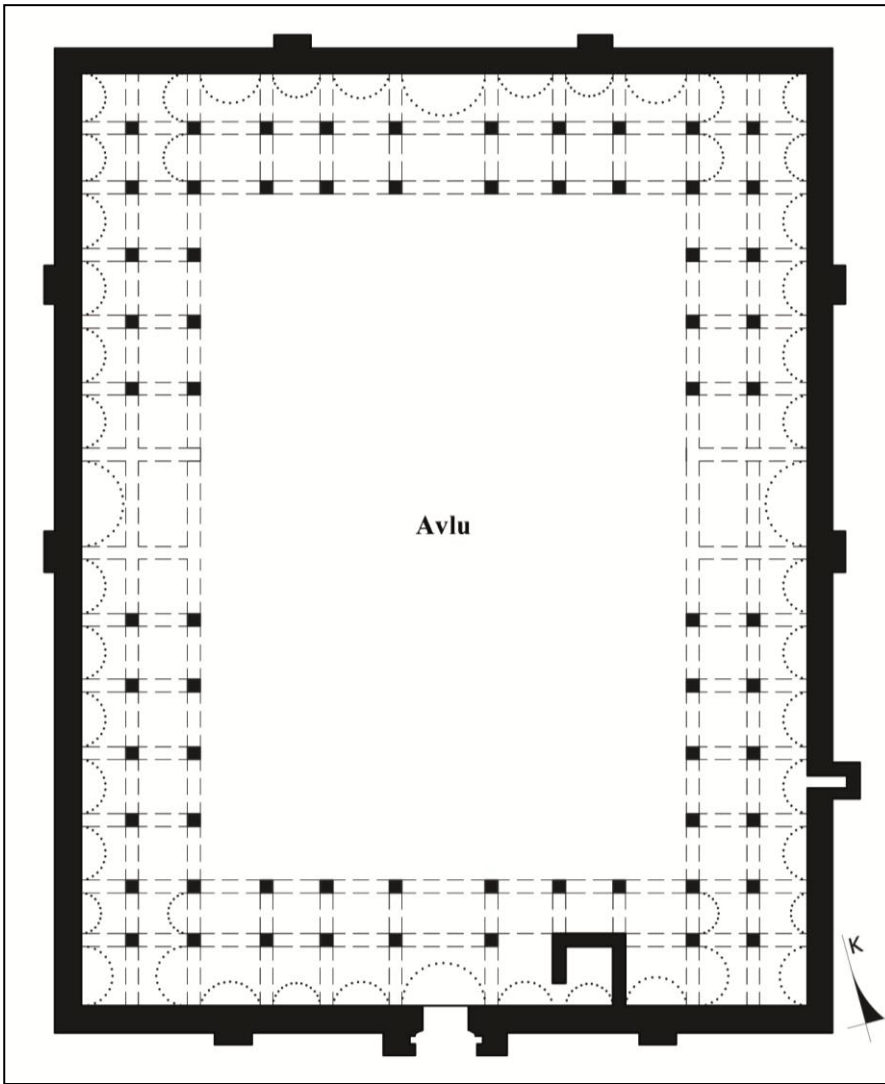
Şekil 4.49. Yivli Minare Camisi doğu cephesindeki ağaç (Riefstahl 1941)

Gezginlerin anlatımlarından yola çıkıldığında, Antalya kentinin ve çevresinin tamamıyla sulanan bahçelerinde, nar (*Punica sp.*), limon (*Citrus limon*), portakal (*Citrus sinensis*), turunç (*Citrus aurantium*), elma (*Malus domestica*), armut (*Pyrus communis*), şeftali (*Prunus persica*), kayısı (*Prunus armeniaca*), hurma (*Phoenix dactylifera*), zeytin (*Olea europaea*), dut (*Morus sp.*), incir (*Ficus carica*), keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua*), badem (*Prunus dulcis*), erik (*Prunus sp.*) gibi meyve ağaçlarının bolluğu; tarımsal arazilerde de tahılların, tütün ve şeker kamışının yetiştirildiği ve üzüm bağlarının olduğu görülmektedir. Selçukluların bahçelerin sulama sistemine verdikleri önem, Antalya kentinde, gezginlerin gözlemlediği bu bolluk içindeki bahçelerin oluşmasını sağlamıştır. 1662 yılında şehre gelen Vicent de Stochove'nin anlatımından kent içindeki sokakların büyük portakal ağaçlarıyla dolu olup bu ağaçların yolları birer dehliz haline getirdiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca 1712 yılında Antalya'ya gelen Paul Lucas şehirde günlük ağacı, yani Anadolu sığla ağacının (*Liquidambar orientalis*) bol miktarda bulunduğunu kaydetmiştir. 1841 yılında Antalya'yı gezen Charles Fellows meyve yüklü ağaçların dışında, kent çevresinde süsen çiçeği (*Iris sp.*) çeşitleri olduğunu, salep otu (*Orchis sp.*), kuş otu (*Stellaria media*) ve sarımsağın (*Allium sp.*) birçok çeşidi olduğunu vurgulamıştır. 1890 yılında Antalya'ya gelen Lanckoronski'nin anlatısında ise meyve yüklü ağaçların dışında, kaya gülü (*Arabis sp.*), süsen (*Iris sp.*), orkide ve zambakların (*Lilium sp.*) varlığı görülmektedir. Bu anlatımlardan, Yivli Minare Külliyesi'nin kuzeyinde surların dışında kalan alanın meyve ağaçlarıyla dolu tarımsal peyzaja sahip alanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum fayda ve güzelliğin bir arada kullanılmış olması bakımından Selçuklu Dönemi bahçe anlayışıyla da örtüşmektedir.

Őehir kalıntısının üzerinde ve özellikle antik Őehrin nekropolünde kurulmuŐ olan kervansarayın bazı bđlmleri bu antik kentin temelleri üzerine kurulmuŐ ve duvarlarında bol miktarda spolien malzeme kullanılmıŐtır. Riefstahl'ın (1941) sivri ve műzeyyen kemerin űstűnde bulunmakta olduğunu belirttiği kitabede, kervansarayın Sultan I. İzzeddin Keykâvus dđneminde 1210-1219 yılları arasında yaptırılmıŐ olduğu yazmaktadır.

Han, kuzey gűney doğrultusunda hafif eğimli bir arazide, kuzeye doğru hafifçe eğimli olarak yapılmıŐtır (EravŐar 2007). 67.60 x 54.00 m. ebadında ve Antalya ikliminin de verdiği olanakla 47.10 x 34.50 m. olĐulerindeki geniŐ bir avluya yđnelen dđrt eyvanın ŐekillendirdiĐi bir planda inŐa edilen yapı, Anadolu kervansarayları iğinde kendine has bir plana sahiptir (Őekil 4.52).

Şekil 4.52. Emdir Han'ın planı (Erdmann 1961'den işlenerek)

Biri giriş kapısının arkasında i avluya açılan, diğeri iki aks üzerinde kenar ortalarına gelecek Şekilde 4 büyük sivri beşik tonozlu eyvan, hanın karakteristik plan Őemasını meydana getirmektedir (Anonim 1983). İlk rnekleri Orta Asya’da görülen merkezi plan düzenindeki dört eyvanlı kuruluş, bu yapıda da tekrarlanmıŐtır. Anadolu’da bilinen tek dört eyvanlı merkezi mekân örneğidir. Orta Asya’da Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde inşa edilen Daye Hatun, Ribat-ı Mahi gibi kervansaraylarda görülen merkezi mekân formu, Evdir Han’ın planıyla özdeŐleŐmektedir (Eravşar 2007). Şimdiye kadar Anadolu’da bu tip bir kervansaraya rastlanmadığını belirten Riefstahl’e (1941) göre, Kk Roma Őatolarında, Petra, Arabistan, Suriye, Doğu Mezopotamya yollarındaki kervansaraylarda aynı tarz görülmekte, daha sonraları bu tipteki inŐaata, biraz farklı olarak, Doğu Afrika’da, İran’da ve Selçuklu Dönemi’ndeki Irak’ta bulunan kervansaraylarda da rastlanmaktadır.

Şekil 4.53. Evdir Han genel görünüm (Ortaçeşme 2013)

Kuzeybatı cephesinde tamamen, diğer cephelelerde ise kısmen harap olmuş olan yapının beden duvarlarının tümü kesme taştan yapılmıştır (Şekil 4.53). Muntazam ince yonu halinde kesme taştan yapılmış beden duvarlarının aksine st örtüsünde moloz taş kullanılmış olan kervansarayın büyük i avlusu etrafında 4 köşe kesme taş payeler sıralanmaktadır (Anonim 1983) (Şekil 4.54).

Şekil 4.54. Evdir Han’ın avlusundan bir görünüm (Ortaçeşme 2013)

Güney cephe, kervansarayaya girişin sağlandığı cephedir (Şekil 4.55). Cephenin ortasında yer alan taç kapı düzgün yonu taştan yapılmıştır. Taç kapının her iki tarafında revak kemeri aksında birer payanda duvara destek vermektedir (Eravşar 2007). Hanın en gösterişli bölümünü oluşturan, sivri kemerli bir niş şeklindeki taç kapı, cepheden dışarı doğru yaklaşık 2 m. taşmaktadır. Kemer nişinin içi ise Selçuklu Dönemi taç kapılarında sıklıkla rastlanan mukarnas ile doldurulmuştur. Mukarnasın yüzeyleri istiridye kabuğu şekline getirilmiştir. (Şekil 4.56).

Şekil 4.55. Emdir Han'ın güney cephesi (Orijinal 2013)

Şekil 4.56. Emdir Han mukarnas Şekil 4.57. Emdir Han portal üzerindeki süsleme (Orijinal 2013)

Taç kapı dıştan içe doğru hafifçe kavisli bordürlerle şekillendirilmiştir (Şekil 4.57). En dışta bir dış sırasının çerçevelediği bölüm hafif bir kavisle, yarım yıldızlardan oluşan bir bordüre bağlanmıştır. Taç kapının en gösterişli bordürü merkezdeki 12 kollu yıldızlara bağlanan geometrik çerçeve oluşturur. Yüzeyden hafifçe oyularak plastiklik değeri artırılan bu bordür, ters U şeklinde bütün taç kapıyı dolaşıyor olmalıdır. Geometrik çerçeveli bordürden sonra köşelerde sütuncelerle taç kapı nişi içe doğru kıvrılır. Sütuncelerin üç taş sırası üzerinde başlayan taç kapı kemeri, sivri profillidir.

Kemerin yzeyi Selçuklu taő sűslemesinde çok alıőık olunmayan kűşeleri dűğűmlű paralel kenarlar ile bunların da űzerinde birbirlerine akslarında dűğűmlerle baėlanan dairelerin űkillendirdiėi bir kompozisyon ile dekore edilmiőtir. Riefstahl'in (1941) bahsettiėi kitabe bu kemerin űzerinde olmalıdır. Taő kapının iē yzeyinde űstleri iki sıra kavsaralı, kűçük birer mihrabiye yer alır. Mihrabiyeler yalın ve herhangi bir sűsleme olmadan yapılmıőtır (Eravőar 2007) (Őekil 4.58).

Şekil 4.58. Evdir Han taş kapı mihrabiyeleri (Orijinal 2013)

Taő kapıdan geēildikten sonra dűrt taraftan iki sıra revaklarla ēevrili avluya girilir (Őekil 4.59). Sivri beőik tonozlarla avluya doėru yűnlendirilmiőt olan revaklar gűnűműzde bűyűk oranda tahrip olmuőtur (Eravőar 2007). Revakların ortasında silmeli birer kapı ile revaklara aēılan kapalı hűcreler sıralanmaktadır (Anonim 1983).

Şekil 4.59. Evdir Han'ın avlusundaki revaklar (Orijinal 2014)

Avlunun her dört yönünde bulunan birinci mekânların setler halinde ikinci mekânlardan daha yüksek yapıldığı, dolayısıyla birinci mekânların yolculara, ikinci mekânların hayvanlara ait olduğu anlaşılmaktadır (Taşkiran 1987).

Eyvanlar içten birer kemerle takviye edilmiş olup, avluya bakan uçlarında sivri kemerli açıklıklarla revaklara birleşmektedir. (Anonim 1983). Avluya açılan dört eyvanlı merkezi mekân plan tipinde inşa edilen yapının eyvan duvarlarından güneydeki tamamen, batıdaki ise kısmen yıkıktır. En sağlam eyvan güneydeki giriş eyvanı ile doğuda olanıdır. Güneydeki eyvan, revak kemerinin hafifçe genişletilmesi suretiyle yapılmıştır. Kuzeydeki eyvan ise tamamen yıkılmıştır. Kervansaray'ın doğudaki eyvanı belirgin olarak seçilir. İki revak sırası boyunca avluya doğru yüksek bir tonoz açıklığı ile yöneldiği anlaşılan eyvanın tonozu tamamen yıkılmıştır. Eyvanın içinde devşirme malzemeler halen izlenebilmektedir. Bunlardan özellikle kemer üzengi taşı seviyesinde olanlar plasterli bir biçimde yapılmıştır (Eravşar 2007).

Giriş eyvanının sağındaki tek bir hücrenin diğer bölümlerden farklı olarak çok muhkem bir şekilde yapılmış ve tecrit edilmiş olması, buranın ya kıymetli eşyaların muhafaza edildiği bölüm veya beylere ait olduğunu göstermektedir. (Anonim 1983). Yapıda en çok dikkati çeken bölüm, doğu kanatta payandanın içinde yer alan küçük holdür. Döşeme taşları birbiri üzerine çapraz bir biçimde yerleştirilmiş ve altta dışarıya doğru bir kanal açılmıştır. Burası küçük bir tuvalet şeklinde düzenlenmiştir. Selçuklu mimarisinde çok az rastlanan bir tuvalet örneği olması bakımından önemlidir (Eravşar 2007).

Kervansaray'da halen seki izlenebilmektedir. Revaklardan avluya bakan kısımda olanı sekilidir. Seki yaklaşık iki taş sırası normal avlu zemininden yüksektir. Girişten başlayarak eyvana kadar devam eden seki, eyvanla birlikte kesintiye uğramakta, eyvandan sonra aynı düzende başlayarak, diğer eyvana kadar devam etmektedir (Eravşar 2007).

Riefstahl (1941), girişin sağında çatıya çıkan bir merdivenin varlığına işaret etmiş ve günümüzde kayıp olan bu merdivenin çatının üzerinde konaklamak isteyenler için yapılmış olduğunu öngörmüştür. Yine Riefstahl (1941), kervansarayın güneybatısında, merdivenle inilen büyük bir sarnıcın varlığından söz etmiş ve buranın dört tane uzun tünel tarzıyla tavanla örtülü olduğunu söylemiştir.

Yapının çeşitli yerlerinde spolyen malzeme çok miktarda kullanılmıştır. Spratt ve Forbes (2008) yapıda yakındaki antik kentten getirilmiş çok sayıda spolyen malzeme kullanıldığını belirtmiştir. Spolyen malzemenin özellikle eyvanda yoğunlaştığı, Erdmann'ın (1961) da dikkatini çekmiştir ve spolyen malzemenin kullanımında resimli taraf iç kısma gelecek şekilde yerleştirildiğini söylemektedir. Ancak günümüzde bu şekilde yapılmış bir resimli taş rastlanılmamaktadır. En önemli spolyen malzeme olarak bir medusa başına işaret eden Erdmann (1961), sarnıçta da bol miktarda taş kullanımının olduğunu belirtmektedir. Spratt ve Forbes'in (2008) gezi ve araştırmaları sırasında çok sayıda taşçı işareti tespit edilmiştir. Bu taşçı işaretlerine ilave olarak Erdmann (1961) da bazı yeni taşçı işaretleri tespit etmiştir. Günümüzde taşçı işaretlerinin bir kısmı mevcuttur. Ancak bir kısmı define arayıcıları tarafından tahrip edilmiştir (Eravşar 2007).

Yakınında su kaynağı olan yapı, bir düzlükte yer almaktadır. Bugün tarım arazileri arasında kalmış olan hanın doğusunda eski bir mezarlık yer almaktadır (Şekil 4.61). Anadolu Selçuklu Dönemi'nin Antalya-Isparta kervanı üzerinde olup Evdir Han, Kırkgöz Han, Susuz Han ve İncir Han şeklinde devam eden menzil üzerindedir.

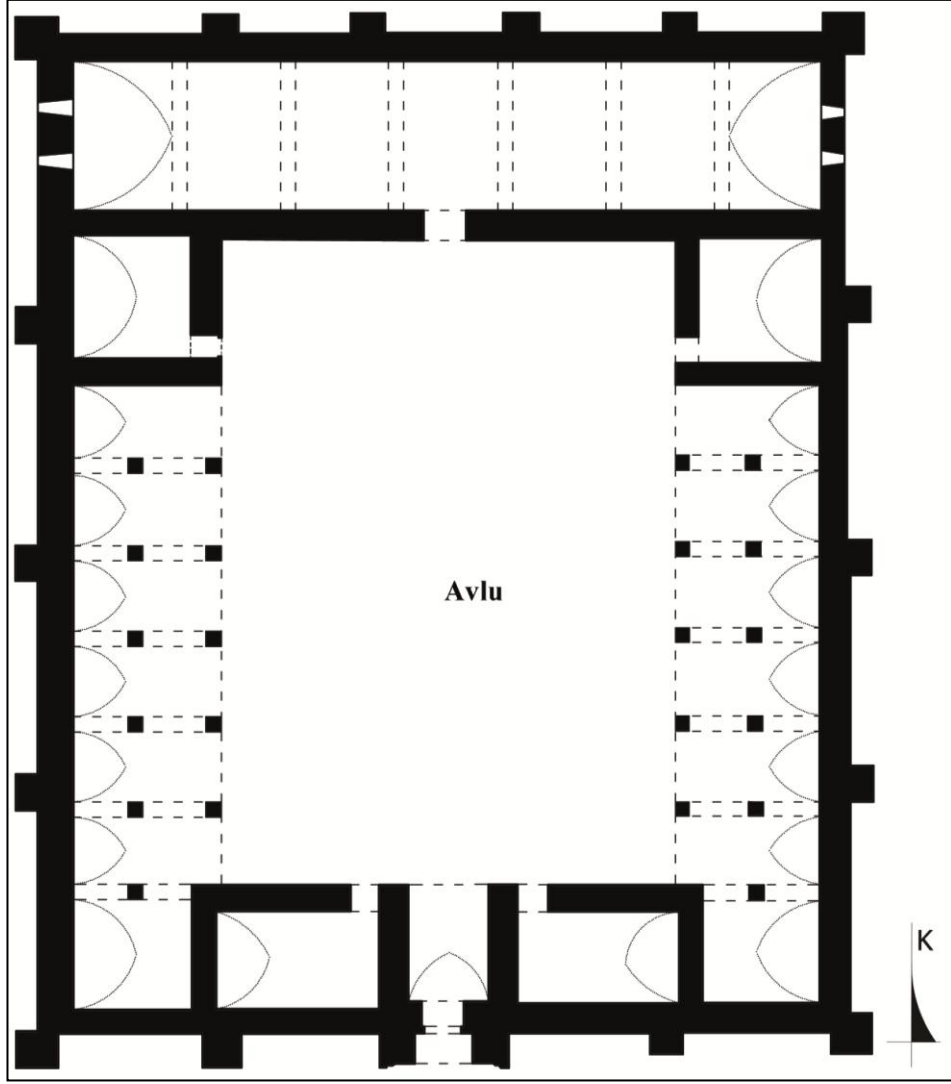
Han, ismini Döşemealtı ilçesinin eski adı olan Kırkgöz'den almaktadır. Kırkgöz ismi, bu bölgede çok sayıda su kaynağının yer almasından ortaya çıkmıştır. Giriş kapısı üzerinde yer alan 6 satırlık kitabesine göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, 1236-1246 tarihleri arasında yaptırılmış olan Kırkgöz Han, Anadolu'da sultanın emri ile yapılan 6 kervansaraydan biridir (Yurdasever 2011).

Osmanlılar döneminde restorasyon gören yapının ikinci restorasyonu 2008 yılı içerisinde tamamlanmıştır. Döşemealtı Belediyesinin isteği üzerine Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon sırasında yapının derzleri elden geçirilmiş ve tahrip olan taşları yenilenmiştir (Anonim 2015c). Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki Kırkgöz Han, günümüzde özel bir şirket tarafından kiralanmış, turistik amaçlı işletmeye açılmak üzere onarılarak bakım ve temizliği yapılmış durumdadır (Şekil 4.62).

Şekil 4.62. Kırkgöz Han (Orijinal 2014)

Çok sağlam bir durumda kalan han bir sultan tarafından yaptırılmış olmakla beraber, sultan hanlarının klasik planından farklılık göstermektedir. Planı (Şekil 4.63) ortası bir avluya, bir salona (kışlık kısmına) ve dar cephede bir portale sahip olan hanların planına güzel bir örnektir. Dış ölçüleri 62.10 x 42.45 m., avlu ölçüleri ise 40.35 x 28.10 m.dir (Taşkiran 1986).

Şekil 4.63. Kırkgöz Han'ın planı (Erdmann 1961'den işlenerek)

Yapı genel görünüşü itibariyle güney kuzey yönlü uzanan, dikdörtgen planlı, sade görümlü, görünüşü ile bir kaleyi andıran, tipik bir Selçuklu kervansarayı örneği sergilemektedir (Yurdasever 2011). Bütünüyle muntazam dikdörtgen planlı hanın beden duvarları (Şekil 4.64) dışta moloz taşlardan gayet kuvvetli bir şekilde inşa edilmiş olup; köşeli payandalarla takviye edilmiştir (Anonim 1983). Payandaların yüksekliği 2.50 m, duvardan taşkınlığı ise 1.30 m.dir. Beden duvarlarını güçlendirmenin yanı sıra, yapıya güçlü bir kale görünümü veren bu payandalar simgesel niteliklerinin yanı sıra, kalelerin burçlarında olduğu gibi gerektiğinde handa yapılacak bir savunmada da destekleyici olabileceklerdir (Yurdasever 2011).

Dış cepheye yansıyan bir diğer unsur çörtlenlerdir. Güney cephede beş, doğu cephede dört, kuzey cephede dört, doğu cephede yedi adet olmak üzere çörtlen vardır. Bu çörtlenlerden bir kısmı yenilenmiş ve oluk formlu taşlar yerleştirilmiş olsa da bir kısmının oluk kısımları bozuk vaziyettedir (Yurdasever 2011).

Şekil 4.64. Kırkgöz Han beden duvarları (Ortaçeşme 2013)

Yapının gÜney cephesi ortasında taç kapı yer almaktadır (Şekil 4.65). Kesme taştan portalbeden duvarlarından 2.00 m. ileri çıkmaktadır. Hiçbir süsleme unsuru taşımayan portalde sadece büyük sivri kemerin profili belirtilmiş ve niş köŐeleri sütun şeklinde yontulmuŐtur. Sivri kemerli bir eyvanı andıran portal nişinin üç yüzeyinde yay kemerli büyük kapı yer almakta olup, kapı kemiği üzerindeki dolgu içinde yapının kitabesi yer almaktadır (Anonim 1983).

Şekil 4.65. Kırkgöz Han'ın taç kapısı (Orijinal 2013)

Hanın gÜney cephesinde yer alan taç kapının ardında, 2.55 m. genişlikteki kapı açıklığından içeriye girildiğinde bir eyvanla karşılaşılr. Giriş eyvanı olan bu eyvan, yapının tek eyvanıdır (Şekil 4.66). Avluya, revaklara ve kapalı mekâna olmak üzere,

yapının bütün birimlere adeta yönlendirmeyi sağlamaktadır. Giriş eyvanı, kapının hemen ardında oluşu ile karşılama mekânı görevi görmektedir. Muhtemelen bu kısımda, gelen yolcu karŐılanıyor, kayıt altına alınıyor, hayvanı, yükü ve kendisi için yer gösteriliyor, konaklama hakkında bilgi veriliyordu. Eyvanın yanında, doğu ve batı yönlerde birer olmak üzere, iki kapalı mekân bulunmaktadır. (Yurdasever 2011).

Şekil 4.66. Kırkgöz Han giriş eyvanı ve kapalı mekânlar (Orijinal 2013)

Oldukça geniş iç avlunun doğu ve batı kenarlarında kalın kesme taş payeler üzerinde yine kesme taştan sivri kemerli revaklar sıralanmaktadır (Anonim 1983). (Şekil 4.67). Revakları avludan 0.75 m. yükseklikle ayıran seki restorasyon çalışmalarında yenilenmiştir. Revakların doğu yönde duvarla birleŐtiėi noktada, duvar boyunca 0.80 m. yükseklikte 0.30 m. genişlikte bir seki yer alır. Kemer yayları ve payelerde düzgün kesme taşlar, duvar örgülerinde moloz taş görülür. Kemer yaylarını meydana getiren kesme taŐlarda usta işaretlerinin sayısı oldukça fazladır (Yurdasever 2011).

Şekil 4.67. Kırkgöz Han'ın avlusundaki revaklar (doğu cephe) (Ortaçeşme 2013)

Batı yöndeki revakların bitimi ile giriş eyvanı arasındaki k kapalı mekân, sivri kemer alınlık altında, basık kemer yayına sahip kapı girişi ile diğer k kapalı mekânlarla aynı özelliktedir (Şekil 4.68). Mekânın 5.40 x 9.80 m. lleriyle, duvar örgüsüyle, beşik tonoz üst örtüsüyle, giriş eyvanının doğusundaki k kapalı meknla benzeŐtiĐi grlmektedir. Bu mekânın kapısından girildikten sonra, batı yönde 6 m. sonra bir su kanalı uzanmaktadır. Bu su kanalı, odanın kuzey duvarından güney duvarına kadar zeminde ilerlemekte ve duvara ulaştığı noktalarda birer delik bulunmaktadır (Yurdasever 2011) (Şekil 4.69).

Şekil 4.68. Kırkgöz Han batı yönündeki revaklar ve kapalı mekân (Ortaçeşme 2013)

Şekil 4.69. Kırkgöz Han kapalı mekândaki su kanalı (Ortaçeşme 2013)

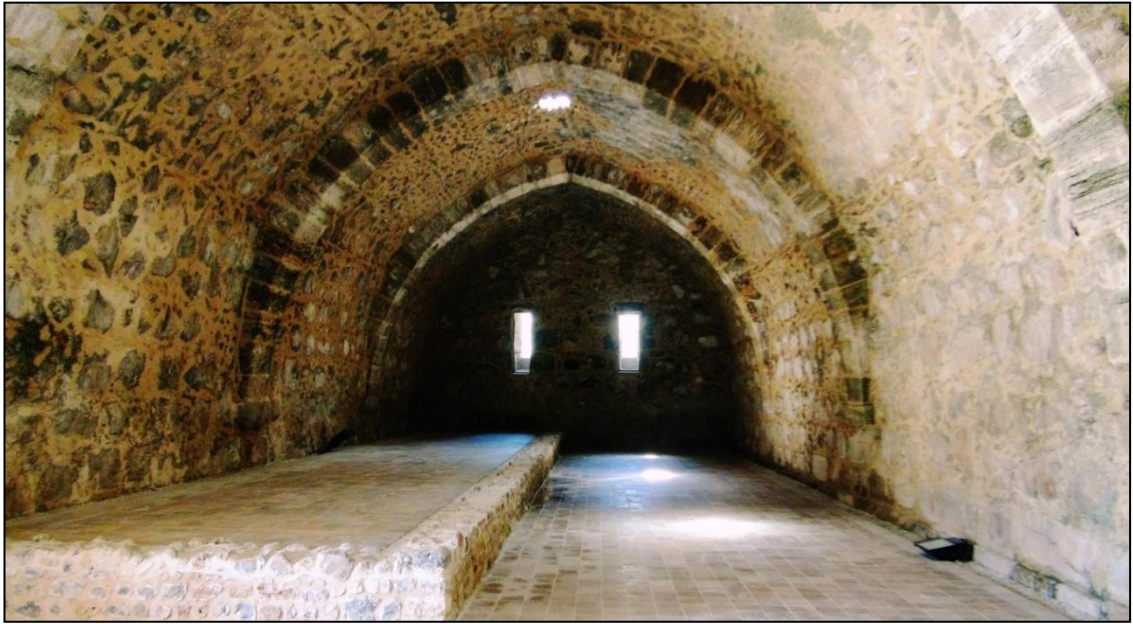

Avlunun kuzey cephesinin tamamını oluşturan kısım, kapalı bölüm ismiyle nitelendirilen kısımdır. Kuzey cepheyi tamamen kapatan ve bütün kuzey cephe boyunca bir tonozla örtülü olan bu kapalı kısım kesme taştan bir kapı (Şekil 4.70) ile avluya açılmaktadır (Anonim 1983).

Şekil 4.70. Kırkgöz Han kuzey cephedeki kapı (Ortaçeşme 2013)

Kapalı bölümün kapısından girdikten sonra hem doğu hem batı yönde, 2.50 m. aradan sonra sekiler başlamaktadır (Şekil 4.71). Güney duvara bitişik olan sekilerin yerden yüksekliği 0.85 m.dir. Diğer hanlarda da bu tür bölümlere, hol, salon, kapalı bölüm gibi isimler verilmektedir. Bu bölümler hanlarda, kapalı ve korunaklı olması sebebiyle, kışlık barınma yeri olarak kullanılmaktadır (Yurdasever 2011).

Şekil 4.71. Kırkgöz Han kapalı salonun içten görünüşü (Ortaçeşme 2013)

4.1.2.3. Emdir Han ve Kırkgöz Han'da bahçe mekânının analizi

Emdir Han, dört büyük sivri beşik tonozlu eyvanın çevrelediği, hücrelerden her birinin açıldığı 47.10 x 34.50 m. ölçülerindeki avlu planıyla kervansarayların açık mekân kullanımına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bektaş'ın (1999) sınıflandırmasına göre, Emdir Han, yalnızca açık ve yarı açık bölümleri olan kervansaray tipine uymaktadır. Avlunun zemini topraktır.

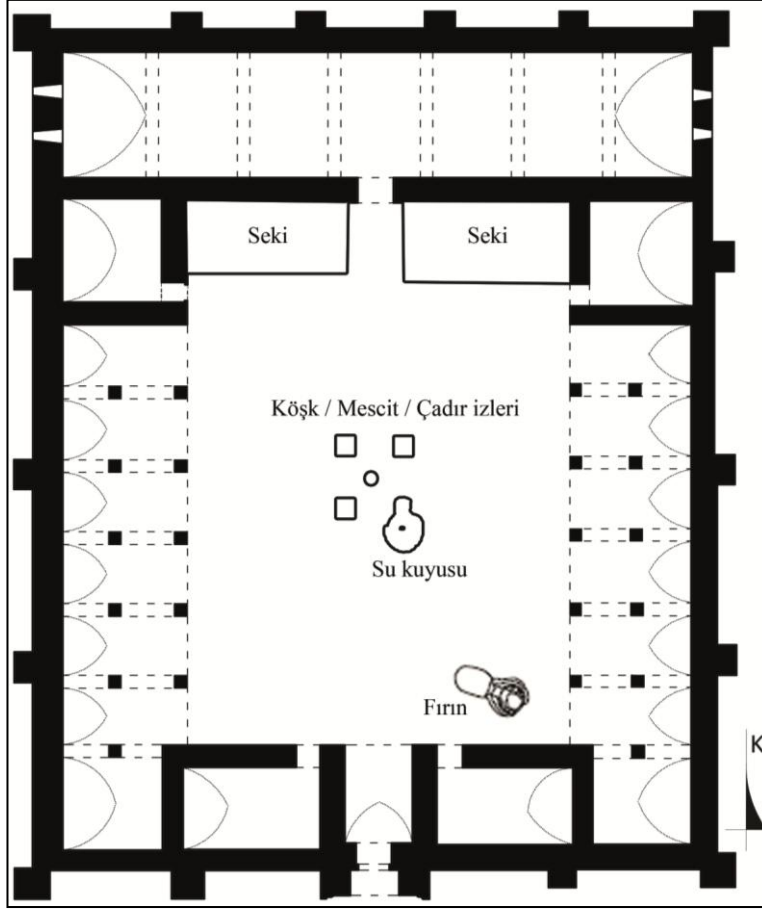
19. yüzyılda Antalya ve çevresine gelen Spratt ve Forbes (2008) Emdir Han'da geçirdikleri geceyi anlatırlarken atlarını hanın açık avlusuna bağladıklarını belirtmişlerdir. Bu anlatım kervansarayların avlularının, arabaların konulması, eşyaların indirilip yüklenmesi, deve/at gibi kervan hayvanlarının bağlanması için uygun alanlar olduğu ve Emdir Han'ın avlusunun da bu amaçlara hizmet ettiği bilgisi ile paraleldir. Ayrıca, günümüzde gözlemlenemeyen ancak Erdmann (1961) tarafından sarnıç olarak adlandırılmış ve hanın hemen dışında yer aldığı belirtilmiş bir yapının varlığı söz konusudur.

Emdir Han'ın kuzeyinde, yol aşırı tarafta ve günümüzde bir ızgara kafes ile korunan lâhit mezarlar bulunmaktadır (Şekil 4.72). Araştırmalar sonucu bu mezarların lâhit taklidi ve Müslüman gömüsü olduğu ortaya çıkmıştır. Tahta tabutlarla gömülmüş, kıbleye dönük olan bu mezarlardan üçünde insan, birinde ise at iskeletine rastlanmıştır (Anonim 2013). Bu durum, göçebe kültürünün bir uzantısı olarak Türklerde at gömme geleneğine bir örnek teşkil etmektedir. Emdir Han'ın dışında bulunan bu mezarlıklar, Selçuklular'da kervansaray çevresinin ne şekilde kullanımlara sahip olabileceği konusunda bilgi vermektedir.

Şekil 4.72. Emdir Han'ın kuzeyindeki lâhit mezarlar (Orijinal 2014)

Kırkgöz Han ise 40.35 x 28.10 m. ölçülerindeki açık avluya ve iki taraftan bu avluya açılan tonozlu hücrelere sahiptir (Şekil 4.73). Öncesinde toprak olan avlu zemini, restorasyon çalışmalarından sonra çakıl ile doldurulmuştur (Şekil 4.74 ve Şekil 4.75).

Şekil 4.73. Kırkgöz Han'ın avlusu (Üreğen 2007'den işlenerek)

Şekil 4.74. Kırkgöz Han toprak avlu zemini (Anonim 2007)

Şekil 4.75. Kırkgöz Han çakıl avlu zemini (Ortaçesme 2013)

Avlunun ortasında, günümüzde taş ve toprakla dolu halde bulunan ve vaktiyle su kuyusu olduğu düşünülen bir açıklık bulunmaktadır (Şekil 4.76). Toprak seviyesinde yer alan kuyu, restorasyon çalışmalarından sonra etrafı doğal taşlarla çevrenip yerden 5 cm. kadar bir yüksekliğe ulaşmıştır.

Dairesel formlu olan bu su kuyusuyla birlikte çevrenmiş olan kare formlu kalıntı ile her biri diğerine dik ve eşit uzaklıkta yer alan kare kalıntılar mimari bir unsurun ayak izlerini andırmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde inşa edilmiş olan büyük

boyutlu kervansarayların avlularının ortalarında küçük bir mescidin, köşk ya da hancıya ait bir çadırın olduğu bilgisinden yola çıkarak, bu açıklıkların bir zamanlar burada olabilecek bir köşk, mescit ya da çadırın ayaklarının oturduğu temeller olduğu düşünülebilir (Şekil 4.77).

Şekil 4.76. Kırkgöz Han'ın avlusundaki su kuyusu (Ortaçesme 2013)

Şekil 4.77. Kırkgöz Han'ın avlusundaki mescit/köşk/çadır izleri (Anonim 2015d)

Avluda yer alan bir başka detay ise avlunun güney doğu köşesinde, doğu cephedeki revakların başlangıcına yerde bulunan, 1.91 x 5.31 m. ölçülerinde ve zemin seviyesinden yaklaşık 50 cm. aşağıda yer alan kalıntılardır. Tuğla ve taş malzemenin bir arada kullanıldığı gözlemlenen kalıntının vaktiyle fırın/tandır olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüzde cam malzeme ile koruma altına alınıp sergilenen bu fırının vaktiyle Kırkgöz Han'da konaklayanlar için bir takım yiyeceklerin pişirildiği bir alan olarak hizmet verdiği düşünülmektedir (Şekil 4.78).

Şekil 4.78. Kırkgöz Han'ın avlusundaki fırın (Ortaçesme 2013)

Avlunun kuzeyinde, kapalı bölümün girişinin iki yanında seki biçiminde duvar örgüsü ile oluşturulmuş bir unsur vardır. Seki biçimli bu bölüm, yenileme çalışmalarında duvar örgüsü ile çevrilip, yükseltilmiştir (Yurdasever 2011). Bu

bölümlerden doğu yöndeki; 6.30 x 11.80 m., batı yöndeki; 5.40 x 11.30 m. ölçülerinde olup, yerden 0.90 m. yüksekliktedir. Bu bölümler kervan yolcularının yüklerini bırakabilecekleri alanlar olabileceği gibi, yaz aylarında üzerinde konaklanılan ya da oturulan alanlar olarak da yorumlanabilir (Şekil 4.79).

Şekil 4.79. Kırkgöz Han'ın avlusundaki seki tarzı bölümler (Ortaçesme 2013)

Araştırma kapsamında incelenen bu iki Selçuklu kervansarayı Anadolu'nun kervan yollarında birbiri ardında yer almaktadır. Hem Evdir Han hem de Kırkgöz Han'ın çevresinde tarımsal araziler yer almakta ve her ikisinin de yakınından bir su kaynağı geçmektedir. Kırkgöz Han'ın çevresindeki zeytin ve nar bahçeleri ile diğer tarımsal araziler günümüzde de etkin olarak kullanılmaktadır. Selçuklular Dönemi'nde kervansaraylar ve kervan yolları çevresinde oluşturulan tarımsal üretim alanlarının yani tarım bahçelerinin varlığı da göz önünde bulundurulduğunda bu iki kervansarayın çevresinin ve ikisi arasında kalan, Antalya gibi verimli topraklara sahip arazilerde çeşitli üretimlerin yapıldığı tarımsal bahçelerin bulunduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Şekil 4.80 ve Şekil 4.81).

Şekil 4.80. Kırkgöz Han'ın doğusundaki tarımsal arazi (Ortaçesme 2013)

Şekil 4.81. Kırkgöz Han'ın güneyindeki zeytin bahçesi (Orijinal 2013)

4.1.3. Selçuklu Av Köşkü

Antalya'nın 30 km. batısında, Kemer Belediyesi sınırları içinde, Dedeler Mevkii'ndedir (Şekil 4.82). Antalya'dan Kumluca'ya uzanan karayolunun 100 m. kadar batısındadır.

Şekil 4.82. Selçuklu Av Köşkü'nün konumu (google haritalar)

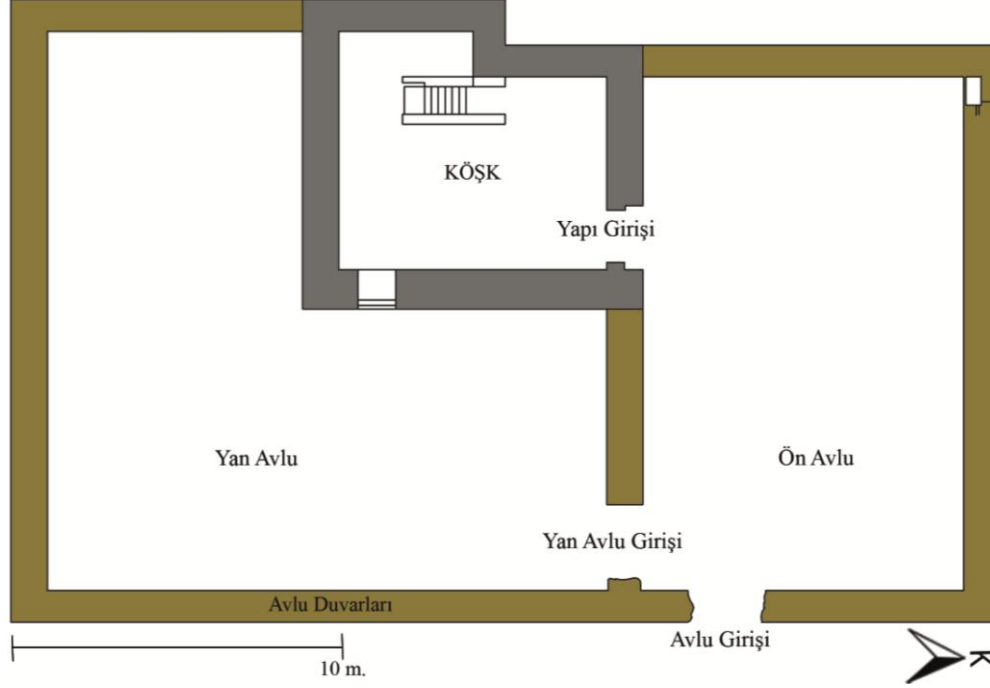
Köşk, dağların eteğinde, eğimin azaldığı kısımda ve ormanın içinde yer almaktadır (Şekil 4.83). Köşk'e karayolunun kuzeyinden, orman içinde bir patika ile ulaşılmaktadır.

Şekil 4.83. Selçuklu Av Köşkü'nün genel görünümü (Orijinal 2013)

Yapı, avlu duvarlarının çevirdiği 475 m²'lik bir alanın güneybatı kısmında, batı duvarına bitişik olarak yer almaktadır (Şekil 4.84). Köşkün üç cephesi avlu duvarlarının içinde, yalnızca doğu cephesi avlunun dışında kalmaktadır. Giriş cephesi ön avlunun güney duvarının bir kısmını oluşturmaktadır. Giriş kapısının söveleri sökülüş ve etrafı yıkılmıştır (Şekil 4.85). Zemin seviyesinde kapı açıklığı ve dişlileri bellidir ve bunlar kapı kanatlarının dışarıya doğru açıldığına işaret etmektedir. Giriş açıklığının nasıl örtüldüğü belli değildir. Ancak sökülen taşların duvardaki izleri yüksek bir kemer

olmadığını göstermektedir. Bu cephede salona ait, eşit boyutlu iki pencere ve batıda merdiven sahanlığını aydınlatan, daha kısa fakat geniş, bir üçüncü pencere vardır. Pencerelerin hepsi aynı yükseklikte, zeminden yaklaşık 3.50 m.de bitmektedir (Tükel Yavuz 2000).

Şekil 4.84. Selçuklu Av Köşkü'nün planı (Tükel Yavuz 2000'den işlenerek)

Doğu ve güney cepheler içteki yan avlunun bu yönlerdeki kenarlarını tanımlamaktadır. Doğu cephenin güney köşesinde, zemin seviyesinin yaklaşık 0.40 m. üstünde, 0.87 m. açıklığında bir dikdörtgen pencere vardır (Şekil 4.86). Pencerenin mermer lentosu basık kemer olarak oyulmuş ve kemer taşları geçmeli kemer gibi işlenmiştir. Lento ve söve taşlarındaki yatay ve dikey deliklerden burada iki yönlü demir bir parmaklık olduğu anlaşılmaktadır (Tükel Yavuz 2000).

Şekil 4.85. Selçuklu Av Köşkü'nün giriş açıklığı (Orijinal 2014)

Şekil 4.86. Selçuklu Av Kōőkü doğu cephe penceresi (Orijinal 2014).

Güney cephede, ön cephedeki iki pencere ile aynı yükseklikte ve boyutlarda bir pencere vardır; bu pencere içerideki salonun duvarının ortasına isabet etmektedir. Cephenin batı ucunda, söveleri sōkōldōđü için büyümüş bir kapının açıklığı bulunmaktadır (Şekil 4.87) (Tükel Yavuz 2000).

Şekil 4.87. Selçuklu Av Kōőkü güney cephedeki kapı açıklığı (Orijinal 2014)

Yapının içinden on beş basamaklı bir merdiven ile çatıya çıkılmaktadır. Tükel Yavuz'a (2000) göre, köşkün en çarpıcı, başka hiçbir köşk ya da başka tür bir yapıda görülmemiŐ ögesi olan, çatıya çıkan merdiven üzerindeki mukarnaslı düŐmedir (Şekil 4.88). Selçuklu Dönemi yapılarında merdiven st örtüsü bezeli olan başka hiçbir yapı bulunmamaktadır. Köşkteki mukarnasların geometrik düzeni, içteki yıldızların dıştaki geometrik Şekle bağlı olarak Őekillenmesi açısından en çok yıldız tonozların göbeklerine benzemektedir.

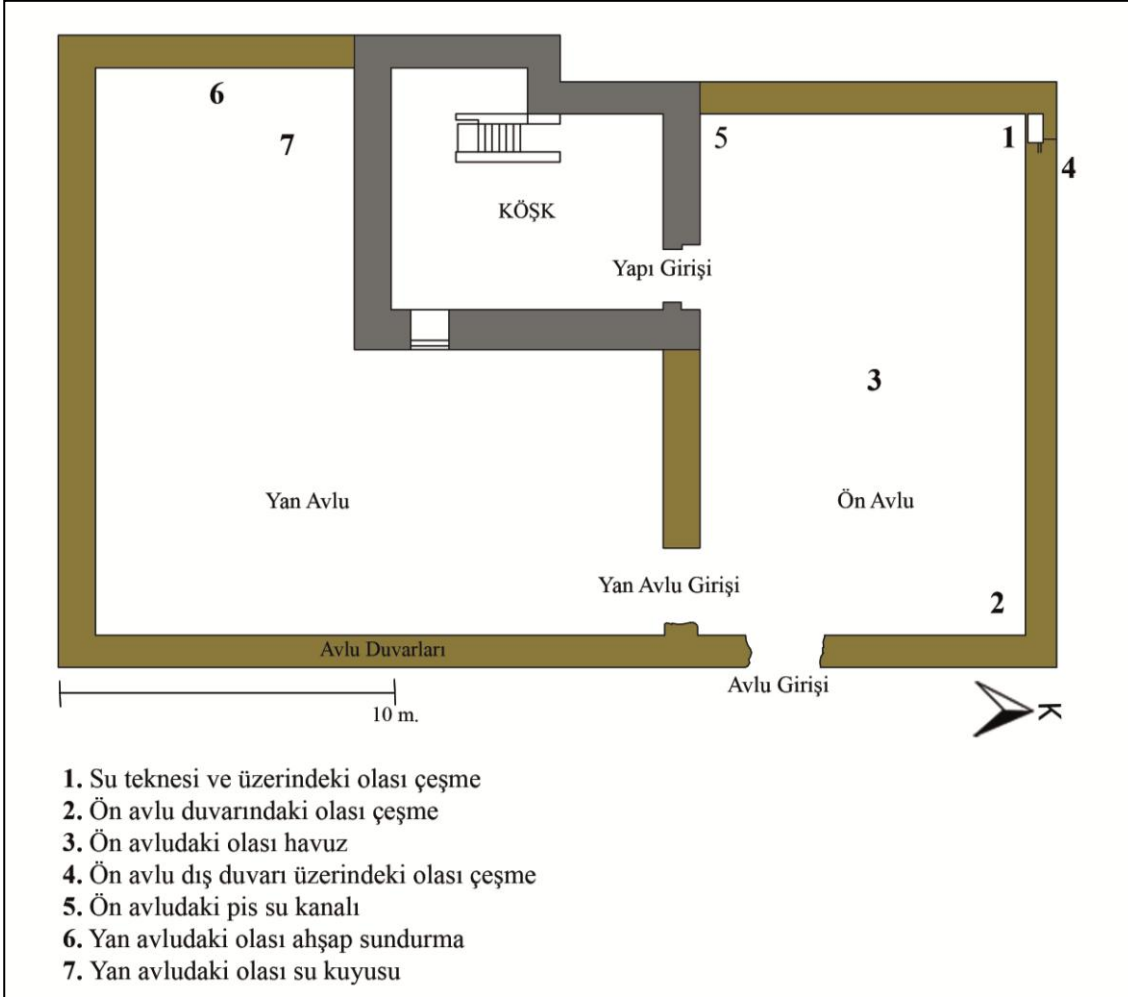
Şekil 4.88. Selçuklu Av Köşkü'ndeki mukarnaslı yapı (Orijinal 2013)

Düz bir yüzeye sahip olan çatı, horasan harcı ile sıvanmış vaziyettedir. atı köşkün belki de en özel ve önemli mekânıdır. Yapının en özel ve en önemli bezemesi de çatıya çıkan merdiveni örtmektedir. Çatının sıvalı zemini ile bir teras niteliği kazanması bu kullanıma bağlıdır. Bolca ve keyifle kullanılan bir mekân olduğu anlaşılan çatının herhalde çok görkemli bir dağ ve deniz manzarası vardı. Köşk yapıldığı dönemde, batısı dağlık, etrafı tarım alanı idi ve kuzey ve doğu yönlerinden deniz görünüyordu. Köşkün bulunduğu iklim bölgesi de göz önüne alınınca çatı gündüz yaşamak için ve uygun mevsimde de gece yatmak için kullanılıyor olmalıdır (Tükel Yavuz 2000).

Kemer'deki Köşk, diğer köşk yapıları ile ortak yanlarına karşın birçok ayrı özellikler de taşımaktadır. KŐklerde çatının nasıl kullanıldığı bu köşkle ortaya çıkmaktadır. Başka hiçbir Selçuklu yapısında bulunmayan bir merdiveni vardır. Mimari zelliklerinin yanı sıra bulunduğu yer de ayrı bir önem taşımaktadır. Bu köşk Antalya'nın batısında, sahilde, Selçuklu varlığını kanıtlayan tek yapıdır (Tükel Yavuz 2000).

4.1.4. Selçuklu Av Köşkü'nde bahçe mekânının analizi

Selçuklu Av Köşkü'nün bahçe mekânına dair bulgular aşağıdaki planda, yerlerine göre numaralandırılarak gösterilmiş ve detaylı olarak anlatılmıştır (Şekil 4.89).

Şekil 4.89. Selçuklu Av Köşkü'ndeki bahçe materyalleri (Orijinal 2015)

Yapının dışında, kuzey tarafında, dağ ve ova arasında, doğu-batı doğrultusunda aralıklı fakat birbirine paralel olarak uzanan birkaç su kanalı vardır, ancak kaç kanal olduğunu ve ne kadar devam ettiğini üzerlerinde ağaçlar büyüdüğü için anlamak mümkün değildir. Kanallar yaklaşık 0.40-0.50 m. eninde ve 0.30 m. derinliğindedir, içleri Horasan Harcı ile sıvanmıştır (Tükel Yavuz 2000).

Dikdörtgen avlunun duvarları dıştan dışa, kuzeyde 16.35 m., doğuda 27.99 m., batıda 27.75 m., güneyde ise batı duvarın orta kısmından itibaren güneye doğru 1.50 m. çıkıntı yapması nedeniyle 16.17 m. uzunluğundadır (Tükel Yavuz 2000). Avlu duvarları yaklaşık 3.00 m. yüksekliğinde, 90-100 cm. kalınlığındadır ve üstü üçgenleşen bir

harpuşta ile bitmektedir. Moloz taŐla genelde sıvasız olarak örölmüŐ duvarların iÇten ve dıştan sıvalı olduğu kalan kısımlardan anlaşılmaktadır.

Avlunun girişi doğu duvar üzerinde, kuzeydeki ön avluya açılmaktadır (Şekil 4.90). Giriş açıklığını tanımlayan öğeler sökülerek alınmış, giriş bir duvar yıkığı haline gelmiştir.

Őekil 4.90. SelĐuklu Av KōŐkū'nün ön avlusuna açılan doĐu duvar (Orijinal 2013)

Ön avludaki kuzey duvarının batı duvarı ile birleŐtiĐi köŐede, kuzey duvar üzerinde bir su teknesi (Şekil 4.91) bulunmaktadır. Bugünkü avlu zemininden yaklaşık 1.40 m. yükseklikte bulunan su teknesine, Tükel Yavuz'un (2000) tespit etmiş olduğu, Şimdi yıkık ya da toprak altında kalmış birkaç basamakla ulaşılmaktadır. Ön kısmı ve batı köŐesi kırılmış olan teknenin boyutları; iÇten 0.75 m. boyunda, 0.35 m. eninde ve 0.26 m. yüksekliğindedir. Et kalınlığı 0,10 m. olan teknenin ön yüzü ise 0.67 m. yüksekliğindedir. Girintisi ve işi sıvalı olan tekneye batı kenarında üç, doğu kenarında bir ve kuzey kenarın doğu köşesinde bir tane olmak üzere beş adet piŐmiŐ topraktan su künkü bağlanmaktadır. Batı duvarındaki künklerden iki tanesinin yapıya su taşıma amaÇlı kullanılmış olabileceğini ve doğu kenarındaki künkün avlunun kuzey duvarı iÇinde boylamasına uzandığını belirten Tükel Yavuz'a (2000) göre, bu durum kuzey duvarda ya da doğu duvarın kuzey ucunda bir çeşme olma olasılığını işaret etmekte ve bir olasılık da ön avluda bu künklerle beslenen bir havuzun varlığını göstermektedir. Kuzeydeki künkün doğrudan duvarın dış yüzüne bağlanması ise haznede toplanan suyun fazlasının doğrudan dışarı atılmasını sağlayan, batıdaki duvarın dış yüzüne yapılmış bir çeŐmeye işaret etmektedir. Tükel Yavuz (2000), bir ikinci çeşmenin de teknenin kırık ön yüzünde olabileceğini belirtmektedir.

Ön avlunun batı duvarında, köşk ile bitiŐtiĐi köŐede, zemin seviyesinde, yaklaşık 0.50 m. eninde ve 0.25 m. yüksekliğinde dikdörtgen bir delik vardır. Fakat ne yönde

uzandığı belli değildir. Deliğin etrafı kırılmıştır. Konumu avlu suyunu akıtan bir pis su kanalı olasılığına işaret etmektedir (Tükel Yavuz 2000) (Şekil 4.92).

Şekil 4.91. Selçuklu Av Köşkü'ndeki su teknesi (Orijinal 2013)

Şekil 4.92. Selçuklu Av Köşkü'ndeki pis su kanalı (Orijinal 2013)

Avlu, yapının kuzey duvarının uzantısı gibi devam eden 0.80 m. eninde bir duvarla ikiye bölünmüştür. Avlular arası geçişi sağlayan aralık yıkık vaziyettedir (Şekil 4.93). Avlunun bölme duvarından girilen “L” biçimindeki ikinci parçasının uzun kenarları (içten) doğuda 16.03 m. güneyde 16.17 m., kısa kenarları kuzeyde 9.12 m., batıda 7.30 m.'dir. Avlunun diğer kenarlarını köşkün doğu ve güney cepheleri sınırlamaktadır.

Şekil 4.93. Selçuklu Av Köşkü'nün avlusunu ikiye bölen duvar kalıntısı ve kapı açıklığı (Orijinal 2013)

Avlunun batı ucunda yıkıntı gibi gözükken bir tepeliğin içinde iki adet granit sütun görülmektedir (Şekil 4.94). Tükel Yavuz'a (2000) göre, avlu duvarlarının bu

kısımda daha yüksek ve üst kısımlarının yıkık olması, öndeki yıkıntının içinde görülen iki sütun ve avlu duvarı üzerindeki hatıl izleri bir araya konduğu zaman burada iki katlı bir ahşap sundurmanın varlığı ortaya çıkmaktadır. Avlunun güney duvarı ile köşkün güney duvarı arasında 7.30 m. uzanan sundurmayı zemin katında, şimdi âtil halde bulunan bu iki granit sütunun taşıdığı düşünülmektedir.

Şekil 4.94. Selçuklu Av Köşkü avlusundaki granit sütunlar (Orijinal 2014)

Çatının batı duvarı ile merdivenkovanın batı duvarı arasında 1.18 m. eninde, dikdörtgen bir alan kalmaktadır. Bu alanın kuzeydoğu köşesinde, birikmiş yaprak ve toprak tabakasının altında boyutları tam saptanamayan bir delik görülmektedir. Bu delik planda, altta, zemin kattaki mekânın duvarındaki dikdörtgen dikey kanalın üstüne gelmektedir. Delik ile kanalın çakışması, çatının düz ve sıvalı olması, çatıda toplanan suyun bu delikten kanal yoluyla aşağıda bir sarnıçta biriktiğini göstermektedir. Suyun, mekânın altındaki haznede toplanması akla yakındır, fakat bu hazne, görüldüğü kadarıyla sarnıç için küçüktür. Bu durumda sarnıcın holün altında da devam ettiğini düşünmek mümkündür. Başka bir olasılık da sarnıcın avluda, sundurmanın altında veya yakınında bulunmasıdır. Ön avlunun kuzeybatı köşesindeki su teknesinden batı duvarı içinde uzanan toprak borunun, sundurmaya su getirmesinin yanı sıra sarnıcı beslemesi de akla yakındır (Tükel Yavuz 2000).

Yapı açık ve kapalı mekânların nasıl kullanıldıkları hakkında oldukça fazla ipucu vermektedir. Girişlerin yer aldığı kuzeydeki ön avlu daha özel, hatta belki, kuzey avlu duvarında devam eden su borusunun doldurduğu havuzun bulunduğu bir ön bahçe niteliğindedir. Avlunun kuzey avludan geçilen, diğer parçası ise köşkün servis kapısının açıldığı ve bunun önünde henüz tam tanımlanmamış olan bazı hizmet mekânlarını içeren bir sundurmanın yer aldığı bir servis avlusu niteliğindedir. Sundurmanın altında tuvalet ve mutfak işlevlerini gören mekânların yer alması gerekir. Köşkün içindeki dikdörtgen planlı büyük mekân esas yaşam mekânıdır. Yerde, oturma seviyesinde yer alan yapının tek büyük penceresi buradadır ve yan avluya açılmaktadır. Burada da bir havuz olasılığı vardır. Batıdaki küçük hol, arka avlu ve sundurma ile bağlantı kuran bir dolaşım alanıdır (Tükel Yavuz 2000).

Selçuklu Av Köşkü, Selçuklu Dönemi'ndeki köşk ve bahçeleri anlayışı açısından değerlendirildiğinde, hem konumu hem de planı açısından diğerleriyle pek çok ortak noktaya sahiptir. Selçuklular'da kentlerin dışında ya da yakınlarında inşa edilen, geleneksel av faaliyetleri ile şölen-ziyafet gibi dinlenme ve eğlenme gereksinimlerini karşılayan köşklerin varlığı bilinmektedir. Kemer'deki köşkün isminden de anlaşılacağı üzere, sahibinin av geleneğini yaşattığı, hatta Şems ul Mulk Sarayı'nın çevresinde olduğu gibi, vahşi ve evcil hayvanlar için otlakları içeren büyük bir bahçe yaptırmış olduğu düşünülebilmektedir. Köşkün yapıldığı dönemde etrafının tarım arazileri ile çevrili olması da o dönemde Selçuklu köşklerin konumlandırıldığı alanların önemli özelliklerinden biridir. Selçukluların suyun sistemli bir mekanizasyonla kullanımına ve su ağının tesis edilmesine verdikleri önem Selçuklu Av Köşkü'nde ortaya çıkan su künkleri ile desteklenmektedir. Ayrıca avlular içinde suların toplandığı havuzların ve duvar üzerinde çeşmelerin bulunması Selçukluların su kullanımının işlevselliğini göstermesinin yanında, avlu kullanımlarındaki estetik düşünceye verdiği önemi de ifade etmektedir. Havuz içindeki durağan su, kullanıcıya dinginlik verirken, bir yandan da fazla suyun toplanmasını sağlayarak fayda işlevi görmekte; çeşmelerden akan suyun sesi doğanın bir parçası olunduğunu hissettirirken, belki de bahçedeki bitkileri sulamakta ya da yine fazla suyun dışarı atımını sağlamaktadır.

Mevcut veriler ışığında, 1227'de inşa edilen Kub Adabad Sarayı'nda görüldüğü gibi, Selçuklu Av Köşkü'nün de bir yazlık saray olduğu, tarımsal peyzajın göz kamaştırıcı manzaralarına, av alanlarına, iyi sulanan ve yüksek duvarlarla çevrelenmiş bahçelere sahip olduğu fikri güçlenmektedir. Beyşehir Gölü'nün kenarında kurulmuş olan Kubad Abad gibi, Akdeniz'in en güzel manzaralarından birine sahip olan bir alanda kurulan Selçuklu Av Köşkü de İbn-i Bibi'nin deyimıyla "cennetten bir parça olma" niteliğini göstermektedir.

Köşkün birçok özelliği diğer Selçuklu saray ve köşklarine, özellikle Alanya civarındakilere benzemektedir. Hemen hepsinin dağın yamacında, tarım alanı içinde, sulak bir bölgede ve manzaraya açık konumlarda bulunması, çevre duvarlarının olması, hem akarsu hem sarnıç bulunması, yapının içinde su tesisatı bulunması, yaşam mekânının beşik tonozla örtülü büyük bir mekân olması, Kemer'deki köşkle paylaşılan özelliklerdir (Tükel Yavuz 2000).

4.2. Selçuklu Yapılarında Bahçe Öğelerinin Genel Analizi

Araştırma kapsamında incelenen alanlarda bahçe materyali olarak değerlendirilen unsurlar yer almaktadır. Bunlar, avlular, duvarlar, su yapıları başlığı altında incelenen su kanalları, havuzlar, çeşmeler, kuyular / sarnıçlar, heykeller, fırınlar ve mezarlardır. Bu bahçe materyallerinin buldukları alanlar Çizelge 4.1.'de gösterilmiş, ardından her birinin analizi yapılmıştır.

Çizelge 4.1. Araştırma alanlarındaki bahçe materyalleri

Bahçe Materyalleri	Araştırma Alanları			
	Yivli Minare Külliyesi	Evdır Han	Kırgöz Han	Selçuklu Av Köşkü
Avlu	x	x	x	x
Duvar	x			x
Su kanalı	x	x	x	x
Havuz	x			x
Çeşme	x			x
Kuyu / Sarnıç	x		x	x
Heykel	x	x	x	
Kapı	x	x	x	x
Fırın			x	
Mezar	x	x	x	

4.2.1. Avlular

Araştırma kapsamında incelenmiş olan Selçuklu yapılarından pek çoğu, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin olduğu kadar, İslam mimarisinin ve aynı zamanda Orta Çağ yapılarının da en önemli dış mekân kullanımlarından olan avlulara sahiptir. Yivli Minare Külliyesi'ndeki İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı)'nin üzeri açık, iki katlı, eyvanlı ve revaklı yapısı, İslam ve Türk mimarisinin avlu plan şemalarına uygunluk göstermektedir. Avlu ortasında bulunduğu tahmin edilen havuz, mekâna estetik bir görüntü ve suyun ferahlatıcı etkisini kazandırırken, avlu girişinin iki yanında var olduğu düşünülen merdivenler ikinci kata çıkışı sağlamaktadır.

İmaret Medresesi'nin avlu düzenlemesindeki bir orijinalliği de vurgulamak gerekmektedir. Yılmaz (2002), 1995 yılı tespitleri sırasında gözlemediği karşılıklı yerleştirilmiş dörder spolie sütunun varlığından söz etmektedir. Restorasyon çalışmaları sırasında bu sütunlar yerlerinden kaldırılıp avlunun bir tarafına yığılmış; buldukları yerlere beton sömeller yapılmış ve bu suretle avlu zemini yükseltılarak sömellerin üzerine de sütun kaideleri konulmuştur (Yılmaz 2002) (Şekil 4.95 ve Şekil 4.96). Bu durum, Selçuklu Dönemi'nde, yapının avlusunda devşirme malzeme olan spolie sütunların kullanıldığını göstermektedir.

Şekil 4.95. İmaret Medresesi beton sömeller (Yılmaz 2002)

Şekil 4.96. İmaret Medresesi spolie sütun kalıntısı (Orijinal 2015)

Selçuklu Dönemi'nde Harem işlevi gören bugünkü Mevlevihane'ye geçildiğinde bahçesinde yapısal olarak bir peyzaj ögesine rastlanılmamış olsa da binanın ilk inşaatında, şimdi olduğu gibi kapalı bir plana sahip olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Doğu kanadından bir ana eyvan ile iki yanında tonozlu birer mekân ve üç taraftan da iki katlı tonozlu diğer mekânların kuşattığı açık avlulu bir plana sahip olduğu fikri, Selçukluların saray olarak kullandıkları yapıyla birlikte Mevlevihane'de (Harem) de açık avlulu plan tipini uyguladıklarını göstermektedir. Bu durum Antalya ikliminin bu uygulamaya elverişli oluşunun yanı sıra, Selçuklu hanedanının aktivitelerini iç mekânların uzantısı olan bu açık mekânlara taşıma arzusuyla açıklanabilir ki bu mekânlar, doğal unsurları içeren ortamların yaratılmasına olanak sağlayan, sosyal ve kültürel alanlardır.

Kervansaraylardan Evdir Han ve Kırkgöz Han da açık avlulu, eyvanlı ve revaklı plan tipleri ile Selçuklu Dönemi kervansaraylarının karakteristik özelliklerini göstermektedir. Kırkgöz Han'ın avlusunda bir kuyu ve günümüzde sadece izleri ulaşabilmiş, toprakla doldurulmuş olan açıklıklar avlunun ortasında vaktiyle yer almış olan yapısal bir unsurun var olduğu ihtimalini doğurmaktadır. Geleneksel bir anlayışla düşünüldüğünde, bu olası yapısal unsurun köşk, mescit ya da bir hancı çadırı olması gerekmektedir. Bu tür yapısal unsurlara, Konya'daki Sultan Han, Konya-Afyon yolu üzerindeki İshaklı Han gibi Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaraylarının avlularında da rastlanmaktadır.

Kemer Selçuklu Köşkü ise farklı kullanımlara sahip olan ve birbirlerine geçişleri bir kapı ile sağlandığı düşünülen iki avluya sahiptir. Yapı günümüzde bir harabe halinde olmasına rağmen, avlu duvarlarının yüksekliği, yapı maddesi, bir zamanlar avluda var olduğu tahmin edilen havuz, çeşme ve sundurma gibi öğeler, bu avluların özellikleri hakkında fikir verecek niteliktedir.

4.2.2. Duvarlar

Araştırma kapsamında incelenen Antalya'daki Selçuklu yapılarından bazılarının bahçe mekânı olarak nitelendirilebilecek alanlarının bir bahçe duvarı ile sınırlandırıldığı gözlemlenmektedir.

Selçuklu Dönemi'nde Antalya tüm şehri saran surlarla çevrili kapalı bir kent modelindedir. Günümüze ulaşabilmiş ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan iki burcun arasından geçerek Yivli Minare Külliyesi'nin bulunduğu alanı kuzeyden çevreleyen ve hatta Mevlevihane ve Hamam yapılarına da istinat duvarı işlevi gören bu sur duvarları Erten'in (1940) de göstermiş olduğu gibi Yivli Minare Külliyesi'nden batıya doğru uzanmaktadır. Yivli Minare Camisi'nin batısındaki sur kalıntıları ise bu duvarın da Yılmaz'ın (2002) belirttiği gibi dıştaki sur duvarlarına paralel olarak batıya doğru uzandığını göstermektedir. Bu durumda Yivli Minare Külliyesi'nin batısındaki Hasbahçe olduğunu kabul ettiğimiz alan yüksek duvarlarla çevrili ve bu sayede korunaklı bir konumdadır. Bu özelliği ile Selçuklu Dönemi'nde başkent olan Konya'nın İbn Bibi tarafından anlatılan duvarlarla kuşatılmış bahçelerine ve aynı zamanda Kubad Abad'ın yüksek duvarla çevrili olduğunu öğrendiğimiz bahçelerine benzetilmektedir.

Günümüzde de gözlemlenebilen İmaret Medresesi'nin (Selçuklu Sarayı) ön cephesinden başlamak suretiyle Mevlevihane (Harem) ve Hamam yapılarını da içine alan bahçe duvarı ise Yivli Minare Külliyesi'ndeki bir diğer örnektir. Bu duvarın, külliye hanedana hizmet ettiği anlaşılan üç yapıyı ortak kullanıma açık olan diğer yapılardan ayırarak, bir nevi mahremiyet aracı ve aynı zamanda hanedanın halktan ayrıcalıklı olduğunu gösteren bir güç simgesi olduğu düşünülmektedir. Yapılar arasında kalan, Selçuklu Dönemi'nde hangi amaçla kullanıldığı konusunda veri yoksunluğu sebebiyle kesin bir kanaat getirilemese de araştırma bulguları sonucunda bağ-bahçe olduğu düşünülen alanı da sınırlandıran bu duvar, Selçuklu Dönemi'nde hanedana ait olan bahçelerin korunduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Yivli Minare Külliyesi'ndeki bir başka bahçe duvarı ise, eski fotoğraflardan tespit edilen Yivli Minare Camisi'nin kuzeydoğu cephesinin köşesinden başlayarak minareyi de içine alan duvardır. Hangi dönemde yapıldığı konusunda kesin bir kanaat getirmenin günümüzde imkânsız olduğu bu duvarın, Selçuklu Dönemi'nde yapıлып kullanılmış olabileceği gibi, Selçuklular'dan sonraki Türk dönemlerinde de yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu durum, günümüzde de olduğu gibi, camilerin korunma amacıyla bir bahçe duvarı ile sınırlandırılması gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir.

Araştırma alanlarından bir diğeri olan Kemer'deki Selçuklu Av Köşkü'nün avluları da bir bahçe duvarı ile sınırlandırılmış, yapı sınırlarına giriş bu bahçe duvarından sağlanmıştır. Benzer şekilde Alanya'daki Demirtaş ve Hacı Baba Köşkleri'nin de birer çevre duvarı ile sınırlandırılmış olması Anadolu Selçuklu Dönemi köşk yapılarında görülen ortak bir özellik olarak değerlendirilmektedir.

Mahremiyete önem verilen İslam kültürünün bahçelerinde olduğu gibi, Orta Çağ bahçelerinin de etrafının duvarlarla çevrelenmiş olduğu görülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki bahçelerin bir duvar ile sınırlandırılması, İslam kültüründen kaynaklı mahremiyet ihtiyacı ile yorumlanabileceği gibi, Bizans döneminin

Anadolu'sunda olduğu gibi korunma ve sahiplenme ihtiyacı ile de açıklanabilir. Türk bahçelerinin genel karakteristik özelliklerine ve mevcut örneklerine bakıldığında ise, bahçeleri adeta bir sınırlandırıcı eleman olarak çevreleyen duvar ögesine hemen her örnekte rastlanmaktadır. Avcı'ya (2005) göre, Antalya'nın geleneksel konutlarının bahçeleri gizlilik ve gölge sağlamak amacıyla, ortalama yüksekliği 3,20 m. olan yüksek duvarlarla çevrilidir ve yapı taşı olarak kaba yonu moloz taş kullanılmıştır. Araştırma bulguları neticesinde Selçuklu Dönemi'ne tarihlendirilebilecek olan bahçe duvarı örneklerinin Antalya'daki geleneksel konutlarda gözlemlenen bahçe duvarları ile hem yükseklik hem de kullanılan yapı malzemesi açısından bağdaşması, yüzyıllardır süregelen ortak bir anlayışın göstergesi olma niteliğinde yorumlanabilmektedir.

Araştırma kapsamında belirlenen duvarların yüksekliklerinin 2.00 ya da 3.00 m. olduğu; harpuşta görevi görmesi için üst kısma üçgen form verildiği; duvar yapımında moloz taş kullanıldığı; kuru duvar olarak inşa edilen duvar cephelerinin horasan harcı ile sıvandığı saptanmıştır.

4.2.3. Su yapıları

Araştırma kapsamında incelenen yapılar ve çevrelerinde su yapıları başlığı altında değerlendirilebilecek nitelikte su kanalları, havuzlar, çeşmeler ve kuyular / sarnıçların varlığı tespit edilmiş ve irdelenmiştir.

4.2.3.1. Su kanalları

Antalya kentini ziyaret etmiş olan seyyahların gezi notları incelendiğinde, hemen hepsinin kentteki ve kent dışındaki bahçelerin çok sayıda dere ile sulandığını kaydettikleri göze çarpmaktadır. Bu durum, Selçuklu Dönemi'nde sulama sistemlerine verilen önem de göz önünde bulundurulduğunda, kentin ve bahçelerin içinden geçen su kanallarının bulunduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen alanlardan Yivli Minare Külliyesi'nde bu su kanallarına günümüzde rastlanmıyor olsa da Antalya'ya gelen seyyahlardan Bruyen'in (1728) anlatısında, Yivli Minare Külliyesi'ndeki Hamam yapısının yakınlarında ve bu yapıya su getiren bir kanalın varlığını tespit etmek mümkün olmuştur. Yivli Minare Külliyesi'nde su kanalı olarak adlandırılabilir bir başka yapı ise günümüzde yıkılmış olan, ancak Selçuklu Dönemi'nde var olduğu bilinen, Antalya Kaleiçi bölgesini çevreleyen sur duvarlarının etrafında Bizans döneminden kalma, içi su ile dolu hendeklerdir.

Selçuklu kervansaraylarından Evdir Han'ın sınırları dışında, yapının doğusu ve güney batısında uzanan eski bir su kanalı mevcuttur. Benzer şekilde Kırkgöz Han'ın da sınırları dışında, yapının güneyi ve doğusunda, yakınlarındaki Kırkgöz Düden'inden beslenen su kanalları bulunmaktadır.

Selçuklu Av Köşkü'nün çevresinde, dağ ve ova arasında yer alan su kanalları ise içleri sıvanmış vaziyette olup, günümüzde atıl vaziyettedir. Söz konusu kanallar, yapının ve bahçe duvarı ile çevrelenmiş avlusunun su ihtiyacını karşıladığı gibi, yapının çevresinde Selçuklu Dönemi'nde var olduğu düşünülen tarımsal arazilerin de sulanmasını sağlıyor olmalıdır.

Selçuklu Dönemi'nde sulama sistemine verilen önem, diğer köşk yapılarında da ortaya çıkarılan su kanallarının varlığından anlaşılmaktadır. Bu su kanalları, yapıların su ihtiyacını karşılamasının yanında, çevredeki tarımsal arazilerin ve bahçelerin sulanmasını da sağlamaktadır. Ayrıca Avcı'ya (2005) göre, Antalya'nın geleneksel konut bahçelerine küçük bir kanalla yönlendirilen sular, konutlara yakın olan bir sokak üzerindeki, halk dilinde "arık" adı verilen su kanallarından gelmektedir ve bahçe içerisindeki havuz bu su ile doldurulmakta, bahçelerin sulanması yine bu su ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda, Antalya'daki Selçuklu yapılarındaki su kanallarının da bu amaçlara hizmet etmiş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Günümüzde Evdir Han ve Kırkgöz Han yakınlarındaki su kanalları dışında tespit edilen diğer su kanallarının ne doğrultuda uzandığı ya da hangi şekillerde tesis edildikleri tespit edilemese de her birinin Selçuklu Dönemi'ndeki kullanımlarında mikroklimatik bir etki yaratarak, bahçelere serinlik ve hareket getirdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

4.2.3.2. Havuzlar

Araştırma kapsamında incelenen alanlarda tespit edilen havuz kullanımlarından biri Yivli Minare Külliyesi'nde, Yivli Minare'nin kuzeydoğusundaki havuzdur. Evliya Çelebi'nin "*ince nakışlı havuz ve şadırvan*" diyerek tasvir ettiği ögenin ya da öğelerin, günümüze ulaşabilmiş bu havuz ile bir bağlantısı olabileceği düşünülmektedir. Havuzun Selçuklu Dönemi'ndeki orijinal yeri konusunda kesin bir yargıya varmak, mevcut veriler ışığında olanaksız olsa da, gerek İslam, gerek Selçuklu Dönemi avlu kullanımları göz önünde bulundurulduğunda, bu havuzun ya da Evliya'nın anlattığı gibi daha gösterişli bir başka havuzun İmarek Medresesi (Selçuklu Sarayı) avlusunun ortasında yer almış olabileceği düşünülmektedir. Bu havuz şekli itibari ile Önge'nin (1997) belirtmiş olduğu Selçuklu Dönemine ait havuz şadırvan tiplerinin şemasına uymakta olup, vaktiyle üzerinde bir fiskiye göbeği olup olmadığı bilinmemektedir.

Yivli Minare Külliyesi'nde, dış mekânda su kullanımına örnek teşkil eden ve bir bakıma havuz niteliği gösterdiği düşünülen bir başka kullanım ise yalaklardır. Bunlardan bir tanesi, seyyah Le Bruyen'in (1728) bahsettiği, Türk öncesi dönemde lahit olup, kuvvetle muhtemel Selçuklu Döneminde, Yivli Minare Camisi'nin giriş kapısının iki yanında bulunan çeşmelerin altında kullanılmış olan yalaklardır. Bu yalaklardan, Selçuklu Döneminde, cami duvarının üstündeki çeşmelerden akan suyu tutmak ve bu suyu belki de sonrasında başka bir amaç için kullanmak üzere yararlanıldığı düşünülmektedir. Le Bruyen'in (1728) anlatımına göre, bu yalakların üzerinde Romalı tarzda giyinmiş insan ve atlı figürler bulunmaktadır. Külliye'deki bir diğer yalak örneği ise İmarek Medresesi (Selçuklu Sarayı) giriş cephesindeki yalaktır. Diğer örneklerde olduğu gibi, bunda da bir çeşmeden akan suyu, bu haznede toplayıp kullanma amacı görülmektedir. Selçuklu Döneminden daha sonraki dönemlerde yapılmış olduğu tahmin edilen bu yalak, hayvanların su ihtiyacını karşılama işlevini üstlenmiş olabileceği gibi, kullanıldığı dönemde çevreye suyun serinlik ve ferahlık etkisini de hissettirdiği düşünülmektedir.

Selçuklu Av Köşkü'nün avlusundaki olası havuzdan ise günümüze herhangi bir belge ya da iz kalmamıştır. Ancak yapıda tespiti yapılmış olan su künklerinin avluda olabilecek bir havuzu beslediği düşünülmektedir.

Selçuklu Döneminden günümüze miras kalmış Antalya'daki bu yapıların havuz kullanımları genel bir çerçevede içinde değerlendirildiğinde, geleneksel Türk ev bahçeleriyle olduğu kadar, İslam bahçe sanatı ile de ortak özellikler gösterdiği gözlemlenmiştir. Wallace'ye (2007) göre, Türk ev bahçelerinde kullanılan havuzlar; genelde kare, dikdörtgen formlarında ortaya çıkmışlar, altıgen ve sekizgen gibi çokgen şekiller ise işçiliğin ve maliyetin daha yüksek olması sebebi ile varlıklı kişilerin bahçelerinde daha sık hayata geçirilmişlerdir. Bu bilgiden hareketle, Selçuklu hanedanına hizmet etmiş olan Yivli Minare Külliyesi'nde yer alan havuzun çokgen ve hareketli şeklinin bir varlık göstergesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu havuzun yapımında kullanılmış olan beyaz mermer de hem geleneksel Türk ev bahçelerinin, hem de İslam bahçelerinin havuzlarında kullanılmış olan ortak maddedir. İran-İslam bahçelerinin havuzlarını süslemek için kullanılan renkli seramikler ya da suyun havuzdan taşarak çağlayanlar yapmasına imkân veren meyillere, Antalya'da incelenen Selçuklu yapılarının bahçelerinde rastlanmamıştır.

İncelenen örneklerden varılan sonuç, suyun havuzlarda hem fayda hem de estetik açıdan kullanılmış olmasıdır. Havuzlar, kullanıldıkları dönemlerde buldukları ortama mikroklimatik bir etki vermiş olmalıdır. Dış mekâna serinlik veren bu havuzlar, buldukları ortama görsel zenginlik katmalarının yanında, künklerden gelen suyun toplandığı birer su deposu niteliği de göstermektedirler.

4.2.3.3. Çeşmeler

Araştırma kapsamında incelenen alanlarda tespit edilen çeşme kullanımlarından biri Yivli Minare Camisi'nin doğudaki giriş kapısının iki yanındaki duvar üzerindeki çeşmelerdir. Külliyedeki bir diğer çeşme kullanımı, İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı) güneybatı cephesindeki yalağın üzerindedir. Yapı duvarı üzerindeki delik vaktiyle burada bir çeşmenin varlığına işaret etmektedir. Yivli Minare Külliyesi'ndeki Hamam binasının, güney cephesi üzerindeki niş yapısının vaktiyle çeşme olarak kullanılmış olabileceği düşünülmekte ve ayrıca söz konusu yapının doğu cephesindeki kitabe üzerine açılmış olan delik de burada bir çeşmenin var olduğunu düşündürmektedir. Önge'ye (1997) göre, Selçuklu Dönemi'nde cami, medrese, han gibi muhtelif yapıların genellikle ana yola nazır ön cephelerinde inşa edilmiş çeşmeler bulunmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen yapılarda tespit edilmiş olan bu çeşmeler, yapıların ön cephelerinde yer almalarıyla Önge'nin (1997) tespitine de uymaktadır.

Günümüze ulaşamamış, ancak yapı üzerindeki buluntulardan yola çıkılarak var olduğu düşünülen bir başka çeşme örneği ise Selçuklu Av Köşkü'ndedir. Köşkün ön avlu duvarının üzerinde, duvara girinti yapmış halde kalıntısı bulunan bir su teknesinin üzerinde var olduğu tahmin edilen çeşme bunlardan biridir. Köşkteki diğer çeşmenin ise ön avlunun kuzey ya da doğu cephesinde yer almış olması ihtimal dâhilindedir. Köşkteki bir diğer çeşmenin ise, yine ön avlu duvarı üzerinde, ancak bu kez yapı sınırları dışında, avlunun dışarı bakan yüzünde var olduğu düşünülmektedir. Bu çeşmenin, köşkün fazla suyunun dışarı verilmesi amacıyla yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Wallace'a (2007) göre, bahçe sahibinin sosyo-ekonomik durumundan etkilenmeksizin hemen her Türk bahçesinde kendini gösteren tek donatı elemanı belki

de çeşmelerdir ve bu çeşmeleri işlevsellikleri ile ön plana çıkararak el-yüz yıkama, bitkileri sulama, serinleme, sebze-meyve yıkama, gıda maddelerini soğutma amaçları ile kullanılmışlardır. Araştırma bulguları sonucunda varlığı tespit edilen çeşmelerin hangi şekillerde tesis edildiğini mevcut verilerle tespit etmek olanaksızdır. Ancak bu çeşmeler, Selçuklu Döneminde, farklı tiplerde ve farklı amaçlar için kullanılan çeşmelerin Antalya'daki yapılarda da varlığını ispatlar niteliktedir.

4.2.3.4. Kuyular/Sarnıçlar

Yivli Minare Külliyesi'nde Atabey Armağan Medresesi'nin sınırları içinde, günümüze ulaşabilmiş olan bir su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyu, kuvvetle muhtemel Selçuklu Dönemi'nden sonraki bir dönemde inşa edilmiş olup, Antalya'daki geleneksel konutlarda görülen kuyu tipleriyle bağdaşmaktadır. Avcı'ya (2005) göre, suyu kışın ılık, yazın ise soğuk tutan kuyular, gerek formu, gerekse üzerinde yer aldığı zemin dokusu nedeni ile bahçeye işlevselliğin dışında estetik açıdan da katkıda bulunan unsurlardır. Antalya'nın geleneksel ev bahçelerinde, konuttan ayrı ve konutun taşlık bölümüne bitişik halde konumlandırılmış olan kuyulara oldukça sık rastlanmaktadır.

Selçuklu kervansaraylarından Kırkgöz Han'ın avlusunda yer alan kuyu ise Antalya'daki geleneksel konut bahçelerinde ve Yivli Minare Külliyesi'nde rastlanan kuyu örneklerinden farklı bir görünüme sahip olup zemin seviyesinde yer almakta, yüzey üzerinde herhangi bir aksama rastlanmamaktadır. Kırkgöz Han'ın Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, kervansaray ya da ribat olarak kullanıldığı zamanlarda, kullanıcıların su ihtiyaçlarının, açılan bu kuyu ile sağlandığı düşünülmektedir.

Selçuklu Av Köşkü'nün hizmet avlusu olarak işlev gördüğü düşünülen yan avlusundaki olası sundurmanın altında ya da yakınlarında da bir su kuyusunun bulunma ihtimali vardır. Bu durum, yapı duvarlarının üzerindeki su kanallarıyla desteklenmekte, bu kanallardan geçen suyun avludaki bir kuyuda depolandığı düşünülmektedir.

Selçuklu Dönemi yapılarında tespit edilen bu kullanımlar, Selçukluların suyu depoladıklarını ve gerekli olduğunda farklı amaçlar için kullandıklarını göstermektedir.

4.2.4. Heykeller

Selçukluların gerçek bir heykel sanatı geliştirdikleri ileri sürülemez. Bununla beraber insan, hayvan biçimleri ihtiva eden dekoratif kabartma sanatının bir süre uygulandığı Anadolu Selçuklu yapılarında görülebilmektedir. Bu kabartmalar sözlüğü tamamen Anadolu dışından gelmez ve kullanıldıkları yerlerde daima mimariye tabi olarak, onu süslemek için kullanılırlar (Kuban 1994). Araştırma kapsamında incelenen yapılardan İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı), Atabey Armağan Medresesi, Evdir Han ve Kırkgöz Han'ın kapıları, taş işçiliğinin üstün örnekleri olarak üzerlerindeki ince süslemeleri ile peyzajda birer açık hava heykeli görünümüne sahiptirler.

Araştırmada ortaya çıkarılmış olan bir heykel ögesi, seyyah Le Bruyen (1728) tarafından kaydedildiğine göre, Hamam yapısının yanındaki yüksek ve kalın bir duvarın nişlerinden birinde bulunan, Romalı tarzda kıyafetleri olan, başsız ve bacaksız, normal ölçüsünden daha büyük olan ve oldukça iyi bir işçilikle yapılmış bir heykeldir. Le

Bruyen (1728) bu heykelin yanında bir benzerinin daha olduğunu, ancak kırılmış halde bulunduğunu belirtmektedir. Bu heykellerin, Selçuklulardan önce yaşamış olan medeniyetlerden miras kaldığı göz önünde bulundurulduğunda, Selçukluların farklı kültürlerle olan yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Selçuklular, belki İslam inancının gereği olarak, heykel sanatında eserler ortaya koymamış olsalar da Antalya kentinde kendilerinden önce hüküm sürmüş medeniyetlerden miras kalmış olan bu heykelleri koruyup, kendi yapılarının yakınlarında kullanarak, hem farklı kültür ve inançlara olan hoşgörü ve saygısını göstermişler, hem de görsel duyum zenginliğine verdikleri önemi kanıtlamışlardır.

4.2.5. Kapılar

Yivli Minare Külliyesi'nde hâlihazırda bir bahçe duvarına sahip olan tek alan Mevlevihane ve Hamam yapılarının bulunduğu alana açılan demir parmaklıklı kapıdır ve bu kapının yakın bir tarihte yapılmış olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4.97). Selçuklu Döneminde bu alanın kapı açıklığına sahip olmayan, daha önce bahsi geçen İmaret Medresesi'nin (Selçuklu Sarayı) kuzeydoğusundan başlayan duvar ile diğer alanlardan bir kapı açıklığı bırakmaksızın ayrılmış olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4. 97. Yivli Minare Külliyesi'ndeki mevcut bahçe kapısı (Orijinal 2015)

Yivli Minare Camisi ve minareyi içine alan bahçe duvarında gözlemlenen boşlukta, vaktiyle bir bahçe kapısının yer almış olması ihtimal dâhilinde ise de böyle bir kapıya ait belge niteliği taşıyan bir veriye ulaşılamamış olmasından dolayı kesin bir yargıya varılamamaktadır.

Selçuklu Av Köşkü'nün avlusunu çevreleyen bahçe duvarlarına ait kapılar bugün yerinde olmayıp, sadece açıklıkları günümüze ulaşabilmiştir. Köşk sınırlarına güney cephe üzerindeki bir açıklıktan girilmekte ve bu açıklıkta bir kapının olduğu

düşünülmektedir. Var olduğu düşünülen bu kapı vasıtası ile ilk olarak köşkün ön avlusuna ulaşılmaktadır. Ön avlu ile yan avlu arasındaki sınırlandırıcı duvardaki bir diğer açıklık da burada yine bir bahçe kapısının olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Selçuklu Av Köşkü'nün yapı içine giriş kapısı da ön avluya açılmakta ve kalıntılardan bu kapının dışarı, yani avluya doğru açıldığı düşünülmektedir.

Antalya'nın geleneksel konutlarındaki bahçe kapılarına bakıldığında Avcı'ya (2005) göre, birçok konutun giriş kapısı aynı zamanda bahçenin de giriş kapısıdır ve genellikle doğrudan ev altı taşlığına açılmaktadır. Bu özellik Selçuklu Av Köşkü'nde de gözlemlenmektedir. Yine Avcı'ya (2005) göre, ahşap malzemenen yapılmış olan bu kapılar; arabaların, develerin, atların geçebileceği şekilde genellikle çift kanatlı olup 2,00-2,50 m. genişliğe ve 2,50-3,00 m. yüksekliğe sahiptir. Bu bilgiden hareketle, incelenen alanlarda günümüze ulaşmamış olan bahçe kapılarının, Antalya'daki geleneksel konutların bahçe kapıları ile benzer özellikler taşıdığı düşünülebilir.

Bunların dışında, İmaret Medresesi (Selçuklu Sarayı), Atabey Armağan Medresesi, Kırkgöz Han ve Evdir Han'ın taç kapıları, birer açık hava heykeli niteliğinde olup, her biri iç mekân ile dış mekân arasındaki bağlantıyı sağlayan avlulara açılan anıtsal yapılardır. Peyzaj tasarımının temel ilkelerinden biri olan egemenlik ilkesinden yola çıkıldığında, bu taç kapıların görsel algılamada baskın durumda oldukları ve birer odak noktası niteliği taşıdıkları görülmektedir.

4.2.6. Fırın

Araştırma kapsamında incelenen alanlardan sadece Kırkgöz Han'ın avlusunda fırın örneğine rastlanmaktadır. Fırın kullanımına Antalya'nın geleneksel konut bahçelerinden birinde rastlayan Avcı'ya (2005) göre; bu fırın, ekmek, pide ve baklava gibi yiyeceklerin pişirilmesi için kullanılmaktadır. Bu fırının yapım malzemesi olarak da tuğla ve taş kullanılmıştır. Her ne kadar Avcı'nın (2005) örneği ile Kırkgöz Han'daki fırın yapısal olarak farklı görünümlere sahip olsalar da, yapım malzemesi açısından ve kuvvetle muhtemel fonksiyonel açıdan bağdaşmaktadır.

4.2.7. Mezarlar

Yivli Minare Camisi'nde 2007-2008 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında Yivli Minare Camisi dışından çıkan parçalar arasındaki mezarlar Osmanlı dönemi mezarları tipindedir. Cami avlularında mezarların bulunması, Osmanlı döneminde rastlanan bir özelliktir. İstanbul Fatih Camisi'nin avlusunun kible tarafındaki geniş bir bahçe içinde sadrazamların, şeyhülislamın, müşirler ve pek çok ilim adamının mezarları bulunmaktadır. Bu bağlamda, Yivli Minare Camisi'nin güney ve doğu tarafları da dönemin önemli sayılan kişilerinin mezarlarının yer aldığı bir küçük mezarlık niteliği taşımaktadır.

Evdir Han ve Kırkgöz Han'ın yakınlarında yer alan eski mezarlıklar ise, kervansarayların çevresinde ne tür kullanımların olabileceği konusunda fikir vermesi açısından önemli görülmektedir.

4.2.8. Bitkiler

Gezginlerin Antalya kenti hakkındaki anlatımları ve Selçuklu Dönemi bahçeleri hakkındaki diğer bilgiler bir arada değerlendirildiğinde, Antalya'nın da Selçuklu başkenti Konya'da olduğu gibi "bahçe şehir" kavramına uygun bir görünüm sergilediği gözlemlenmektedir. Antalya'yı ziyaret eden hemen her gezgin, hem kent içindeki hem de kentin surlar dışında kalan alanlarındaki bolluk içindeki bahçelerden söz etmişlerdir. Bu anlatımların çoğu Selçuklu Dönemi'nden sonraki dönemlere tarihleniyor olsa da bahsi geçen bitkisel peyzaj unsurlarının Antalya ikliminde yetişmeye elverişli olması açısından değerlendirildiğinde Selçuklu Dönemi'nde de var olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Konya kenti örneğindeki gibi kentlerin bahçe kuşakları ile çevrili olduğu bilgisinden yola çıkıldığında, Selçuklu Dönemi'nde Antalya kentinin de bahçeler içinde olduğu fikri güçlenmektedir.

Araştırma alanlarından Yivli Minare Külliyesi'nde yer alan Zeytin Ağacı'nın (*Olea europaea*) gövde yapısı ve dallanma şekli itibari ile oldukça yaşlı olduğu anlaşılmaktadır. Külliye'nin en eski bitkisel materyali olarak nitelendirilebileceğimiz bu zeytin ağacının Selçuklu Dönemi'nden bir miras olabileceği düşünülmektedir. Zeytinin insanlık tarihindeki önemine tüm kutsal kitaplarda, yaratılış ve kuruluş efsanelerinde yer verilmektedir. İslamiyet'te ise zeytin Dünya'nın ekseni, zeytin dalı ise Peygamber'in sembolü olarak kabul edilmektedir. Tüm kutsal kitaplarda bahsi geçen zeytinin, Kuran'da incirle birlikte Tanrı'nın insanlara bir hediyesi olarak Sina Dağı'na cennetten indirildiği yazmaktadır. Yine Kuran'da birçok defa zeytin üzerine yemin edildiği görülmekte ve zeytin mübarek bir meyve olarak anılmaktadır. Tüm inanış ve kültürlerde derin anlamlara sahip olan zeytin ağacı, Selçuklu Dönemi'nde de kutsal sayılmış olmalıdır ve Selçuklular belki de bu yüzden yine kutsal saydıkları bir mekân olan caminin hemen yanına günümüze ulaşabilmiş olan bu zeytin ağacını dikmişlerdir.

Gezginlerin anlatımlarında yer alan bitkisel peyzaj unsurlarından pek çoğu meyve ağaçlarıdır. Gölge sağlama gibi fonksiyonel özelliklere de sahip olan bu ağaçlar renk, form, çiçek ve meyve güzellikleri gibi özellikleri ile estetik olmalarının yanı sıra meyveleri ile yarar sağlama özelliğine de sahiptirler. Gezginler, çoğu herdem yeşil olma özelliğine sahip olan bu ağaçların dışında, kent içi ve çevresinde bazı çalı ve çok yıllık bitki türlerinin isimlerine de yer vermişlerdir. Bu anlatımlarda ismi geçen bitkisel peyzaj unsurlarının listesi Çizelge 4.2'de verilmiştir.

Çizelge 4.2. Bitkisel peyzaj unsurları (Anonim 2008'den faydalanarak)

	BİTKİ ADI	
	Türkçe	Latince
AĞAÇLAR	Kayısı Ağacı	<i>Prunus armeniaca</i>
	Badem Ağacı	<i>Prunus dulcis</i>
	Nar Ağacı	<i>Punica sp.</i>
	Limon Ağacı	<i>Citrus limon</i>
	Turunç Ağacı	<i>Citrus aurantium</i>
	Portakal Ağacı	<i>Citrus sinensis</i>
	Elma Ağacı	<i>Malus domestica</i>
	Armut Ağacı	<i>Pyrus communis</i>
	Şeftali Ağacı	<i>Prunus persica</i>
	Erik Ağacı	<i>Prunus sp.</i>
	Hurma Ağacı	<i>Phoenix dactylifera</i>
	Keçiboynuzu Ağacı	<i>Ceratonia siliqua</i>
	Zeytin Ağacı	<i>Olea europaea</i>
	İncir Ağacı	<i>Ficus carica</i>
	Anadolu Sığıla Ağacı	<i>Liquidambar orientalis</i>
	Dut Ağacı	<i>Morus sp.</i>
	Pırnal Meşesi	<i>Quercus ilex</i>
ÇALILAR ve ÇOK YILLIK BİTKİLER	Zambak	<i>Lilium sp.</i>
	Süsen	<i>Iris sp.</i>
	Salep otu	<i>Orchis sp.</i>
	Kuş otu	<i>Stellaria media</i>
	Sarımsak otu	<i>Allium sp.</i>
	Kaya gülü	<i>Arabis sp.</i>
	Orkide	<i>Phalaenopsis sp.</i>

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Antalya'da Selçuklu Dönemi'nde inşa edilmiş olan ve farklı kullanımlara sahip yapıların bahçe mekânının ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu araştırmada, bahçe mekânlarına ait canlı ve cansız materyaller, düzenlenme ilkeleri, bulunduğu bölgenin kültürü, başka kültürlerle etkileşimi gibi detaylar irdelenip bir arada değerlendirilmiştir. Bahçe sanatının, mimari, resim ya da heykel gibi sanat dallarından daha az yaşayabilmesi sebebiyle, Selçuklu Dönemi'ne ait bahçelerin ve hatta bahçe kullanımlarına dair izlerin günümüze ulaşmış olması oldukça güçtür. Kimi zaman seyyahların anlatımları, kimi zaman eski fotoğraflar ve nadir de olsa yapılar ve çevreleri üzerinde kalan izlerden yola çıkılarak ortaya konmaya çalışılan bu bahçelerde, Selçuklu Dönemi bahçelerinin Antalya'daki izlerine rastlanmış ve bu bahçe materyalleri, kullanım yerleri ve şekilleri detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda çoğu yapısal peyzaj unsuru olan bahçe materyallerinin varlığı belirlenmiştir. Bitkisel peyzaj unsurları ise, Selçuklu Dönemi'nden günümüze dek varlığını sürdüremeyecek canlı materyaller olduğu için, bu konuda özel bir yere sahip olan zeytin ağacı dışında, günümüze ulaşan bir başka bitkinin varlığını gözlemlemek mümkün olmamıştır. Söz konusu ağacın hangi dönemden bu yana bulunduğu alanda yer aldığını kesin olarak tespit edebilmek için ise dendrokronoloji çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Selçuklu Dönemi, arkeolojik anlamda maddi kültür ortamı ortaya konamamış ve ilk mimari düzenini koruyan pek az yapısı kalabilmiş bir dönemdir. Bu sebeple, bu tarihi bahçelerin ortaya çıkarılmasında yaşanan zorlukları ve çoğu yerde kesin bilgilere ulaşamama sıkıntısını, arşivleme eksikliğinin yanında, bu yapılar üzerinde detaylı bir arkeolojik çalışmanın yapılmamasına bağlamak da yanlış olmayacaktır. Yivli Minare Külliyesi'nde incelenen çoğu yapının günümüze değişerek gelmiş olması, Evdir Han'ın ve Selçuklu Av Köşkü'nün ihmal ve tahrip edilmiş birer harabe görüntüsü sergilemesi, bu anıtların sakladığı maddi kültüre ait birçok önemli bilginin ortadan kalkmasına sebep olurken, bahçe mekânlarının incelenmesini de hayli zorlaştırmıştır.

Anadolu Selçukluların göçebe gelenekleri ile birlikte, İslam, Çin ve Bizans kültürleri ile olan etkileşimlerinin, bahçe kültüründe de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, elde edilen veriler, bu etkileşimlerin ışığında incelenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma bulgularından yola çıkıldığında, Selçukluların etkileşim içinde olduğu bu toplum ve coğrafyalardan gözlemleyip öğrendiklerini süzgeçten geçirip kendi özgün karakteristiklerini katarak hem işlevsel hem de estetik bahçeler tasarladıkları gözlemlenmiştir. Bu bahçeler, İslam bahçeleri ile ortak özellikler göstermektedir. Ancak bu bahçelerde, İslam bahçelerinin ortak özelliği olan formal ve simetrik bahçeler ya da İran bahçelerinin karakteristik özelliği olan dört parçalı (cahr-ı bağ) sistemine rastlanmamakta, bunun yerine doğal peyzajın korunarak kullanıldığı bir anlayışın varlığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında, Selçukluların, kendilerinden önce Anadolu'ya egemen olan Bizanslılardan miras kalmış malzemeleri yapılarında devşirme olarak kullanmalarının yanı sıra bahçelerinde de kullanmış oldukları gözlemlenmiş ama Bizans bahçelerinde kullanılan altın ve gümüş kaplı havuz ve su kanalları, değerli taşlarla süslü madeni ağaçlar, kıymetli madenlerden yapılmış hareketli hayvanlar gibi peyzaj öğelerine işaret eden herhangi bir veri ile karşılaşılmamıştır.

Tüm bu veriler ışığında, Selçukluların Antalya kentinde incelenen yapılar ve çevrelerinde doğayla bir bütün halinde olan, doğaya şekil vermeyi amaçlamaktan çok, onun bir parçası gibi hareket etmeyi sağlayan bahçeler olduğu düşünülmektedir. Bu bahçelerde kullanılan bitkilerin doğal türler olup, fonksiyonelliğinin ön planda tutulmuş olduğu gezginlerin anlatımlarından ortaya çıkmakta, bu bahçelerde geçirilen zamanın fiziksel ve ruhsal arınmaya elverişli olduğu düşünülmektedir. Selçuklu Dönemi'ne tarihlendirilen Varka ve Gülşah Mesnevisi'ndeki minyatürlerin doğal peyzajlara sahip alanlarda resmedilmiş olması ve Selçuklu Dönemi çinilerinde hayvan figürleri içeren av sahneleri kadar, insan figürlerinin de bahçeler içinde, doğal ortamlarda gösterilmesi Antalya'da incelenen bahçe mekânlarını da canlandırır niteliktedir (Şekil 5.1). Bu bağlamda, Selçukluların henüz Anadolu'ya yerleşmeden ve İslam dinini benimsemeden önce sahip oldukları göçebe kültür ve inanışlarının bahçelerini tasarlarken önemli bir etken olduğu sonucuna varılmıştır. Doğada var olan nesnelere karşı olan saygı Anadolu Selçuklu Dönemi'nde de sürmüştür, bahçelerde güzellik ve fayda bir arada yer almıştır. İslam dinini benimsemeleri ve özellikle İran ile olan yakın ilişkileri İslam mimarisinin getirisi olan bahçe materyallerini Selçukluların da kullanmalarını sağlamış, ancak bahçelere şekil verme konusunda bu bahçelerden ayrılarak doğal görünüme sahip bahçeleri tercih ederek göçebe Türk kültürünün bu konudaki özelliğini vurgulamışlardır. Sonuç olarak bu bahçeler, Çin ve Bizans bahçeleri etkisinin minimum düzeyde hissedildiği, İslam bahçeleri modeline daha uygun, ancak daha mütevazı, fazlaca meyve ağacının yer aldığı ve bunun yanında çalı ve çok yıllık bitkilere de rastlanan bahçelerdir.

Şekil 5.1. Selçuklu çinilerinde bahçeler (Arık 2000)

Antalya kent çevresinde, kervansaray ve köşk yapılarının yakınlarında yer alan tarım alanları peyzajın hem görsel, hem ekolojik hem de ekonomik boyutları açısından değerli olup, Selçuklu Dönemi'ndeki arazi kullanım şekillerini de ortaya koymaktadır. Tüm bunların yanında, araştırma bulguları ile ortaya çıkarılmış bahçe materyallerinin Antalya'daki geleneksel konut bahçelerinde yer alan materyallerle bağdaştığı görülmüş ve bu durum Antalya'da yüzyıllardır süregelen bir bahçe kültürünün var olabileceğini göstermiştir.

Araştırma kapsamındaki alanlardan Yivli Minare Külliyesi çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde, İbn Bibi'nin anlattığı Konya ve Kubad Abad'daki bahçelerle pek çok ortak noktaya sahip olduğu anlaşılmıştır. Anıtsal yapılar açısından zengin olan bir tarihi yerleşme alanı olan Yivli Minare Külliyesi; içerisindeki saray, harem, hamam, cami, medrese ve Antalya'nın simgesi olan minaresiyle Selçuklu Dönemi doku özelliklerini koruyan bir yapılar grubudur. Bu alanın, Selçuklu Dönemi yapı kültürünün

özgün niteliklerine sahip, kent estetiğine katkısı üst düzeyde bir külliye olarak tarihi ve sembolik nitelikleri korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Alanın ruhunu tanımlamak, tarihi kimliğini ve estetiğini vurgulamak, algılanabilirliğini arttırmak için disiplinler arası bir çalışmaya ihtiyaç duyulmakta, bu bağlamda peyzaj mimarlığı meslek disiplinine de büyük görevler düşmektedir.

Yivli Minare Külliyesi'nin peyzaj tasarımında geleneksel dokunun kimliği ile entegre olacak, onu destekleyecek ve görsel estetik kazandıracak donatı elemanlarına yer verilmelidir. Bu bağlamda yapılabilecek çalışmalardan biri bitkilendirme değildir. Tarihi değerlerin algılanabilirliğinin artırılması adına yapılacak olan bitkilendirme çalışmalarında türlerin seçiminde gezginlerin anlatımları göz önünde bulundurulmalı, seçilen türlerin geleneksel dokunun silüetini bozmamasına, doku, form ve renkleri ile tarihi dokuya estetik bir özellik kazandırmasına özen gösterilmelidir.

Yivli Minare Külliyesi'nde tarihi Selçuklu Dönemi'ne uzanan ve günümüze ulaşabilmiş bahçe materyalleri yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan günümüze ulaşabilmiş olan Yivli Minare'nin hemen yanındaki havuz yapısının kullanıma uygun hale getirilmesi, hem tarihi alanları canlandırma hem de suyun ferahlatıcı etkisinin alanda hissedilmesi açısından faydalı olacaktır. Araştırma bulguları neticesinde ortaya çıkarılan diğer yapısal bahçe materyalleri, alanda yapılacak peyzaj tasarımlarında göz önünde bulundurulursa külliye tarihi dokusunun algılanma seviyesinin yükseleceği düşünülmektedir.

Yivli Minare çevresinde, Atabey Armağan Medresesi sınırları içinde ve İmaret Medresesi önünde, pek çoğu düzensiz bir şekilde üst üste yığılmış olarak duran antik taş bloklar ve sütunlar alandaki dağılışıyla bakımsız bir görünüme sebep olmaktadır (Şekil 5.2). Bu taş blok ve sütunların, alanda düzgün bir şekilde sergilenmesinin sağlanması, izleyicilere Antalya'nın çok katmanlı tarihi dokusunu hissettirmek açısından yararlı olacaktır.

Şekil 5.2. Yivli Minare Külliyesi'ndeki antik yapı malzemeleri (Orijinal 2015)

Yivli Minare Külliyesi içindeki yapılardan Yivli Minare Camisi ve minaresi, günümüzde asıl işlevlerine uygun olarak kullanılmaya devam ettiği için bakım ve onarımları yapılmış, sağlam durumdadırlar. İmaret Medresesi olarak adlandırılan yapı hediyelik eşya satışlarının yapıldığı bir birim olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Mevlevihane yapısında 2014 yılında başlayan restorasyon çalışmaları devam etmekte ve bu çalışmaların sonucunda yapının Mevlevi kültürünün yaşatılacağı bir müze olarak değerlendirilmesi beklenmektedir. Kullanılmayan yapılarda yıpranmaların daha çok olduğu düşüncesinden hareketle bu alandaki yapıların aslına uygun ya da farklı işlevlerde kullanılıyor olması bir avantaj olarak görülmektedir. Ancak İmaret Medresesi olarak adlandırılan yapının eyvanlarında ve avlusunda oldukça yoğun bir şekilde yer alan hediyelik eşyalar, yapının algılanmasını, tarihi dokusunun incelenmesini ve yaşatılmasını güçleştirmektedir (Şekil 5.3). Tarihi yapının korunarak sergilenmesinden çok ekonomik kaygıların baskın olduğu gözlemlenen bu alanın, satış birimlerine getirilecek bir sınırlandırma ile yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 5.3. İmaret Medresesi avlusundan görünüm (Orijinal 2015)

Yivli Minare Külliyesi girişlerine yönlendirme tabelaları konulmalı ve insanlar buraya çekilerek sosyal kullanım alanı oluşturup tarihi dokunun tanıtılması sağlanmalıdır. Anıtsal yapı önlerinde bulunan açıklayıcı tabelalar aynı tipte, daha okunaklı, yapının tarihi değerini yansıtır şekilde tasarlanmalı ve yapı girişi yakınlarında görülür konumlarda olacak şekilde güncellenmelidir (Şekil 5.4).

Şekil 5.4. Yivli Minare Külliyesi’nde farklı tipteki tabelalar (Orijinal 2015)

Nigar Hatun Türbesi’nin bulunduğu, günümüzde çay bahçesi olarak kullanılan parseldeki oturma bölgesinin üst örtüsü alanın dokusu ile uyum içinde olmayıp, anıtsal yapıların algılanabilirliğini azaltmakta, görüntü kirliliğine sebep olmaktadır (Şekil 5.5). Bu bölgenin, yapılar ile uyumlu bir peyzaj tasarımıyla tarihi dokuya zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 5.5. Yivli Minare Külliyesi’ndeki çay bahçesi (Orijinal 2015)

Selçuklu kervansaraylarından Kırkgöz Han ve Evdir Han, her ikisi de su kaynaklarının ve tarım arazilerinin yakınında yer almaktadır. Bu özellikleri ile peyzajın ekolojik boyutunda önemli olan alanlarda konumlandırılmışlardır. Hem Evdir Han hem de Kırkgöz Han çevresindeki Akdeniz bölgesine özgü bitkiler, tarihi doku peyzajını zenginleştirmekte, yeşil alan miktarını bölgesel ölçekte arttırmaktadır.

Evdir Han, bir antik şehir kalıntısının üzerinde kurulmuş olan, inşaatında yer yer devşirme malzemeler kullanılmış tarihi bir yapıdır. Kırkgöz Han ise, Selçuklu Dönemi'nde kervansaray, Osmanlı döneminde ise savaş alanlarında askerlere destek olmak için Ribat olarak hizmet vermiştir. Her iki yapı da, Selçuklu Dönemi kervansaray ve kervan yolları anlayışını ortaya koyacak özellikte olup, geçmişten günümüze çeşitli kültürel katmanlara sahip olarak gelmiş miraslardır.

Selçuklu kervansaraylarından Kırkgöz Han, 2007-2009 yılları arasında yapılmış olan restorasyon çalışmaları neticesinde yapısal olarak oldukça sağlam durumdadır. Hanın avlusunda yer alan kuyu, fırın gibi Selçuklu Dönemi'nde dış mekân kullanımına örnek teşkil eden öğelerin aslına uygun bir şekilde sergilenmesi ve yeniden işlevlendirilmesi tarihi peyzajların yaşatılıp korunması açısından gerekli görülmektedir. Evdir Han ise günümüzde harap vaziyette olup, restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Söz konusu yapının avlusunda bahçe materyali olarak nitelendirilebilecek bir unsurun var olup olmadığı ancak alanda yapılacak detaylı arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya konulabilecektir. Bu yapının aslına uygun bir şekilde restore edilip yeniden kullanılması hem kültürel-tarihi bilinç hem de turizm açısından bir kazanç olacaktır. Ülker'e (2011) göre de restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra, Evdir Han tarihine ve plan özelliklerine uygun bir fonksiyon ile kültür turizmine kazandırılmalıdır. Geçmişteki fonksiyonu ve taşıdığı tarihi kültürel değerini korumasını amaçlayan bir işlev kazandırılarak kültür turizmi içinde yer alması mümkündür.

Selçuklu Av Köşkü, Selçuklu Dönemi köşk anlayışını, ev içindeki kullanımları ve yaşayış biçimlerini olduğu kadar, avluda ya da bahçede geçirilen zamanın niteliği hakkında da ipuçları yakalamamızı sağlamakta, Selçuklu Dönemi'ndeki gündelik hayat hakkında fikirler vermektedir. Ayrıca bölgenin tek Selçuklu yapısı ve Türk-İslam geleneğinin tek örneği olması açısından peyzajın kültürel boyutuna önemli derecede katkı sağlamaktadır. Kır ve açıklık yerlerde veya bahçe içinde bulunan münferit ev tanımına tam olarak uyan Selçuklu Av Köşkü, günümüzde Akdeniz bitki örtüsüne sahip bir orman içinde konumlandırılmıştır. Köşkün bulunduğu alanın çevresinde bir zamanlar tarımsal arazilerin de bulunduğu savından yola çıkarak peyzajın hem ekolojik hem de ekonomik boyutuna katkıda bulunduğu tahmin edilmektedir.

Selçuklu Av Köşkü, günümüzde atıl durumda olup kullanılmamaktadır. Köşke ulaşım patika bir yol ile zor bir şekilde sağlanabilmektedir. Köşkün korunması için herhangi bir önlem alınmamış, bu yüzden de defineciler tarafından yer yer kazılmış, önemli parçaları sökülerek alınmış vaziyettedir. Antalya'nın batı kesiminde Selçukluların varlığını ispat eden tek yapı olma özelliği ile büyük bir öneme sahip olan Selçuklu Av Köşkü'nün acilen korunması, aslına uygun bir şekilde restore edilerek kültür turizmine kazandırılması gerekmektedir. Köşte tespit edilmiş olan ancak günümüzde gözlemlenemeyen bahçe materyallerinin de Selçuklu Dönemi dokusuna uygun bir şekilde restore edilmesi, hem kültürel turizm bağlamında hem de Selçuklu

Dönemi köşklerindeki bahçe mekânlarının kullanımını örneklendirerek dönemin bahçe kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu bağlamda; merkezi ve yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, kurumlar ve disiplinler arası eş güdüm büyük önem taşımaktadır.

Peyzajın farklı boyutlarında, eşsiz değerlere sahip olan Antalya'daki bu yapılar ve çevreleri, bu topraklarda bizlerden önce yaşayanların, insanlığa bir mirası olarak değerlendirilmektedir. Geçmiş uygarlıkların ve bu araştırma özelinde Selçuklu Dönemi'nin sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı gibi konularda pek çok ayrıntıyı içinde barındıran bu çevreler adeta birer açık hava müzesi niteliğindedir. Bahçeler de yapılar kadar, geçmişimiz ile bağ kurmamızı sağlayan; bir gelenek, kimlik ve aidiyet duygusu yaratan alanlar ve kültürel miraslardır. Zamanın sürekliliği ve değişen koşullar sebebiyle, özellikle 18. yüzyıldan sonra pek çoğu özgün özelliklerini kaybetmiş ya da yok olmuş Türk bahçe kültürü ve geleneğinin izlerini aramak, bu kültürü sürdürerek belirli prensipleri olan bir bahçe tarzı ortaya koymak gelişmiş toplumların bahçeleri göz önünde bulundurulduğunda bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Anadolu'daki ilk Türk milleti olan Selçukluların bahçe anlayışı, Türk bahçesi kavramının temelini oluşturmaktadır. Antalya kentinde incelenmiş örneklerin bahçe mekânlarının araştırma kapsamındaki bulgular göz önünde bulundurularak tasarlanması ve Anadolu Selçuklu Dönemi bahçe kültürünü vurgulayan mekânların oluşturularak sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede turizm açısından farklı cazibe ortamlarının oluşmasına yardımcı olunabileceği gibi, Türk bahçeleri konusuna odaklanan bu tip çalışmaların çoğalmasıyla da Türk bahçesi kavramının tanınırlığının artacağı düşünülmektedir.

6. KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, G. 1974. Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 528, Ders Kitabı: 173, Ankara, 290 s.
- AKDOĞAN, G. 1995. Düünden Bugüne Bahçe Kültürümüz. *Bahçe Kültürü Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 58: 7-14.
- AKGÜL BARIŞ, D. ve AKGÜL, E. 2007. Tarihsel Bir Perspektifte Türk Müzik ve Peyzaj Sanatında Kültürel Paralellikler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2): 707-718.
- AKTAŞ YASA, A. 1998. Selçuklu Dönemi Konya'sında Şehrin Yeşil Dokusu. *Vakıflar Dergisi*, 27: 65-74.
- ANONİM, 1983. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 787 s.
- ANONİM, 2001. Anadolu'da Selçuklu Çağı. *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 29: 5-8.
- ANONİM, 2006. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. 656 s.
- ANONİM, 2007. Antalya'nın Hanları. <http://www.endurocu.com/>. [Son erişim tarihi: 25.05.2015]
- ANONİM, 2008. Gezinlerin Gözüyle Antalya. DÖRTLÜK, K. (Ed.), Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 94 s.
- ANONİM, 2011. Divriği Ulucami and Şifahane. <http://islamic-arts.org/2011/gates-of-paradise-divrigi-ulucami-and-sifahane/>. [Son erişim tarihi: 12.03.2015]
- ANONİM, 2013. Evdir Han. <http://www.fatihkarci.com/evdir-han/>. [Son erişim tarihi: 18.02.2015]
- ANONİM, 2015. Mimari Süsleme: Taş. <http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/mimari-susleme/tas>. [Son erişim tarihi: 10.01.2015]
- ANONİM, 2015a. Kervansaray. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kervansaray>. [Son erişim tarihi: 08.02.2015]
- ANONİM, 2015b. Varka ve Gülşah. http://www.warfare.altervista.org/Turk/Varka_ve_Gulsah.Turkish_Cultural_Fou_Foundat.htm. [Son erişim tarihi: 21.04.2015]

- ANONİM, 2015c. Kırkgöz Han-Antalya. <http://www.restoraturk.com/selcuklu-mimari-esserleri/720-kirkgoz-hanantalya>. [Son erişim tarihi: 12.04.2015]
- ANONİM, 2015d. Kırkgöz Han. http://www.dosemealti.gov.tr/default_B0.aspx?content=1040. [Son erişim tarihi: 18.05.2015]
- ARIK, R. 2000. Kubad Abad. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 227 s.
- ARSEVEN, C. E. 1984. Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul, 58 s.
- ARSEVEN, C.E. 1975. Türk Sanatı. Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2053-2119.
- ASLANAPA, O. 1991. Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 43, Ankara, 163 s.
- ATASOY, N. 2002. Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. Mas Matbaacılık, İstanbul, 367s.
- AVCI, Ü. 2005. Antalya Kenti Geleneksel Türk Konutlarında Bahçe Mekânının Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya, 124 s.
- AVCI, Ü. 2012. Antalya Yivli Minare Külliyesi Bölgesinin Tarihsel Çevre Peyzajlarının Restorasyonu Kapsamında Değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Ödevi, Antalya, 60 s.
- AYVAZOĞLU, B. 1995. Nerde o eski bahçeler, O Eski İstanbul. *Bahçe Kültürü Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 58: 85-102.
- BATTUTA, İ. 2010. İbn Battuta Seyahatnamesi. CI, AS, A. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BAYKARA, T. 2005. Türkiye Selçukluları Devrinde Antalya. Dünden Bugüne Antalya, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 1: 105-112.
- BEKTAŞ, C. 1999. Selçuklu Kervansarayları-Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri, Yem Yayınları, İstanbul, 160 s.
- BİBİ, İ. 2007. Selçukname. Kitabevi Yayınları, Çeviren: M. Halil Yinanç, İstanbul.
- CANTAY, T. 1991. Avlu. İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 4: 120-123.
- CHARAGEAT, M. 1995. Bizans Bahçeleri. *Bahçe Kültürü Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 58: 42-43.

- ÇINAR, S. ve KIRCA, S. 2010. Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 60 (2): 59-68.
- DOĞAN, N. ve GÖRÜR, M. 2007. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme. ACUN, H. (Ed.). *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları içinde (451-469)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 580 s.
- ELDEM, S.H. 1976. Türk Bahçeleri. Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri: 1, İstanbul, 376 s.
- ELİNÇ, Z. 2007. Batı Anadolu'da Helenistik Roma Dönemleri'nde Bahçe Mimarisi. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya, 246 s.
- ERAT, B. 2006. Hamamlar. PEKER A. U. ve BİLİCİ K. (Ed.). *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2 içinde (457-465)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 656 s.
- ERAVŞAR, O. 2007. Evdir Han. ACUN, H. (Ed.). *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları içinde (418-433)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 580 s.
- ERDEM, İ. 2003. Bir Orta Çağ Kenti Antalya: Geç Antik Dönem'den Selçukluların Sonuna Genel Bir Yaklaşım (II). *Adalya Dergisi* 6: 293-304.
- ERDMANN, K. 1961. *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*. Katalog-Text, Verlag, Berlin.
- ERDOĞAN, E. 1996. Anadolu Avlularının Özellik ve Düzenleme İlkeleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 547s.
- ERDOĞAN, E. 2006. Çevre ve Kent Estetiği. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (9): 68-77.
- ERTEN, F. 1940. *Antalya Vilayeti Tarihi*. Tan Matbaası, İstanbul, 142 s.
- ERTUĞRUL, A. 2009. Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 7 (13): 241-266.
- EVYAPAN, 1972. Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 162s.
- EVYAPAN, G. 1986. The Intrinsic Values Of The Traditional Anatolian Turkish Garden, Environmental Design, Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre 2, Roma, 10-15.

- IŞIN, E. 1999. Türk Kültüründe Doğa Kavramının Evrimi ve İstanbul Bahçeleri. İstanbul'da Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 361 s.
- İNAN, A. 2000, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 230 s.
- KAHRAMAN, S.E. (Çev). 2014. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 940 s.
- KARPUZ, H. 2012. Ortaya Çıkan Konya Sur Kalıntıları Yok Edilmemelidir. Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, 12 (29): 449-455.
- KAYAKENT, T. 1999. Tarih İçinde Bahçe Olgusu ve Eski Türk Bahçelerinin Günümüz Bahçelerine Dönüşüm Süreci. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 150 s.
- KEPENEK, E. 2011. Antalya Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresinin Mekân Dizim Metodu ile Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 93 s.
- KHABBAZİ, P. A. ve ERDOĞAN, E. 2012. İslam Bahçeleri. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9 (2): 20-31.
- KORKMAZ, A. 2005. Antalya Evdir Han Restorasyon ve İşlevlendirme Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 270 s.
- KÖYLÜ, G. P. 2003. Türk Bahçesi Kimliğinin Mekân Sentaksı Açısından İncelenmesi: Topkapı Sarayı Örneği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 223 s.
- KUBAN, D. 1994. 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 304 s.
- KUBAN, D. 2002. Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 460 s.
- KUBAN, D. 2003. Divriği Mucizesi. 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 232 s.
- KUBAN, D. 2006, Mimari Tasarım. PEKER A. U. ve BİLİCİ K. (Ed.). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2 içinde (83-109). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. 656 s.
- KUBAN, D. 2009. Batıya Göçün Sanatsal Evreleri. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 392 s.
- KURT, Ö. 2010. Kaleiçi'nin (Antalya) Kuruluşundan 16. yüzyıla kadar Mekânsal Değişimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 323 s.

- LANCKRONSKİ, K.G.V. 2004. Pamphylia ve Pisidia Kentleri, Cilt:1, Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya.
- LE BRUYEN, C. 1728. Voyage au Levant L'asie Mineure. Tome I-II, Paris.
- LE STRANGE, G. 1930. The Lands of the Eastern Caliphate, Cambridge.
- LEISTEN, T. 1995. İslam Dünyasının Bahçeleri. *Bahçe Kültürü Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 58: 57-84.
- MAMUT, M. ve BARIŞ, E. 2012. Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (22): 47-52.
- MEMLÜK, Y. 2013. Anadolu'da Türk Bahçesi ve Bahçe Kültürü. *Plant Dergisi*, www.plantdergisi.com/yazi-profdryalcin-memluk%20anadolu'da-turk-bahcesi-ve-bahce-kulturu-51.html. [Son erişim tarihi: 06.04.2014]
- MÜLAYİM, S. 1988. Yivli Minare ve Geleneği. Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri, ss. 11-29, Antalya.
- ÖGEL, S. 1981. Hayat (Sofa) Köşkü ve Tahtseki. *Sanat Tarihi Yıllığı*, Ankara, 9 (10): 227-239.
- ÖGEL, S. 2002. Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taş Süsleme. KUBAN D. (Ed). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı içinde (311-328)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 460 s.
- ÖNEY, G. 1978. Anadolu Selçuklu Mimarisi ve El Sanatları. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 223 s.
- ÖNEY, G. 1989. Antalya Arkeoloji Müzesindeki Saray Çinilerinin Selçuklu Saray Süslemesinde Yeri. Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 111-116.
- ÖNEY, G. 2002. Selçuklu Figür Dünyası. KUBAN D. (Ed). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı içinde (401-416)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 460 s.
- ÖNGE, Y. 1997. Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 149 s.
- ÖZCAN, K. 2006. Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA) 2*: 21-61.
- ÖZCAN, K. 2010. Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Öğeleri. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, *Bilig Dergisi*, 55: 193-220.

- REDFORD, S. 1993. Thirteenth Century Rum Seljuq Palaces and Palace Imagery. *Ars Orientalis*,23: 215–232.
- REDFORD, S. 2008. Anadolu Selçuklu Bahçeleri (Alaiyye). ALPER, S. (Çev.), Eren Yayıncılık, İstanbul, 216 s.
- RIEFSTAHL, R. 1941. Cenubi Garbi Anadolu’da Türk Mimarisi. BERKTİN C. (Çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 124 s.
- SARICA, M. 2007. Batı Anadolu’da Selçuklu Bizans Kültürel Etkileşimi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 166 s.
- SEYİRCİ, M. 1995. Antalya Surları, *Türkiye’imiz Dergisi*, sayı: 9, Antalya, 3 s.
- SÖNMEZ, C. C. 2009. Antalya Kaleiçi: Selçuklu ve Beylikler Dönemi Eserleri. Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya, 259 s.
- SPRATT, T. A. B. ve FORBES E. 2008. Likya’da Yolculuklar. TÜRKER, D. (Çev.), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 302s.
- SÜER, A. 2006. The Analysis of Historical / Cultural Pattern Development and Conservation Plans of Antalya Kaleiçi. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 131 s.
- ŞAHİN, C. ve EROL, U. 2009. Türk Bahçelerinin Tasarım Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2: 170-181.
- ŞENGÜL, E. 2007. Çağdan Çağa Değişen Sanatın Tanımları ve Selçuklu Çehresindeki Anlamı. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 76 s.
- TAŞKIRAN, Z. F. 1987. Antalya Çevresinde Yer Alan Selçuklu Hanlarından Evdir Han ve Kırkgöz Han. Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri, Antalya Valiliği Yayınları, ss. 21-30, Antalya.
- TAZEBAY, İ. ve AKPINAR, N. 2010. Türk Kültürü ve Bahçe. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, *Bilig Dergisi*, 54: 243-253.
- TURFAN, K., 1997. 1955 Yılı Antalya Merkez Eski Eser Fişleri, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- TÜKEL YAVUZ, A. 2000. Antalya Kemer’deki Selçuklu Köşkü. Prof. Dr. Emin Bilgiç Hatıra Kitabı, İrcica Yayınları, 279–302.
- ÜLKER, H. 2011. Burdur-Antalya Güzergâhında Bulunan 13.yy. Selçuklu Hanlarının Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 90s.

- ÜREĞEN, N. 2007. Kırkgöz Han Fotoğrafları ve Tadilat Projesi. Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Antalya.
- YAVAŞ, A. 2007. Anadolu Selçuklu Köşklerinin Plan Tipleri Üzerine Tespitler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47 (1): 203-227.
- YAYIM, Ş. D. 2004. Gertrude Jekyll'in Çalışmaları ve Bahçe Sanatına Katkıları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 145 s.
- YILMAZ, L. 2002. Antalya: Bir Orta Çağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusu (16. Yüzyılın Sonuna Kadar). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 163 s.
- YILMAZ, L. 2006. Antalya. PEKER A. U. ve BİLİCİ K. (Ed.). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2 içinde (195-209). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 656 s.
- YİNANÇ, M. H. 1944. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 191 s.
- YİĞİT, E. ve TÜREL H. 2006. İlkçağlardan Günümüze Anadolu'da Açık Mekânın Evrimi. *JOTAF/Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(2): 187-195.
- YURDASEVER, H. 2011. Anadolu Selçuklu Hanlarından Kırkgöz Han'ın Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 122 s.
- WALLACE, M. 2007. Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe "Ev Bahçesi" Anlayışı Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 278 s.

ÖZGEÇMİŞ

Buket ŞENOĞLU 1988 yılında Finike’de doğdu. İlköğretim ve lise eğitimini Antalya’da tamamladı. 2006 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü’nden 2011 yılında mezun olduktan sonra, 2011-2012 yılları arasında özel sektörde Peyzaj Mimarı olarak görev aldı. 2012 yılı eylül ayında Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimine başladı.